ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1956 йил 4 январдан нашр этила бошлаган

1997 йил

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

11 апрел, № 15 (3400)

Миллий бурчимиз, фуқаролик вазифамиз...

Мамлакатимизда Давлат тили тўла жорий этилиши учун Қонунда кўрсатилган муддатлар ўта бағрикенглик билан белгилангани ҳаммага аён. Бироқ бу муддатлар ҳам поёнига етишига оз қолди. Халқнинг хоҳиш-иродаси, талаби билан қабул қилинган Қонун талабларини бажариш қай аҳволда, деган савол ҳамон ҳукумат миқёсидаги минбарларда тез-тез жаранглаб турибди.

Очиғи, кейинги йилларда Қонун талаблари Ўзбекистон Республикасининг Давлат тили ҳақидаги қонунини амалга ошириш республика комиссиясининг изчил фаолияти билангина амалга оширилмоқда, дейиш мумкин. Мазкур комиссиянинг йилда уч-тўрт марта ўтказаётган кенгайтирилган мажлисларида республикамиздаги муайян соҳалар ва ҳудудларда Давлат тили ҳақидаги Қонун ҳаётта қандай жорий этилгани атрофлича кўриб чиқилмоқда, тажрибалар оммалаштирилиб, нуқсонларни бартараф этиш йўллари белгилаб берилмоқда. Жумладан, комиссиянинг 1996 йилнинг 18 декабридаги мажлисида Тошкент вилоятидаги ҳолат муҳокама қилинган эди. Куни кеча бўлиб ўтган йиғилишда Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилоятларида, шунингдек, Ўзбекистон Алоқа вазирлиги тизимида Давлат тилига эътибор масаласи кун тартибига қўйилди. Мазкур ҳудудлардаги ташкилотлар ва муассасаларнинг аксарият қисмида иш юритиш ҳалигача Давлат тилига ўтказилмаганлиги, йўллар ва идораларнинг пешлавҳалари, йирик жамоат жойларидаги шиорлар ва кўргазмалар ҳамон коммунистик мафкура руҳида эканлиги ва улар рус тилида ёзилганлиги қайд этилди. Бундай кўнгилсиз ҳолатларга тезда барҳам бериш учун мутасадди раҳбарларга Давлат тилини жорий этиш борасидаги ишларни янада кучайтириш юзасидан тавсиялар берилди.

Шу ўринда, она тилимиз қадрини тиклашга доир, кўнгилни ғижимлаб ётган бир саволни айтгим келади: наҳотки юртимизнинг ҳар бир кўчасига у кўчалардаги ҳар бир дарвоза пешлавҳасигача, ҳар бир ташкилотнинг иш қоғозларию ёзишмаларигача, олиб бораётган мажлисларидан тортиб, муҳрлардаги ёзувларгача ҳукуматнинг бирор масъул комиссияси аралашиб туриши шарт бўлса?! Наҳотки ҳар бир вилоятнинг ҳар бир туманидаги жой номлари республика матбуотида бирма-бир қайд этилиб, танқидга учрамагунча улар ўзбек ёзувига кўчирилмай тураверса!?

Ҳар ким кундалик фаолиятида қаламидан тушаётган сўз ва ибораларни ўз вақтида саралаб ёзса, ҳар бир фуқаро қаерда ва ким билан гаплашаётганидан қатъий назар, ўз нутқини чертиб тузса, ҳар ким ўзи яшаётган уй дарвозаси пешонасига қоқиб қўйилган лавҳани ўзбекчалаштириб олса бўлади-ку!

Тўғри, юрагида ўти, гапида субути бор раҳбарлар етакчилик қилаётган талай ҳудудлар, ташкилотларда ўзбек тили Давлат тили мақомида қарор топганига уч-тўрт йил бўлди. Минглаб иш қоғозлари нусхалари, кўча ва жой номлари ўзбекча либос кийди, кўплаб номдаги китоблар, дарслик ва қўлланмалар ўзбек тилида яратилди ёки ўзбекона моҳият касб этди. Бироқ бу жараён қонун қабул қилингандан бери ўтган даврнинг иккинчи ярмида анча сусайди.

Юртимизда янги алифбонинг мукаммал нусхаси яратилди, алифбомиз жаҳон компютерлари ёзувлари имконига мослаштирилди. Ўзбек тилининг янги алифбодаги «Имло луғати» ҳам тайёрланиб, нашр этилди. 1996 йилда иқтисодиётимиз ҳам мўътадиллашди. Энди бор имкониятларга таянган ҳолда таянч ҳужжатлар талабларини бажариш, Давлат тили тўғрисидаги қонун ижросини кучайтириш зарур. Бу ҳар биримизнинг фуқаролик вазифамиз, миллий бурчимиздир.

М. Муродова

ҚЎШИҚ ҚАЛБДА ТУҒИЛАДИ

Кўпчилик ўспирин ва ёшларнинг замонавий эстрадага қизиқиши тобора ортиб бормоқда. Олти-етти йил аввал «ёшлар эстрадаси» деган тушунчанинг ўзи йўқ эди. Энди эса ўз мухлисларининг тенгдошлари бўлмиш кўпгина ёш ижрочилар бирин-кетин саҳна ва телевизор экранларида кўриниб турибдилар. Баъзилар уларни «ёмғирдан кейин чиққан қўзиқоринга ўхшаб кўпайиб кетишяпти», баъзилар эса «ҳаммаси бир бирига ўхшайди», бошқалар «қанча кўп бўлса, шунча яхши» дейишади.

Бу фикрларни бирдан рад этиш ёки уларнинг барига қўшилиш қийин. Лекин фикрларнинг ҳаммасида жон бор. Фақат масалага бир томонлама ёндошмаслик керак. Қандай бўлишидан қатъий назар, ёшлар эстрадаси мавжуд. Эндигина равожланаётган бу санъат турида ҳам салбий, ҳам ижобий ҳолатлар бор. Биз, аввало, масаланинг ижобий жиҳатларига тўхталишни лозим топдик. Аввало, ёш эстрада қўшиқчиларининг концертлари мухлислар учун ҳордиқ чиқаришнинг бир тури. Афсуски, театр, музей ва кўргазмаларга бориб, китоб ўқиб, маданий ҳордиқ чиқаришни кўп ёшлар хуш кўрмайдилар (бу алоҳида бир муаммо). Лекин эстрада концертларини маданий ҳордиқ сифатида камситиш ўринсиз, чунки барчасининг ўз ўрни бор. Концертларда ёшлар ўзлари ёқтирган қўшиқчиларни кўриб, улар билан биргаликда қўшиқ айтиб, дастхатлар олиб, ўйнаб-кулиб кетса ёмонми? Шуни ёдда тутиш кераки, ёш ижрочи ўз тенгдошларига яқинроқ бўлади, чунки ёшларнинг (хоҳ у томошабин, хоҳ ижрочи бўлсин) орзу-интилишлари бир-бирига яқин. Баъзи ёш ижрочиларимизнинг саҳнада қиладиган хатти-ҳаракатлари, юз имо-ишоралари шундай ғалати ва кулгилики, улар саҳнага адашиб келиб қолгандай туюлади. Баъзан хореографлар аралашиб, бундай «адашганлар»нинг мушкулини енгиллаштиради. Лекин қўшиқчилик санъатининг асоси бўлган ва ҳеч қандай ўта замонавий техник ускуналар, ажойиб қўшиқ, рақс, либослар ва ҳатто кучли овоз билан яратиб бўлмайдиган бир нарса бор: бу — ижодкор қалби. Уни меҳнат қилиб ҳам, бошқа йўл билан ҳам орттириб бўлмайди. У бошқа фазилатлар каби табиатнинг бир неъматидир. Одамлар борки, уларнинг қалби ҳисларга тўла, лекин ижодкор учун фақат ҳис қилиш етарли эмас, у дилидаги бор дарди, ҳис-туйғуларини кенг оммага изҳор қилиш истеъдодига эга бўлиши керак. Афсуски, шунчаки куйловчи юраги йўқ «қўшиқчилар» сафи кенгайиб бораяпти. Бундай бўлишига овоз ёзиш студиялари ҳам катта «ёрдам» кўрсатяптилар. Ёмон томони шундаки, ана шу қалбсиз, ҳиссиз ижрочилар ёш эстрада мухлисларининг дидини ўтмаслаштириб, яхшини ёмондан фарқлолмайдиган қилиб қўяди.

Майли, ансамбллар, турли ижрочилар ҳар қанча кўпайса, танлаш имконияти шунча кенгайиб, афзаллари мана-ман деб кўзга ташланиб қолади. Шунинг учун эстраданинг ёш мухлисларига бу ўринда фақат бир нарсани айтиб ўтишни истардик. Қўшиқчиларнинг овози, ижрочилик савияси, саҳнада ўзини тутиши, қўшиқдаги куй ва сўзларга кўпроқ аҳамият муҳим жиҳатлардир. Яхшини ёмондан ажратиш ҳам дидга боғлиқ. Биз юксак дидли, саводли тингловчи учун қўшиқ яратишимиз керак.

Оҳиста ЖАМШИД қизи

«Танбурим торида жон риштасидин...»

УСТОЗЛАР РУҲИ МАДАДКОР

Гўзал баҳор фасли бошланиши билан юртимизда хайрли тадбирлар ҳам қанот ёйди. Хусусан «Ўзбекнаво» гастрол концерт бирлашмаси Фарғона, Хоразм, Самарқанд вилоят ҳокимликлари билан биргаликда катта савобли ишга азму қарор қилганлигини эшитиб, бошим осмонга етди. Халқнинг ардоқли санъаткорлари Маъмуржон Узоқов, Комилжон Отаниёзов, Ҳожи Абдулазиз Абдурасулов номлари билан аталган биринчи республика хонандалари танловларининг эълон қилиниши ва ушбу танловлар устозлар туғилиб ўсган масканларда ўтказилиши жуда-жуда хайрли ишдир.

Миллий қўшиқчилигимизни янада камол топтиришда бундай танловлар ниҳоятда зарур. Зеро, бу каби анжуманларни ўтказиб бориш давримиз талабидир. Президентимиз И. А. Каримовнинг ўзбек халқининг юксак маънавий фазилатларини янада камол топтириш, миллий мафкурамизни шакллантириш, ёш санъаткорларимизни бой маданий меросимиз, тарихий анъаналаримиз, қадриятларимизга ҳурмат, истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбиялаш ишларида қилаётган сайъ-ҳаракатларига бу тадбирлар амалий жавоб бўлади, деб биламан.

Танловларнинг муҳим жиҳатларидан яна бири шундаки, уларда устоз ҳофизлар яратиб кетган қўшиқчилик мактабларини муносиб издошлар билан таъминлаш, ёш истеъдодларни кашф этиш муҳим вазифа қилиб қўйилган.

Бинобарин, бундай анжуманлар ёшларимиз учун камолот пиллапояларини ўташга имоним комил. Ишонамизки, санъатга ихлосманд ёшларимизнинг танловлардаги иштирокларида Маъмуржон Узоқов, Комилжон Отаниёзов, Ҳожи Абдулазиз Абдурасулов сингари устозларимизнинг руҳлари мададкор бўлади.

Турғун АЛИМАТОВ,
Ўзбекистон халқ артисти

СОҲИБҚИРОН ЮРТИДА

Амир Темур бобомизнинг 661 йиллиги Қашқадарё вилоятининг шаҳар ва туманларида кенг нишонланди. Соҳибқирон таваллуд топган ва ўсиб-улғайган Яккабоғ тумани ва Шаҳрисабз шаҳарларида темурхонлик анжуманлари бўлди. «Амир Темур давлатининг маънавий таятуманинчлари» мавзуидаги анжуманни Яккабоғ тумани ҳокими Равшан Нормуродов очаётиб, бундан буён темурхонлик тадбирлари юртимизда анъанавий тус олади, деди. Шундан сўнг Тошкент ва Самарқанд шаҳарларидан ташриф буюрган ижодкорлар, тарихшунос олимлар сўзга чиқиб соҳибқирон фаолиятининг турли қирралари ҳақида фикр юритдилар.

Анжуманга йиғилган вилоят ижодкорлари, меҳнат фахрийлари ҳузурида Ўзбекистон халқ ёзувчиси Муҳаммад Али, профессор Бегали Қосимов, ЎзФА Археология институти директори Темур Ширинов, тарихшунос олимлар Азамат Зиёев ва Амриддин Бердимуродов, шунингдек, публицистлар Мурод Абдуллаев ва Ҳаким Сатторийлар соҳибқирон бобомизнинг бугун учун ниҳоятда қимматли бўлган маънавий мероси ҳақида сўзладилар.

Шу куни анжуман Шаҳрисабз шаҳрида ҳам давом этди. Вилоят ва шаҳар фаоллари, жамоатчилик вакиллари, меҳмонлар соҳибқирон бобомизнинг муҳташам ҳайкали пойига гуллар қўйдилар. Амир Темурнинг 660 йиллиги арафасида таъмирланган Оқсарой, Дорут тиловат ва Дорут саодат мажмуйларини зиёрат қилдилар. Шаҳар маданият саройида бўлиб ўтган тантанада бадиий ҳаваскорлар ўзларининг куй-қўшиқлари билан буюк бобомизнинг руҳини шод этдилар. Ижодкорлар ва олимлар дил сўзларини изҳор этдилар.

Анжуманни шаҳар ҳокими Азим Зайниддинов олиб борди ва жамоатчилик вакилларини улуғ соҳибқирон қадамжоларидаги обидаларни таъмирлаш юзасидан бундан буён амалга ошириладиган ишлар режаси билан таништирди.

ТИЛЛАР ПАРВОЗИ

Бугун ҳар тўрт ўқувчидан бири хорижий тилларни қизиқиб ўрганмоқда. Негаки, тил билган эл билади. Олам кезиш учун эса ўзга тилларни ҳам билиш даркор бўлади.

Яқинда бизни Тошкентдаги Сирожиддинов номли махсус лицей-интернатда уюштирилган Тиллар байрамига таклиф қилишди. Мактабга кирар-кирмасимизданоқ, кайфиятимиз кўтарилиб кетди. Назаримизда, кўнглимиз осмон қадар ўсди. Ичкарида эса ажойиб томошанинг гувоҳи бўлдик. Қаранг, мактабга гўёки чет эллик болаларни таклиф қилишгандай эди. Бир вақт шўх мусиқа янграб, келишган араб боласи шунақа қойиллатиб ўйнай бошладики, беихтиёр томошабинлар ҳам унга қўшилишди.

Ҳаял ўтмай ҳиндча куй ҳаммани қайтадан даврага чорлади.

Болаларнинг ўзлари ҳам, сўзлари ҳам ҳақиқий хорижона эди. Байрамни ташкил қилган жонкуяр ўқитувчи Ёрқиной Мўминова эса ўз меҳнати зое кетмаганидан мамнун эди. Томошанинг ҳакамлар ҳайъати аъзолари-ю, мактаб директори Қосимали ака Абдуллаев ҳам «Инглиз, корейс, ҳинд, шотланд, араб болалари ростданам бизнинг лицей ўқувчиларими?», дегандай ҳаяжонга тушишар, ора-чора «Баҳоингиз «беш» эмас, «ўн», деб қўйишарди...

Мактабдан қайтар эканмиз, унинг гирдини қуршаган дарахтлардан бир туп қушлар «дув» этиб учишди-да, олис-олисларга парвоз қилишди. Ишонамизки, хорижий тилларни ўрганаётган болаларимиз ҳам ҳадемай олис-олисларга худди шу қушлар янглиғ эркин парвоз қилишади.

Туҳфанисо ОРТИҚБОЙ қизи

Жеймс ЖОЙС

«АРАВИЯ»

4-бет

ИЖОДИЙ ТИРИЛИШ

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида «1996 йил насри: изланишлар ва натижалар» мавзуида ижодий фикрлашув бўлди. Уни Ёзувчилар уюшмаси раиси Абдулла Орипов кириш сўзи билан очди. Бугунги мустақиллик шароитида эркин ижод ҳуқуқига эга бўлган ёзувчилар фаолияти ҳақида, бу ўринда Ёзувчилар уюшмаси бажариши лозим бўлган вазифалар фақат ижодий ишларга, ижодий масалаларга дахлдор эканлиги тўғрисида сўзлади. Шунингдек, бадиий адабиёт соҳасида Абдулла Қодирий номидаги Давлат мукофотига номзодлар кўрсатиш муддати узайтирилгани хусусида ахборот берди. А. Қодирий мукофотига ёзувчи Омон Мухтор номзоди тавсия этилгани қувончли воқеа эканлигини таъкидлаб, ушбу мукофотта таниқли адиб Неъмат Аминов номзодини ҳам қўйишни Уюшма фаоллар йиғини номидан таклиф қилди. Саид Аҳмад, Пиримқул Қодиров, Умарали Норматовлар бу таклифни қўллаб-қувватлаб, сўзга чиқдилар.

Таниқли мунаққид ва адабиётшунос олим Умарали Норматов ижодий йиғилишнинг асосий мавзуси бўйича маъруза қилди. Маърузада 1996 йилда эълон этилган насрий асарлар хусусида атрофлича фикр юритилди, ҳозирги адабий жараёнга алоқадор мулоҳазалар изҳор этилди. Маърузачи Неъмат Аминовнинг «Бир аср ҳикояси» китоби, Хуршид Дўстмуҳаммаднинг «Миркомилбойнинг қазо бўлган намози», «Тўхтабойнинг бойликлари», Ражаббой Рауповнинг «Иймон минораси» ҳикоялари, Наби Жалолиддиннинг «Ўлимнинг ранги», Абдуқаюм Йўлдошевнинг «Катта ўйин» қиссалари, Шукур Холмирзаевнинг «Динозавр», Шойим Бўтаевнинг «Қўрғонлаган ой», Омон Мухторнинг «Ффу», «Аёллар мамлакати ва салтанати», Эркин Самандарнинг «Тангри қудуғи» романларини таҳлил қилди.

Саид Аҳмаднинг туркум хотиралари, Аббос Саиднинг «Беш кунлик дунё» романи, Назар Эшонқулнинг «Шамолни тутиб бўлмайди», Луқмон Бўрихоннинг «Кутилган кун», Дилбар Саидованинг «Кунларнинг бирида» ҳикоялари йилнинг энг яхши асарлари сифатида баҳоланди.

Таҳлил жараёнида Умарали Норматов бугунги насрнинг икки хусусияти: анъанавий реализм ва модернизм йўналишларига алоҳида тўхталди, насрдаги ушбу изланишлар самара бераётганини таъкидлади.

Маъруза юзасидан муҳокамада адиблар Пиримқул Қодиров, Саид Аҳмад, Матёқуб Қўшжонов, Неъмат Арслон ва Аббос Саид сўзга чиқдилар.

М. РАШИДОВА.

Фазодан келган меҳмон

УЧ МИНГ ЙИЛДАН СЎНГГИ УЧРАШУВ

Милоддан аввалги XI асрда она сайёрамиз осмонини зиёрат қилиб кетган комета мана уч минг йилдан сўнг коинотнинг чексиз кенгликларида миллиардлаб километр йўл босиб, яна қайтиб келди. Уни биринчи бўлиб америкалик ҳаваскор астрономлар Алан Хейл ва Томас Бопп 1995 йилнинг 23 июлида ўзгармас юлдузлар фонида ҳаракатланиб келаётган бир хира доғ сифатида кўрдилар. Шу кундан бошлаб балки пайдо бўлганига миллион йил бўлган, бу «мўйсафид» комета ниҳоят «туғилганлик тўғрисидаги гувоҳномани» олди. У халқаро астрономик жадвалларга Хейл — Бопп 1995 номи билан киритилди.

Бу астрономия учун ниҳоятда оддий, тез-тез бўлиб турадиган ҳодиса. Лекин мутахассис-астрономлар томонидан олиб борилган кузатувлар ва ҳисоблар Хейл-Бопп кометасини оддий кометалар қаторидан буюк кометалар сафига ўтказди. Бунинг сабаби нимада? Биринчидан, комета очилиш пайтида у Ердан бир миллиард километр масофада бўлган экан. Унинг ёруғлиги билан масофаси солиштирилганда у ниҳоятда катта экани маълум бўлди. Одатда кометаларнинг ўлчови бир неча юз метрдан бир неча километргача бўлади. Хейл-Бопп кометасининг ўлчами эса 100 километр бўлиб чиқди. Шу туфайли 1995 йилда қилинган башорат бўйича у 1997 йилда Ерга яқинлашиб келганда XX асрнинг энг ёруғ кометасига айланиши керак эди. Бу математик ҳисоб-китоб катта аниқлик билан тасдиқланди. Ҳозир у нафақат оддий кўз билан кўринаяпти, балки осмоннинг энг ёруғ юлдузи Сириус билан ёрқинликда рақобатлашиши мумкин. Иккинчидан, кометанинг орбитаси ҳисобланганда у ниҳоятда узунчоқ эллипс эканлиги маълум бўлди. У Қуёш системасининг энг олис сайёраси Плутон орбитасидан ўн марта узунчоқ бўлиб чиқди. Бундай орбита бўйлаб кометанинг тўлиқ айланиб чиқиши учун уч минг йилдан зиёдроқ вақт керак бўлади. Шу кунгача маълум бўлган энг узоқ даврли кометаларнинг айланиб чиқиш вақти икки юз йилдан ошмайди, яъни улар Плутон орбитасининг ичида ётади. Демак, Хейл-Бопп кометаси бизга Қуёш системасининг ташқарисидан, юлдузлараро фазодан маълумотлар олиб келган биринчи «қалдирғоч»дир».

Давоми учинчи бетда

Кўклам нафаси...

Сайдазим МАРДИЕВ

МЕН БИЛГАН ВА БИЛМАГАН РАДИО

Болалигидан футбол ишқибози бўлмаган киши камдан-кам топилса керак. Бу «дард» менга ва мен туфайли укаларимга ҳам қачон юққанини эслолмайман. Айниқса, «Пахтакор» ўйнайдиган кунлар биз учун байрам бўларди. Ҳамма қишлоқ болалари каби майда-чуйда юмушлар билан банд бўлмаймизми, баъзан, даштда янтоқ ёки сомон тўплаётган пайтимиз «Пахтакор» ўйнайдиган вақтга тўғри келиб қоларди. Уйга бориб радиодан ўйинни эшитишга катталардан чўчиймиз. «Футболдан сенга беш тийин фойда борми?» деб раҳматли отам кўп койирди. Укам Абдулазим билан ана шу муаммога ечим излаб юрган кунларимизнинг бирида қўшнимиз Ёрла ота бир гапни айтиб қолди.

— Менга юз даста янтоқ йиғиб берсанглар қирқ сўм бераман. Бу таклифга биз жон-жон деб рози бўлдик. Аввалига бу катта пулга нима олишни билмай бошимиз қотди. Ниҳоят, пештоқига «Культтовар» деб ёзиб қўйилган кичкинагина дўконга ҳам бир назар ташлаб қўйиш учун истар-истамас қадам қўйдик. Пештахтада турган кичкинагина радиодан баралла куй янграётган эди. Биз бир-биримизга қараб қолдик. Чунки, у пайтларда шунақа ихчам радиони ҳали кўрмагандик. Нафасимизни ичга ютиб нархини сўрадик. «Ўттиз етти сўм», деди сотувчи. Қувониб кетдик...

Уйга қайтар эканмиз бир-биримизга гап бермаймиз: ана энди Қўшжарда янтоқ чопсак ҳам, Солпида сомон йиғсак ҳам бемалол футбол репортажини эшитаверамиз. Шу-шу радиони доимо ўзимиз билан олиб юрадиган бўлдик... Радио туфайли мурғак юрагимизда улкан ўзгаришлар юз берганини кейин, катта бўлганимизда тушуниб етдик.

Тўғриси, радиога ишга кирган кунларим ўзимни энг омадсиз одам эканман, деб ўйлагандим. Ишонасизми, бир хонада тўққиз ходим бурнимиз-бурнимизга теккудай бўлиб ўтирамиз. Шуларнинг тўрт нафари бошқа миллат вакиллари — ҳаммаси аёллар. Овозингни сал баландлатиб ўзбекча гапирсанг, ўша вақтдаги иккинчи она тилимизда ўшқириб қолишади, «бу ишхонами ё бозорми» деб.

Ҳар куни шу ҳол: жимгина келиб, жимгина кетамиз. Менга сал хайриҳоҳлиги муомаласидан сезилиб турадиган Мухторбек ака ташқарига имлайди, бу— «юринг, чекиб келамиз», дегани. Чиқамиз. Сигарет чекаётиб у киши хўрсиниб қўяди: «Эҳ, Абдукарим ака эрта ўлиб кетди-да, у киши гапни ҳам, ишни ҳам қойиллатарди, ўзиям қадди-қомати келишган одам эди-да, раҳматли».

Мен Абдукарим Абдуазимов деган журналист шу ерда ишлаганини, «Қармоқ» радиожурналини ташкил қилганини ва у жуда катта шов-шувларга сабабчи бўлганини

(Давоми иккинчи бетда)

Мурод АБДУЛЛАЕВ

ФЕРМЕР ДАЛАСИДАГИ ГУРУНГ

● «ФАЙЗ»НИНГ ҚУТ-БАРАКАСИ ● МАМЛАКАТ ФЕРМЕРЛАР БИЛАН ОБОД ● ДЕҲҚОННИНГ КЎНГЛИ...

Қадимшунослар Бухорони алоҳида меҳр билан тилга олишади. Воҳа маънавий тафаккури, исломий эътиқоди билан қадр топган. Меъморий мўъжизалари-ку, ўзи бир олам.

Унинг зироатчилик маданияти эса янада қадимийроқ . Деҳқонлар оғир шарт-шароитларда ҳам юқори ҳосил оладилар. Бунинг сиру синоати уларнинг иш услубларида, тамом унутилиб кетмаган зироатчилик анъаналарида аён кўриниб турибди.

Бу заминда деҳқончилик маданиятининг алифбоси қишки яхоб беришдан — далаларни туйдириб, муз қоплатиб суғоришдан бошланади. Улар «Ернинг сувини ювмасак, ҳосил ололмаймиз», дейишади. Шўр-ку ювилади, бироқ шу билан баробар далада сув қишда музлаб ётса экинга зиён келтирувчи жамики ҳашоратнинг уруғи қирилиб битади. Ер экиннинг силласини қуритувчи зараркунандалардан халос бўлади.

«Файз» деҳқон фермер хўжалиги ана шундай қут-баракали далалар бағрида жойлашган. Яхобга туйган, ранг-туси топ-тоза далаларда баҳорий юмушлар бошланган. Ғуборлардан фориғ бўлган ер навжувон она янглиғ покланиб, ороланиб ётганга ўхшайди.

«Бу далалар эллик центнерга етказиб ҳосил беради», дейди Ғиждувон тумани ҳокими, мамлакат Олий Мажлиси депутати Арслон Ражабович Мўминов.

Бу-ку аён кўриниб турибди. Шунчалик юқори ҳосил кўтарадиган деҳқоннинг кўнглида нима гап? У бугунги иқтисодий ислоҳотларни қандай ҳис этаяпти. Унинг даласида, ишлаб чиқариш муносабатларида ўзгариш борми? Деҳқоннинг қилаётган ишидан, топаётган даромадидан кўнгли тўқми?

Мени кўпроқ шу саволлар қизиқтирарди. Кўнглимдан кечаётган ўйларни ҳозирча айтмай гапнинг мавриди келишини кутаман...

«Гулистон» хўжалиги далаларида фермер Рустам Пайзиев билан танишдик. Унинг «қароргоҳи» уч-тўртта пахса деворли уйлару кенг қўрғондан иборат. Оддий қишлоқча қуралардан иборат бу манзилда бир пайтлар «Гулистон» хўжалигининг парранда ва чўчқачилик бўлими жойлашган экан. Ферманинг даромади оқсаб у тугатилгач, каровсиз қолган. Тўқсонинчи йиллар бошида фермер хўжаликлари тузила бошлаганда, мана шу йигит уни сотиб олишга талабгор бўлиб чиқибди. Ғиждувонда уни ҳамма яхши танийди. Қўли гул ошпаз. Бирон одам тўй-маърака қиладиган бўлса, албатта, йўқлаб боради.

Кимсан — Рустам ошпаз фермер бўламан дегандан сўнг маҳкамачиликка ўрганиб кетган тўралар ҳам «юмшади». Аввалига: сенга ким қўйибди фермерликни, ўзинг ошпаз бўлсанг, бинойидай даромадинг бор — бир кило гўштдан ўн коса овқат қилиб, чўнтакни қаппайтириб юравермайсанми, деганлари ҳам бўлди. Унинг қарори қатъий экан. Бундан ҳам кўра мардлигига тан бериб, фермернинг йўлини кўп тўсишмади. Эски фермахонани ўн икки миллион сўм купонга хатлаб беришди.

«Давлатдан кредит ҳам олган бўлсангиз керак», деб сўрайман Рустамдан. «Ака, биз қарз олмадик, дейди у. Қариндош-уруғ, ака-ука биргалашиб мана шу эски ферма биноларини таъмирлашдан бошладик ишни. Харажат кўп кетмасин деб, катта қурилишлар ҳам қилмадик. Зовурнинг қамишини ўриб, молхоналар устига ёпдик. Молларга хашак, аралаш ем, қайнатма овқат бериладиган жойларни тартибга солдик».

— Мол-ҳол олиш учун ҳам кредит зарур бўлмадими?

— Фермер бўлишдан аввал ўз қўрамда беш-олти бош новвосим бор эди. Уларни сотдиму бозордан 20-30 ғунажин , ҳўкизча олдим... Фақат купон даврида юз минг сўм кредит олгандик. Уни ҳам дарров узиб юбордик. Ўзингда бўлганига нима етсин ака... Тўғри, банкдан қарз олиб, типовой молхона қурсак ҳам бўларди. Мен бу ишни орқароққа сурдим. Мана энди хўжаликни тиклаб олдик, даромад ҳам, бераётган маҳсулотимиз ҳам ошиб-кўпайиб бораяпти. Ҳеч жойдан қарз кўтармай фермани хоҳлаганча катталаштирсам бўлади. Гўшт, сутни қайта ишлайдиган цех, колбаса чиқарадиган кичик корхона ҳам қуриш ниятим бор. Чунки туман бўйича ялпи маҳсулот етказиб беришда барча хўжаликлардан олдиндамиз.

Фермер «кредит олмадим, ўзингда маблағ бўлганига нима етсин», деди. Шундай дедию гапнинг уёғини айтмай қўя қолди. Айтмаса ҳам банкдан кредит олиш йўлидаги оворагарчиликлар ҳеч кимга сир эмас. Не-не фермер бўламан деган йигитларнинг кўнгли совуб, олган пули орадаги «чўтал»сиз иш битирмайдиган олғирларда қолиб кетишини ҳозир ҳамма яхши билади. Рустамбойнинг тадбиркорлиги шундаки, у банкдан қарз олмасдан — катта тишламай кичик тишласа-да, фермани янгидан қурмаса-да ўз хўжалигини бинойидек қилиб йўлга қўйиб олибди. Унинг бу тажрибаси бугун юзлаб, минглаб ўрта ҳол фермерлар учун қўл келиши мумкин.

Фермернинг хўжалигини айланганда бунга яна бир бор иқрор бўлдик. Энг аввал ҳамма ёқнинг саранжом-саришталиги эътиборни тортади. Битта қорамолнинг ўзи зотига, ёшига ва муҳими қандай мақсадда боқилаётганига қараб беш-олти жойда алоҳида-алоҳида асраляпти. Эрта-индин болалайдиган моллар бир тараф, ёш бузоқчалар яна бир тараф. Соғин сигирлар, сутқимга боқилаётган новвослар алоҳида-алоҳида бўлмада. Ҳатто «туғруқхона» ҳам бор. Унинг бекаси худди врачлардек оқ халат кийиб олибди «Бу ерга кириш мумкин эмас. Бирров кўз қирини ташласанглар бўлади», дейди.

Кенг қўраннинг ён томонида бошқа бўлмалар. Яна бир томонда эса паррандалар...

— Асли паррандага кўпам ишониб бўлмайди. Бир касал тегса ҳаммаси қирилиб кетади. Шунинг учун чорванинг фақат бир тўри билан шуғулланмасдан оздан бошқа соҳаларни ҳам йўлга қўйган маъқул. Бири панд берса иккинчисининг даромади зарарни қоплаб кетаверади. Бизда чорванинг ҳамма туридан бор...

Фермер шундан сўнг қўзилаб ётган қўйлар сурувини, отлар боқилаётган оғилларни, бедапояларни ҳам кўрсатди.

— Отингиз ҳам бор экан, қимиз тайёрламоқчисиз шекилли ё қазига талабгорлар буюртма беришяптими?

— Йўқ, отлар ҳозирча транспорт воситаси сифатида керак бўлиб турибди. Аравага қўшамиз, молларга ем-хашак ташиймиз. Битта трактор барча юмушларга улгурмайди. Янгисини кейинроқ бориб олармиз. Бунинг устига трактор ёнилғисининг бир ўзи ўнта от емининг харажатидан ошиб тушади. От жонивор йил сайин қулунлаб ҳам турибди...

Хўжалик меҳнатчилари фақат отларга боғланиб қолгани йўқ. Ўт ўрадиган тиркалма механизмлари ҳам бор. Лекин ишни мана шу ота-боболарнинг қадим деҳқончилик воситалари билан бошлаганлар кам бўлмаяпти. Эрта бир кун бели бақувват бўлган фермер тракторни банкдан кредит сўрамасдан ҳам харид қилиш имконига эга бўлади. Ўшанда у трактор заводига пулни ўзининг банкдаги ҳисобидан ўтказиб бераверади. Таъмагир «чўтал»хўрларнинг томоғини хоҳласа мойлайди, хоҳламаса йўқ. Жуда жонидан туйдириб юборса зарбдорлик деҳқон Тўйчи Қосимов сингари банк бошқарувчисини тергов идораларига тутиб беради. Шунда барча ҳуқуқ ходимлари ҳам зарбдорлик адолат посбонлари каби эл дастурхонини тўкис қиламан деб машаққат чекиб ишлаётган фермерларнинг қонуний ҳақ-ҳуқуқлари, юрт манфаатларини мардона ҳимоя этсалар чин тадбиркорнинг йўлига ҳеч ким ғов бўлолмасди.

Бугун озод юрт деҳқони, фермерининг мана шунга кўзи етиши, қатъий ишончи бўлиши керак. Шундагина чин тадбиркор, ишбилармоннинг куни туғади. Элнинг дастурхони бугунгидан кўра тўкисроқ, файзлироқ бўлиши мумкин. Шунда асл деҳқон, асл чорвадор, асл ҳунармандниннг фарзандлари шаҳарларга иш излаб бормайди. Бугунги кунимиз даъват этаётган илғор деҳқончилик, чорвадорлик фикри билан янгича саноат тафаккури ҳам уйғонади.

Бундай деҳқон ошпаздан чиққан фермер Рустам Пайзиев сингари кичик саноат корхонасини зарур бўлса ўз даласида, ўз фермасида қуришни ният қилади. Балки ундан ҳам ўзиб қишлоқда жаҳонбоп буюм, маҳсулот, неъмат ишлаб чиқарувчи янада мукаммал дастгоҳлар ишини йўлга қўяди. Пахта даласидан ризқ-рўз кутиб ётган опа-сингилларининг бир қисмини ўз корхонаси орқали ишли ва даромадли қилади.

Бу менинг «Файз»нинг отлар кишнаб юрган даласини айланаётиб хаёлимдан ўтган ўйлар... Рустамбойнинг ўн гектарча ғалласи ҳам бор. 25 гектарлик экинзорларга қўшимча қилиб берилган бу майдонларнинг ғалласи давлатга, сомони эса фермерга. Шунисига ҳам у хурсанд. Чунки фермада моллар, туёқлар сони кўпайиб, маҳсулот миқдори ошиб боряпти. Ер эса оз. Пахта қисиб турибди. У ҳам керак...

Фермер хўжалиги далаларини айланиб, дарвоза олдидаги ҳовуз атрофида тўхтадик. Сув келадиган йўллар атрофига расамади билан ниҳоллар қадалган. Бухоро заминида нима ўсса ҳаммаси — толу теракдан тортиб, олмаю ўриккача, узумнинг беш-олти хилидан тортиб, бодому гилосгача ўтқазилган. Бир гектарча келар-келмас ана шу боғда тўрт мингдан ортиқ мевали дарахтлар гуллаб ётибди.

— Ўз дастурхонимизни ўзимиз кўтарамиз. Бозорга чопиб юрмаймиз. Бу йил мана шу заҳкаш ёнларига ниҳол қададик, икки томонини тўсиб балиқ ҳам ташлаб кўрмоқчимиз. Ҳовуздаги балиқлар камлик қиляпти...

— Рустамбойнинг ишларини вилоятнинг барча деҳқон фермерларига намуна қилиб кўрсатиб, шу жойда яқинда катта анжуман ўтказдик, — дейди Арслон Ражабович. Эндиги гурунгимиз даромад масаласига ўз-ўзидан боғланди. Чунки Рустамбойдан аъзоларингиз олаётган ойлик маош ҳақида ҳам маълумот берсангиз деганимда, у оддий сут соғувчининг ўртача маоши 3,5-4 минг сўмдан ошишини айтди. Туманнинг жамоа хўжаликларида эса бу миқдор 1-1,5 минг сўмни ташкил этаркан.

Хўш, ўртадаги тафовутнинг сабаби нимада?

Ҳаммани шу савол қизиқтиради, ўйлантиради, ташвишга ҳам солади. Фермер менинг кўнглимдан кечаётган ўйларни сезиб тургандек ўз хўжалигидан мисол келтиради:

— Тўғрисини айтсам, ака, бизнинг жамоада бегона одам йўқ . Ҳаммамиз бир оиладек гап. Ҳамманинг иши аниқ белгиланган. Биров бировдан яшириб бирон нарсани уйига ташмаламайди. Далага чиқиб бир айланиб келсам бўлди, иш ҳақи ёзилаверади, деган кимсага бизнинг орамизда ўрин йўқ. Бугун қилинган меҳнатнинг натижаси шу бугуннинг ўзида билинади. Энди катта хўжаликларни ўзингиз биласиз...

Рустамбой гапнинг у ёғини айтмади. Яъни ўзингники бошқа, жамоаники бошқа демоқчи бўлди, назаримда. Аслида бу ҳақиқат ҳаммага аён бўлиб турсада уни рўй-рост тан олгимиз келмайди кўп ҳолларда. Жамоа мулкига нисбатан шўролар даврида шаклланган ғайри табиий муносабат ҳамон онгимизда, ҳаёт тарзимизда яшаб келяпти.

Эҳтимол одамнинг қонида табиатан шундай туйғу бордир, уни ўзгартириш қийиндир. Хусусий мулкчиликнинг ривож топаётгани, бундай мулк шакллари ҳатто ривожланган мамлакатларда, ҳам тараққиётнинг асосий омили бўлиб келаётганининг боиси шунда эмасмикан? Бошқа жиҳатлар ҳам бор. Деҳқон жамоа ерида ҳар қанча ишламасин, унинг ҳисобидан кун кўрадиган «зарпечак»лар оёққа тушов бўлаверади, баракани учираверади.

«Олиқ-солиқлар», пинхона қингирлигу ўғирликларнинг ҳаммаси ҳам кўзга ташланавермайди. Қўли етган борки, жамоа мулкидан бир нарса ўмарсам дейди. Даромаддаги фарқнинг бир жиҳати мана шунда. Бироқ туман ҳокими А. Мўминов фикримизга муҳим бир аниқлик киритди.

— Сизни қизиқтирган фарқнинг асосий жиҳати шундаки, жамоа хўжаликларида ўн одам бажариши мумкин бўлган ишларни 15-20 одам амалга оширади. Бугун уларга ўнтанг ишла, қолганингта жавоб, дея олмаймиз. Чунки улар азал-азалдан шу хўжалик ҳудудида яшаб, ишлаб келади. Улар ҳам бола-чақа боқиши, рўзғор тебратиши керак...

Туманда аҳоли зич яшайди. Уларга янги иш ўринлари ҳам очиляпти. Ғиждувон шаҳри марказида қанчадан-қанча саноат тармоқлари ишлаб турибди, улар ўз ишлаб чиқариш қувватларини ошириб бормоқда. Шўркулда, Қоровулбозор томонларда янги ерлар ўзлаштириляпти. Аммо барибир «Файз» деҳқон фермер хўжалиги сингари ишлаб чиқариш буғинлари бармоқ билан санарли. Бугун Ғиждувонда Рустамбойнинг жамоасига ўхшаган яна 10-15 та фермер хўжалиги бор. Улар бошқалардан кўра кўп даромад ҳам оляпти, кўп маҳсулот ҳам беряпти.

Ер танқислигидан, ишчи кучи кўплигидан уларнинг сонини янада кўпайтириб бўлмайди деган тушунча ҳам йўқ эмас. Эҳтимол, Ғиждувон шароитида шундайдир. Бироқ, ишловчига нисбатан ери, даласи кўп бўлган бошқа туманлару вилоятларда ҳам фермерларнинг сони бундан юқори эмаслигига сабаб нима? Қолаверса, одамларни иш билан банд этиш муаммосининг бир четини яна шу фермер хўжаликларининг ўзи ҳал этишига ишонч туғилмоқда. Даромади, маҳсулоти ошаётган «Файз» сингари фермер хўжаликлари вилоят миқёсидаги йирик уюшмаларга аъзо бўлиб кирмоқда, кичик саноат корхоналари қуришни режалаштиряпти. Рустам Пайзиев ҳам гўшт билан сутни иложини топса узоққа ташиб юрмасдан, шу жойнинг ўзида тайёр маҳсулотга айлантиришни хоҳлайди. Бундай кичик саноат тармоқлари фермерлик ва деҳқон хўжаликлари ҳаракати куч олиши билан, албатта, эрта-индин бугунги қишлоқнинг ишлаб чиқариш муносабатларида ўзгариш ясайди.

Бу ҳақда ўйлаганда ўз-ўзимга савол бераман: хўш, олти-етти йилдан бери фермерлик қилиб келаётган Рустам Пайзиев ва у сингари мустақил хўжалик юргизаётган деҳқон-фермерларнинг дастлабки иш тажрибалари нимадан далолат бермоқда? Фермерлик ҳаракати нимани инкор этиб, нимани тасдиқлаётир?

Ёдингизда бўлса, мамлакатимизда фермерлик ҳаракати эндигина бошланган кезларда биз америкалик фермерлар ҳаётини ибрат қилиб кўрсатардик. Ҳаётинигина эмас — иш унумини, олаётган юқори ҳосилини, ўзи ишлаб чиқараётган ноз-неъматлари билан бир фермер нечта одамни боқаётгани ҳақида ҳаваснаниб сўзлардик. Бизнинг деҳқонимиз, қишлоқдаги меҳнатчиларимизнинг бундай даражага, бундай мавқега эришишлари жуда узоқ истиқболдаги мавҳум бир манзил бўлиб туюларди.

Йўқ, бу манзил жуда узоқ эмас экан. Юртбошимизнинг даъвати, саъй-ҳаракатлари билан мамлакатда фермерлик ва кичик деҳқон хўжаликлари ҳаракати вужудга келди. Фермерларнинг жуда кўпчилиги маҳаллий шароитда ўз тўрини ёзиб ётган маҳкамачи ва таъмагир унсурларнинг қаршилигига қарамай оёққа туриб олди. Ва амалда бизнинг шароитимизда ҳам бу ҳаракатнинг ниҳоятда истиқболли эканлигини исбот қилиб берди. Биз узоқ Америка ёки Голландияда эмас, ўз юртимизда, ўз маҳаллий шароитимизда иқтисодий тараққиётнинг барқарорлашувига бу ҳаракат қўшаётган ва қўшиши мумкин бўлган аниқ натижаларни аён кўриб турибмиз.

Хўш, бизга яна нима керак? Фермер ёки деҳқон хўжаликларининг соҳиблари оз майдонда, оз ишчи кучи билан бошқаларга қараганда кўп ҳосил, кўп маҳсулот ва кўп даромад олаётганини эътироф этиб туриб ҳам «бу ҳаракат яхши-ю, бироқ... уларни кўпайтириш имкони йўқ-да», дея амалий қадамлардан ўзимизни тийиб тураверсак — бизни ким дейиш керак?

Яқинда юртбошимиз қишлоқ аҳлини мамнун этадиган, унинг имкониятларини оширадиган яна бир фармонни имзолади. «Шахсий ёрдамчи ва деҳқон хўжаликларини давлат йўли билан қўллаб-қувватлаш ҳамда мамлакатни озиқ-овқат билан таъминлашда уларнинг ролини кучайтириш борасидаги чора-тадбирлар тўғрисида» қабул қилинган фармонда қишлоқ аҳлининг — ноз-неъмат етиштирувчининг ер майдонларини кенгайтириш ҳам кўзда тутилган. Бу қишлоқ аҳли ер майдонларининг иккинчи бор кенгайтириб берилишидир. Бу фармон бир жиҳатдан ноз-неъмат етиштириш учун кенг имкониятлар очса, иккинчидан, одамларни иш билан банд этиш муаммосини ҳам ҳал қилади. Фақат жойлардаги маҳаллий раҳбарлар бу сиёсат замиридаги асл моҳиятни тўғри илғаб олишлари зарур.

Бир пайтлар шўролар замонида айрим туманларнинг раҳбарлари одамлар томорқаси билан банд бўлиб, жамоа ерида ёлчитиб ишламайди, деган фикрда эдилар. Шу важдан деҳқонни ер майдонидан, сувдан қисиб қўярди ва ўз оёғига ўзи тушов соларди. Давр бундай қараш хато ва ниҳоятда зарарли эканини кўрсатди. Ери кенгайган деҳқон фақат ўз рўзғоринигина эмас, бутун элу юртнинг дастурхонини ҳам обод қилаётир. Яқинда қабул қилинган фармон ноз-неъмат етиштирувчи қишлоқ аҳлига зўр қанот бўлишига шубҳа йўқ. Техникадан, уғитдан ёрдам ола билган, турли маъмурий тўсиқлар, таъмагирликдан озод бўлган деҳқон, эҳтимол, ўзининг кичик фермер хўжалигини ўз томорқасида очар. Фермерлик сари йўли ана шу шахсий ер майдони орқали бошланар...

Ер ҳар қанча танқис бўлмасин, уни шунчаки банд этиб , ўртача ҳосил, ўртача даромад билан қаноатланиб юрганники эмас, унда қойиллатиб ишлаганники бўлиши керак. Рустам Пайзиев, Бекмурод Нарзуллаев, Баҳодир Зайниев, Мурод Жумаев сингари ғиждувонлик ишбилармон фермерларники, улар каби эл эҳтиёжини таъмин этаётган минг-минглаб уста деҳқону асл юртпарварники бўлиши керак.

«Файз»нинг юртга қут-барака, файзу тароват бахш этаётган далаларидан қайтарканман, бунга минг бора иқрор бўламан. Фермер Рустам Пайзиев, туман иқтисодий тараққиётини жадаллатиш йўлида жон куйдираётган, изланаётган, тадбир ахтараётган ҳоким Арслон Мўминовлар билан ер ва деҳқон, қадим Бухоронинг неча асрлардан буён келаётган асл деҳқончилик маданияти ҳақида яна бир бафуржа суҳбат қуришни кўнглимга туғдим.

МЕН БИЛГАН ВА БИЛМАГАН РАДИО

Ўзбекистон радиосининг 70 йиллигига

(Боши биринчи бетда.)

ҳали Сирдарёда ишлаб юрган кезлари эшитгандим.

— Абдукарим ака қанақа одам эди? — деб сўрайман.

— Зўр одам эди, зўр журналист эди, — дейди Мухторбек ака чеҳраси ёришиб. — Ҳозир сиз ўтирган стол шу кишиники эди. Эрталаб эшикдан шундоқ кириб келарди-да саломаликдан сўнг, «ия, биз эшиттириш ёзишимиз керак эканку», дерди ва қоғоз-ручка олиб студияга чиқиб кетарди. Биласизми, чўнтагидан ён дафтарчасини чиқариб олдига қўярди-да тўғридан-тўғри ўзи гапираверарди. Қараб турибсизки, бир пасда зўр эшиттириш тайёр бўларди. Танқидни қойиллатарди, айниқса. Абдукарим ака ёзган фелетонлар... эҳ-ҳе, бир мактаб дейсиз. Шунақа жасоратли, мард, билимдон журналист эди. Лекин, шу боисдан ҳам боши ғурбатдан чиқмасди. Кечалари ҳам уйига бориб ё телефонда пуписа қилишарди. Бошланишига бир неча дақиқа қолганда эшиттиришлари эфирдан олиб ташланарди. Сиртдан қараганда ҳаммасига қўл силтаб парво қилмаётгандек кўринарди, асли юрагига оларкан-да, биринчи қаватда йиғилиш бўлаётганда юрагини чанғаллаб жон берган, бечора.

Гарчанд газетада саккиз йил ишлаган бўлсам-да радио ишига дарров киришолмадим. Сал ўтмай бошқа бўлимга ўтказишди. Энди бошқа хона, бошқа ходимлар. Бу хонада ҳазил-хузул жойида, ишлаш ҳам завқли. Айниқса, хонамизнинг отахонлари — бўлим мудири Ғайбулла ака ва Муҳаммадсолиҳ ака (Аллоҳ у дунёсини обод қилсин) билан тез тил топишиб кетдим. Ҳар иккаласи ҳам содда ва самимий. Ғайбулла аканинг таҳрир маҳоратига, Муҳаммадсолиҳ аканинг теша тегмаган мавзуларни топиши ва чаққон ишлашига қойил қоламан.

Кунларнинг бирида Муҳаммадсолиҳ ака тушликка чиқишга ҳоҳиши йўқлигини айтди. «Сизлар бораверингизлар, мен уч-тўрт стулни бирлаштириб бир пас чўзилиб олай, мазам бўлмаяпти» деди. Ўша куни иш вақти якунланай деб қолганда Муҳаммадсолиҳ ака режиссёримиз Олимжон Ҳайдаровни хонага чақирди.

— Олимжон ука, мана тасмалар, мана эшиттириш матнининг иккинчи нусхаси, ҳаммасини рақамлаб тартиб билан қўйганман. Матннинг иккинчи нусхасини дикторларга берганман. Мен эртага дўхтиримга учрашиб келаман, мабодо кечиксам, илтимос ўзингиз ёзаверинг, — деди.

Ёшимизда катта фарқ бўлишига қарамай кўнглимиз яқинлиги учунми ҳаммамиз бир-биримизга ҳазил қилиб юрардик. Айниқса, Муҳаммадсолиҳ ака билан Олимжон аканинг ўзаро ўткир аскиялари, ҳазилларини ҳозир ҳам радиодагилар латифа қилиб айтиб юришади.

Эртаси куни Муҳаммадсолиҳ акани Чилонзордаги кўкрак жарроҳлиги шифохонасига ётқизишганини эшитдик. Кечқурун Мухторбек ака билан кўргани бордик. Киритишмади, «операцияга тайёрланаяпти, эртага келинглар» дейишди. Ўша куни жума эди. Шанба куни эрталаб борганимизда эса Муҳаммадсолиҳ Болтабоев тунда вафот этди, деб айтишди. Ишхонага бориб, ҳамкасбларни уй-уйларидан чақирдик ва Янгийўл—Ниёзбоши қишлоғига фотиҳага йўл олдик...

Кейинчалик кўп ўйладим: Муҳаммадсолиҳ аканинг аҳволи ўзимга аён эди-ку, умрининг сўнгги кунида ҳам фидойилик қилишга уни қандай куч, қандай сеҳр мажбур этдийкин? Ё, бошқаларга оғирлигим тушмасин, дедими? Эҳтимол, зиммасидаги масъулиятни ўйлагандир. Эҳтимол, касбига бўлган меҳр-муҳаббати касалликдан устун келгандир. Эҳтимол... Бу «эҳтимоллар» мени ҳамон қийнайди.

Ана шу йиллари бугун биз билан суҳбатлашиб ё қарсиллатиб ишлаб юриб, эртаси куни ҳаммамизни доғда қолдириб кеттан Ҳайдар Исроилов, Ризсивой Пулатов, Аҳмаджон Сайдалиев, Зайниддин Тожиев, Исоқжон Ғозиев, Кўчқор Ҳайдаровлар ҳақида ўйлаганда ҳам бу фидойиликнинг сирини англаб етолмадим.

Яқинда эшитиб қолдим: Абдукарим Абдуазимовнинг туғилиб ўсган юрти — Зоминдаги кўчалардан бирига унинг номи қўйилибди. Янгийўлнинг Ниёзбоши қишлоғидаги «Муҳаммадсолиҳ Болтабоев номли кўча»да ўриклар қийғос гуллабди...

* * *

Ёши саксонни қоралаб қолган Бурҳон Зиёев ҳар ҳафтада радиога бир-икки келиб-кетмаса кўнгли тинчимайди. Етмишдан ошган Убай Бурҳоннинг овозини тингловчилар тез-тез эшитиб туради. Ғайбулла Асатуллаев қоғоз қораласа, бас, радиога олиб югуради. Илгари радиода ишлаган Ҳайриддин Муқимовни мен кўрмаганман, лекин телефон орқали яхши танишмиз. «Оёғим бўлмайди ука, иложсизман, бироқ радиони узу-кун эшитиб ётаман. Ўзгаришлар кўп, фалон кунги эшиттириш менга жуда манзур бўлди... Радионинг 70 йиллигига «Умр дафтари» деган рукнни бошлаб савоб ишга қўл урибсизлар... Тунов куни Ҳамидулла деган йигитни жўнатган экансиз, анча гаплашиб ўтирдик. Бамаъни йигитга ўхшайди. Ёзганларимни бериб юбордим, бир қараб чиқарсизлар..., — дейди қисиниб-қимтиниб.

... Хонамга Моҳинисо маъюсгина кириб келди.

— Қийналиб қолдим, шароитим тўғри келмаяпти... — Унинг қоп-қора кўзларида ёш айланади. Сабабини суриштирдим. Айтди. Биламан, Моҳинисо иқтидорли журналист, яхшигина шоира. «Аёлингни асрагил, элим!» деган муаллифлик эшиттириши ҳам бор. Доим куйиниб юради. Зиммасидаги ҳафталик юмушни бир кунда эплайдиган қобилиятга эга.

— Эшиттиришингизни вақтида ёзиб, топшириб турсангиз бўлди, қачон келиб, қачон кетишингизни шароитингиз тўғри бўлгунча суриштирмай турамиз, — дедим.

Моҳинисонинг ёш тўла кўзлари чақнаб кетди:

— Ростданми, раҳмат, — деди ҳаяжонланиб. — Ишдан бўшашни ҳам ўйлагандим. Аммо, ҳеч радиони кўзим киймайди. Ишимни жуда яхши кўраман. Бу ердаги одамларга шунчалик ўрганиб қолганманки...

Рост радионинг оҳанграбоси бор. Бу ердаги одамларнинг ҳаммаси дилкаш ва самимий, фидойи ва меҳнатсевар, меҳрибон ва бир-бирига ниҳоятда қадрли... Айтинг, бундай одамлар ишлайдиган даргоҳни севмай, бундай ҳамкасбларга меҳр қўймай, бундай касбга жон фидо қилмай бўладими?!!!

Ўтган йилнинг ёз ойлари эди. Бир идорада оммавий ахборот воситаларида халқаро мавзуларнинг ёритилишига бағишланган кичикроқ йиғин бўлди. Йиғинни бошқарган акамиз матбуотда, радио ва телевидениеда бу мавзу кам ёритилаётганини айтди. Шунда ҳамкасбимиз Ғофир Жамоловнинг сабри чидамай радиода кунига халқаро мавзуларга доир жами тўрт соатга яқин эшиттириш берилаётганини, ҳатто бир ярим йил муқаддам шу мақсадда «Халқаро ҳаёт» бош муҳарририяти ташкил қилинганини гапирди.

— Яхши, — деди ҳалиги акамиз, — лекин радиони фақат шофёрлар эшитади-да. Шунинг учун ҳам ишларинг кўринмайди, — деди.

Бу гапдан сўнг газета ва телевидениедан келган ҳамкасбларимиз мийиғида кулиб қўйишди. Биз эса кулишни ҳам, куйишни ҳам билмай қотиб қолдик...

Қадрдон ишхонамизга қайтиб келгач, бу гапни таҳлил қилдик, баҳслашдик, тортишдик, охир-оқибатда радиони миллионлаб одамлар эшитади-ку, уларнинг қайси бири шофёр, қайси бири чўпонлигини аниқлаш бизнинг вазифамиз эмас, деган хулосага келдик. Кейин фикримизни ойдинлаштириб олиш учун расмий маълумотларга мурожаат қилдик. «Бугун Ўзбекистон радиоси эшиттиришларининг бир кунлик умумий ҳажми 88 соатни ташкил этади, собиқ Иттифоқдош республикалар орасида Россиядан кейин энг кўп эшиттиришлар тайёрлаётган радиостанцияга айланди. У ҳар куни ўзбек, рус, қозоқ, тожик, қримтатар ва қозон-татар тилларида 73 соат, инглиз, немис, турк, араб, ҳинд, хитой, урду, форс, дарий, пушту, уйғур ва ўзбек (хорижий ватандошлар учун) тилларида 16 соат эшиттиришлар тайёрлаб, ҳаво тўлқинларига узатмоқда. Бундан ташқари, Қорақалпоғистон республикаси радиоси ҳафтасига 45 соат, вилоят радиолари 84 соат эшиттириш тайёрламоқда». «Ўзбек радиосининг Би-Би-Си, «Озодлик», «Немис тўлқини», «Америка овози» каби жаҳондаги энг йирик радиолар билан алоқалар ўрнатиб ижодий ҳамкорлик қилаётгани ҳам қувончли ҳодисадир...»

«1996 йил давомида радио муҳарририятларига тўрт мингга яқин хат келган». Ушбу мактубларда юртдошларимизнинг кўнгил изҳорлари ҳам, қувонч ва ташвишлари ҳам, эшиттиришларга муносабатлари ҳам ифодаланган. Узоқ йиллардан бери тингловчиларнинг эътиборига сазовор бўлиб келаётган «Гулшан», «Камалак», «Субҳидам», «Дугоналар», «Ишчинома», «Оқшом тўлқинларида», «Давр садоси», «Маърифат истар кўнгил», «Бизга мактуб йўллабсиз», «Қармоқ», «Инсон ва қонун» «Табассум», «Қишлоқ ҳаёти» каби эшиттиришларни ким эшитмаган дейсиз? Мирзакалон Исмоилий, Туроб Тўла, Ҳамид Ғулом, Қодир Махсумов, Ўлмас Умарбеков, Ҳаким Назир, Тоҳир Малик, Иброҳим Раҳим каби юзлаб ижодкорларни халқ радио туфайли таниган. Маъмуржон Узоқов, Жўрахон Султонов, Расул Қори Мамадалиев, Комилжон Отаниёзов, Ҳалима Носирова, Саодат Қобулова, Олмахон Ҳайитова ва бошқа минглаб санъаткорларнинг хонишларини радиодан эшитиб вояга етганимиз ҳеч кимга сир эмас-ку!

Ҳозир радионинг хазинасида 40 мингга яқин қўшиқ ва мусиқий асарлар мавжуд. Улар орасида ўттизинчи йилларда ёзиб олинган Ҳожи Абдулазиз Расулов, Домла Ҳалим Ибодов, Мулла Тўйчи Тошмуҳаммедов, Муҳиддин Қори Ёқубов, Беркинбой Файзиев, Назира Иноғомова ижросидаги нодир ёзувлар ҳам сақланмоқда. Бу ноёб хазинани шу кунгача авайлаб асраб келишда мусиқашунос журналист ва овоз режиссёрларидан Софья Бухараева, Наби Ҳасанов, Зулфия Обидова, Афрўза Умароваларнинг ҳиссаси беқиёс эканлигини ҳамма ҳам билавермаса керак. Айни кунларда эса Баҳрулла Лутфуллаев, Ҳакима Илҳомова, Маъфура Муҳаммедова, Нуриддин Аминжоновлар фонотекани саралаш ва янада бойитиш борасида тинмай изланишаяпти.

Радиода кўп ажойиб режиссёрлар ҳам меҳнат қилишган ва бугун бу анъана муваффақият билан давом этаётир. Ёши саксондан ошган Неъмат Дўстхўжаев билан бирга ишламаган бўлсам-да орқаваротдан яхши танийман. Ҳозир телерадионинг етакчи режиссёрлари сифатида танилган Олимжон Ҳайдаров, Қурбонали Искандаровлар ўзларини Неъмат Дўстхўжаевнинг шогирдлари деб ҳисоблашади. «Отамиз келиб қолибди» деб атрофида гирдикапалак бўлишади.

Орамизда Қодир Махсумовнинг овозини ёки номини эшитмаган киши топилармикан? Қодир Махсумов! У... ў... Ўзбекистоннинг булбули бўлган. Бунақа қудратли ва мафтункор овоз юз йилда бир келади-ёв. Бу овоз оддий сўзларга жаранг бағишларди, жон киритарди. В. Г. Белинский «Гап сўзда эмас, оҳангда, қайси сўзнинг қандай талаффуз этилишида» деб ёзганида балки Қодир Махсумовга ўхшаган сеҳрли овоз соҳибларини назарда тутгандир. Қодир Махсумов ҳақида эл орасида ҳали-ҳануз латифанома ҳангомалар юради. Улардан бирини кимдан ва қачон эшитганим ёдимда йўқ, лекин ўзим ҳам davраларда тез-тез эслаб тураман. Бу ҳангома шундай бошланади: «Бир куни Қодир Махсумов уйида чой ичиб газета ўқиб ўтирса болалари шўхлик қилиб, бири-бири билан урушиб қолибди. Шунда Қодир ака газетани бир четга қўйиб худди радиода гапираётгандек, ҳаммамизнинг қулоғимизга сингиб кетган ўша машҳур жарангдор ва тантанали овозда дебди: «Болаларим! «Уруш-уруш» ўйнаманг. Оқибати ёмон бўлади!»

Ўтган йилнинг куз ойлари Юнусобод туманидаги кўчалардан бирига Қодир Махсумов номи берилди. Бундан биз беҳад қувондик.

Туйғуной Юнусхўжаева, Қодир Тожиев, Клара Халилова, Раъно Ашрапова... эҳ-ҳе... уларнинг ҳар бири ҳақида алоҳида-алоҳида асар ёзса арзийди.

Қўшним Суннатилла Аҳмедов йигирма йил радиода дикторлик қилган. Бир неча йил бурун ўз хоҳиши билан компаниямизнинг иқтисод бошқармасига ишга ўтди. «Нега бундай қилдингиз?», деб сўраганларга «Соғлиғим тўғри келмай қолди, диктор бўлиб ишлаш оғирлик қиляпти» деб жавоб берди. Рости, радиода ишласамда бу жавобдан мен ҳам ажабландим. Кейинроқ тушуниб етдим: эфир масъулияти, смена билан ишлаш машаққати ҳар қандай одамнинг ҳам куч-қувватини суриб оларкан.

Эндиликда Абдулла Матназаровнинг фақат ўзигагина хос, Дилсора Бобохонованинг гоҳ вазмин, гоҳ тантанали, Муҳаммаджон Хўжаевнинг тиниқ ва ширали овозларини эшитганимда «уларга худойим улкан иқтидор берган-да», деган хулосага келаман.

Кейинги тўрт-беш йил ичида радионинг тараққиёти тезлашди, дейиш мумкин. Устозлар анъанасини муносиб давом эттириш учун янги-ёш авлод гуркираб кириб келди. Улар орасида Абдукарим Абдуазимовдай жасоратли журналист бўлишга ҳавасмандлар ҳам, Музаффар Саидовдай саноатни чуқур ўрганишга иштиёқмандлар ҳам, ўттиз саккиз йил умри радиода ўтса-да ҳалигача камсуқум, камтар Саидмурод Тиллахўжаевга тақлид қиладиганлар ҳам, бош директоримиз Барно Ражабовдай бутун масъулиятни бўйнига олиб ярим тунгача ишхонада қолиб кетадиганлар ҳам, Маҳкам Рихсиевга ўхшаб эфирда салмоқ билан гапиришга интилаётганлар ҳам бор. Мен Анвар Абдувалиев, Ўктам Йўлдошев, Шоабдулла Муҳаммаджонов, Азиз Ёқубов, Ҳафиза Ҳайитметова, Рустам Ғаниев, Башорат Имомова, Шойим Бўтаев, Аъзам Расулов, Владимир Сивов, Стелла Сливкина, Надежда Корнеева, Дилноза Ҳожиева, Қундуз Қодирова, Тўхтахон Тошпўлатова каби журналист, муҳандис-техник, операторлар билан бир мақсадда ишлаётганимдан, уларнинг биридан ўрганиб, бирига ўргатаётганимдан миннатдор бўламан. Тўлан Қўзибоев, Назира Қўзибоева, Раҳмат Жумаев, Неъмат Эгамбердиев каби журналист, режиссёр, диктор ва яна қанчадан-қанча муҳандис-техник ходим, оператор ва бошқа мен номларини билмайдиган турли касб эгаларининг умумий меҳнати яхлит радиони ташкил этади.

Баъзан Ғофир Жамоловнинг аэропортдан репортажини, телевидениедаги сиёсий шарҳини, 8-студияда Ҳатира опа билан ёзган «Дунё» ахборот-публицистик эшиттиришини тинглаганимда, «Қишлоқ ҳаёти» гуруҳи раҳбари Абдухолиқ Марайимовнинг тўсатдан бетоб бўлиб қолган ҳамкасби ўрнига ярим кунда бир соатлик эшиттириш тайёрлашга улгурганини сезганимда, «Қармоқ»нинг муҳаррири Абдуғофир Маматовга фелетондан сўнг маломат тошлари отилганини кўрганимда, «Адолат» эшиттиришининг муҳаррири Шавкат Ҳамидовнинг материаллари изидан гоҳ судга, гоҳ прокуратурага югуриб юрганига гувоҳ бўлганимда, «Ёшлик»нинг бош муҳаррири Султонпошша Ёқубованинг ҳар ёш журналист ишга келганида «сафимиз тўлаяпти» деб қувониб юргани, Ҳулкар Тўраеванинг «Дугоналар»имга хат келди, дея кайфияти чоқ бўлиб кетгани эътиборимни тортганида негадир кўнглимда бир фахр, бир ғурур ҳисси пайдо бўлади. «Радио-фидойиликни севади, ўз касбига фидойилар эса радиода жуда кўп», дейман ўз-ўзимга ва бу «оламшумул кашфиётим»дан мамнун бўлиб кетаман.

«Ўзбекнаво» гастрол-концерт бирлашмаси жамоалари халқаро кўрик танловлар лауреати, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган артист Исмоил Жалиловга онаси **АМИНАХОН** аянинг вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия изҳор қиладилар.

УЧ МИНГ ЙИЛДАН СЎНГГИ УЧРАШУВ

Боши биринчи бетда

ТАРИХДАН БИР ШИНГИЛ

Қуёш системаси жисмлари орасида кометалар катталиги ва уларда рўй берадиган жараёнларнинг энергиялари нуқтаи назаридан охирги ўринлардан бирини эгаллайди. Лекин улар «ўзини кўрсата олиш» қобилияти туфайли анча олдинги ўринда туради. Осмонда ҳар хил бўлиб товланадиган «сочлари»ни ёйиб кўринган бу «думли юлдузлар» қадимда аждодларимизни саросимага ва даҳшатга солиб келган. Уларнинг тўсатдан пайдо бўлиши табиий офатлар ва урушлар белгиси деб тушунилган. Айниқса, қадимги Хитойда йирик сиёсий ҳодиса ёки императорлар — Осмон Ўғиллари шахсига тегишли ҳеч бир тадбир само билан «бемаслаҳат» амалга оширилмаган. Шу туфайли Хитой астрономлари қадим-қадим замонлардан бери кўриниб келган комета ва бошқа самовий ҳодисаларни батафсил рўйхатга олиб, уларни таърифлаганлар ва шу тариқа астрономия фанига бебаҳо хизмат кўрсатганлар. Хитой ёзишмаларида сақланиб қолган биринчи ёзув эрамиздан аввалги 2296 йилда пайдо бўлган кометанинг таърифини беради. Бу ёзувлар тарих фанига ҳам катта хизмат кўрсатиб келмоқда, чунки ҳодисаларнинг рўй бериш вақти ҳар бир катта ва кичик ҳукмдор шу календари бўйича белгиланган. Тарихий ҳодисаларнинг кетма-кетлигини аниқлашда эса, айниқса, даврий кометалар катта ёрдам беради. Масалан, машҳур Галлей кометасининг Қуёш атрофида айланиш даври 76 йилга тенг бўлиб, унинг мелоддан аввалги 240 йилдан бошлаб ҳар бир кўриниши тарихий манбаларда акс эттирилган. Ҳозирги замон ҳисоблаш техникасига эга бўлган астрономлар бу кометанинг ўтмишдаги ҳар бир кўриниш санасини катта аниқлик билан айтиб беришлари мумкин. Масалан, қадимий Оврупо ёзувларида бу кометанинг 451 йилда кўриниши батафсил акс эттирилган, чунки бу ҳодиса турк ҳунларининг хони, «худонинг даҳшатли қамчиси», Атилланинг мағлубияти белгиси деб тушунилган. 1378 йили Тўхтамиш Олтин Ўрда тахтига Амир Темур ёрдамида ўтирганда ҳам бу ҳодиса Галлей кометаси томонидан «расмийлаштирилган».

Шу ўринда Ўзбекистонда сақланаётган қадимий қўлёзмаларни ўрганиш ҳақидаги фикримизни айтиб ўтишни зарур топамиз.

Кометалар ва бошқа самовий ҳодисалар ҳақидаги маълумотларнинг аксарияти қадимий Хитой, Миср, Оврупо ва рус манбаларидан олинган. Наҳотки, астрономик тадқиқотларни шунчалик юқори даражага кўтарган аждодларимиз бу ҳодисаларни кўрмаган ва улар ҳақида ҳеч қандай ёзувлар қолдирмаганлар?! Бундай бўлиши мумкин эмас! Ҳатто кометаларнинг асл туркча номи ҳам бўлса керак. Чунки бизнинг ўлкада осмон жисмлари ва, шу жумладан, кометаларни кузатиш шароити (булутсиз кунлар сони нуқтаи назаридан) Хитой ёки Оврупога қараганда анча қулай-ку. Манбашунос олимларимиз шундай маълумотларни топсалар, жаҳон фани ва маданиятида аждодларимиз қўшган ҳисса салмоғи янада ортар эди.

Кометаларга келсак, уларни ўрганишда илмий ёндашиш XVI асрдан бошланган. Машҳур даниялик астроном Тихо Браге 1577 йилда кўринган кометани Швеция ва Дания орасида жойлашган Вен оролидан (бу орол унга Дания қироли томонидан обсерватория қуриш учун ҳадя этилган эди) ва Вена шаҳридан олиб борилган кузатишларни солиштириб, кометалар Ойга кўра анча олисда эканлигини кашф қилди. Бир китобида Тихо Браге арабларнинг «кометалар ҳаво ҳодисаси эмас, самога тегишли ҳодиса» деган фикрини эслади, деб ёзилган (қизиқ, бу фикр қаерда ёзилган экан?)! Яна бир нарсани қайд этиш керакки, оврупаликлар араб астрономияси ёки фани деганда умуман араб тилида ёзилган илмий асарларни тушунишган. Ўрта асрларда араб тили фан оламида ҳозирги кундаги инглиз тили ролини бажарган. Шу туфайли бу фикр Беруний, Хоразмий ёки Улуғбек каби «араб олимлари» томонидан айтилган бўлиши мумкин.

XVII асрнинг охирларида кометалар билан инглиз астрономи Эдмунд Галлей жиддий шуғуллана бошлаган. У 1680 ва 1682 йилларда кузатилган кометалар орбитасини топишга анча уринган. Лекин бу мушкул масалани ечишга Галлей ҳам ва у мурожаат қилган олимлар ҳам ожиз эдилар. Ниҳоят Галлей ёрдам сўраб Ньютонга мурожаат этади. Ньютон кометани Қуёшга тортиб турувчи кучнинг масофа билан қандай ўзгаришини аллақачон топганини, лекин ҳисоб-китобларини қаергадир ташлаб қўйганини айтади. Шунда қандай буюк кашфиёт очилишини интуитив равишда сезган Галлей Ньютонни барча «муҳим ишлар»ни ташлаб, бу ишга қўл уришга ундайди. Кометани Қуёшга тортиб турувчи куч умумий ва бошқа самовий жисмларни ҳам ҳаракатини белгиламасмикан, деган тахмин Ньютонни катта ғайрат билан ишга киришишига олиб келади. Натижада, 1687 йилнинг июл ойида Ньютоннинг оламшумул «Натурал фалсафанинг математик асослари» китоби чоп этилади. Шундай қилиб бутун олам тортишиш қонуни ва Ньютоннинг машҳур учта қонуни «дунё юзини кўради». Аксига олиб Қироллик жамиятида (инглизларнинг Фанлар Академияси) ўша вақтда бу китобни босишга пул бўлмайди. Шунда ниҳоятда қийин моддий аҳволда кун кечириб келаётган Галлей бу китобни ўз ҳисобидан 120 нусхада чоп эттиради. Моддий имконияти анча кенг бўлган Ньютон эса сукут сақлайди. Замондошлардан бири бу воқеани шундай таърифлайди: «...агар у (Галлей) бўлмаганда бу китоб хаёлга ҳам келмас эди, келганда ҳам ёзилмас эди, мабодо ёзилганда ҳам чоп этилмас эди». Во ажабо! Шундай оламшумул кашфиётнинг қилинишига ҳам комета сабаб бўлган экан.

Галлейнинг бу китобни чоп этишдан манфаати Ньютон жорий этган учта кузатув асосида олинган координаталар ёрдамида кометанинг орбитасини аниқлаш эди халос. Бу усул унга жуда қимматга тушди. Галлей тарихий манбалардан 24 та кометанинг координаталарини аниқлаган ва Ньютон усули билан орбиталарини ҳисоблаган. У битта қизиқ нарсага эътибор берган: учта кометанинг орбитаси ниҳоятда бир-бирига яқин бўлиб чиққан. Шунда Галлей муҳим хулосага келган: кузатилган учта комета аслида битта даврий комета экан. Унинг даври 76 йилни ташкил қилади. Галлей кометанинг навбатдаги келиши 1758 йилда бўлади, деб башорат қилади. Галлейни ўзи ўша кунгача етиб келмади. Лекин комета ҳақиқатда ҳам ана шу йили қайтиб келганида, миннатдор авлодлар унга Галлей номини берганлар. Шу кундан бошлаб кометалар сайёралар сингари Қуёш атрофида хилма-хил орбиталар бўйича ҳаракатланиб турувчи самовий жисмлар эканлиги маълум бўлди. Хурофотга ўрин қолмади. Буюк Британияда ҳатто Олий Ҳазратлари фуқаролари тақдирини олдиндан айтиб берувчи, астрология сингари ғайриилмий фирибгарликларни қўллаб, уларнинг пулларини шилувчи шахсларни жавобгарликка тортувчи махсус қонун ҳам қабул қилинди.

КОМЕТА ЎЗИ НИМА?

Бугунги кунда ўша воқеалардан 250 йил сўнг, олимлар кометалар тўғрисида кўпдан-кўп маълумотлар тўплашга муяссар бўлдилар. Кометалар коинотдаги чанг (силикат моддалар) ва музликларнинг қоришмаси эканлиги бугунги кунда ҳеч кимда шубҳа туғдирмайди. Ҳаракати давомида Қуёш системасининг ички қисмларига кириб келган кометалар аста-секин эрий бошлайди. Шу тариқа комета ядросининг атрофида буғ ва мураккаб моддалардан иборат булутсимон қобиғ пайдо бўлади. Қуёшдан ҳар томонга тарқалувчи ва қуёш шамоли деб аталмиш зарядланган заррачалар оқими ва нурланиш комета моддасини бир неча миллион километрга ёйилиб, ранг-баранг товланувчи дум ҳосил бўлишига сабабчи бўлади. Баъзида, катта сайёралар гравитацион майдони таъсирида кометаларнинг бошлари бўлинади. Комета ҳаттоки сочилиб, ўз орбитаси бўйлаб чўзилиб кетади.

1994 йили Ўзбекистон Фанлар Академияси Астрономия институти ходимлари Қашқадарё вилоятининг Майданак тоғидаги 2700 м баландликда жойлашган обсерваторияда ниҳоятда мафтункор ҳодиса, Шумейкерлар — Леви кометасининг Юпитерга қулашини кузатдилар. Бу комета ядроси «майда» бўлакларга бўлиниб ўз орбитаси бўйлаб 600000 километрга чўзилиб кетган. Шу туфайли Юпитерга, бир ҳафта давомида жуда катта зарбалар бериб «ёғиб турди».

Бундай ҳодиса, яъни комета бизнинг сайёрамиз билан тўқнашиши мумкинми, деган савол кўпчиликни қизиқтирса керак. Албатта, бундай тўқнашув бўлиши мумкин, лекин бунинг эҳтимоли жуда кам. Ҳисобларга кўра Ер билан диаметри 1 километрга тенг бўлган кометанинг тўқнашиши ҳар 50 миллион йилда бир бўлар экан.

Кометаларни ўрганишнинг фан учун аҳамияти шундаки, улардаги модда Қуёш системасининг пайдо бўлганидан бери ўзгармасдан сақланиб қолган. Ҳозирги кундаги назарияларга кўра, Қуёш системаси бундан тўрт ярим миллиард йил муқаддам чанг ва газдан ташкил топган булутдан гравитацион кучлар таъсирида пайдо бўлган. Системанинг 99% моддасини ўзида мужассам этган юлдуз, яъни Қуёш системанинг асосий энергия манбаи бўлиб, ундаги модданинг кимёвий таркиби катта ўзгаришларга учраган. Эволюцион ўзгаришлар сайёраларда ҳам рўй берган. Фақат, умрининг асосий қисмини Қуёшдан йироқда ўтказувчи кометалардагина ўша дастлабки «масаллиқ» сақланиб қолган. Унинг кимёвий таркиби ва хусусиятларини ўрганиш Қуёш системасининг қандай пайдо бўлганлигини тушунишда катта ёрдам беради.

КОМЕТА ОЧИШ ОСОНМИ?

Улуғ Ватан уруши йилларида Пулково обсерваторияси Тошкентга кўчиб келиб ўз фаолиятини Асрономия институтида давом эттирган. Ленинградлик олимлар орасида машҳур кометалар тадқиқотчиси Г. Н. Неуймин ҳам бор эди. У ўша оғир уруш йилларида ўзбек халқининг кўрсатган ғамхўрлигига миннатдорчилик сифатида ўзи очган кичик планеталардан бирига «Узбекистания» деб ном берган. «Узбекистания» ўлкамиз номини абадийлаштириб, самовий жисмлар орасида «эсон-омон» учиб юрибди. Г. Н. Неуймин Ленинградга қайтиб борганидан сўнг Пулково обсерваториясининг директори этиб тайинланган. Навбатдаги академикликка бўлган сайловларда Г. Н. Неуйменнинг номзоди ҳам тавсия этилди. Бундан мақсад Урушда вайрон бўлган обсерваториянинг мавқеи ва обрўсини кўтариш бўлган. Фанлар Академиясининг Президенти С. И. Вавилов йиғилганларга кометаларнинг аҳамияти ва уларни очиш қанчалик мураккаб эканлигини тушунтириб, сўзни машҳур академик-астроном В. А. Амбарцумянга беради. Шунда у С. И. Вавиловнинг гапини тасдиқлаб, менинг қайнонам ҳам учта комета очган, деб қўшиб қўяди. Лекин В. А. Амбарцумян қайнонасини машҳур астрофизик, кометалар бўйича йирик мутахассис деб таништиришни ортиқча деб билади. Бундан бехабар академиклар комета очиш, ҳаттоки, бир кампирнинг ҳам қўлидан келадиган оддий иш экан деб тушунишади. Натижада, ноўрин айтилган чала гап Г. Н. Неуйминни академикликка сайланмаслигига сабаб бўлади.

Аслида комета очиш — мушкул иш. У астрономдан ўта тоқат ва қунтни талаб этади. Масалан бугунги кометани очган Алан Хейл ўзининг 40 сантиметрлик телескопи ёрдамида 25 йилдан бери осмонни «элакдан ўтказиб» келади. Мен ўзим 1996 йилнинг март ойида ана шундай марказлардан бирида кометани кузатишда қатнашдим. Саккиз Европа мамлакати биргаликда Чилидаги чўлда астрономик обсерватория барпо этган. Ҳозирги кунда у ерда жаҳоннинг энг катта астрономик ускунаси — кўзгусининг диаметри 8 метрдан бўлган тўртта телескоп ўрнатилаяпти. Бу тўртта телескопдан йиғилган нур битта жойга тўпланганида унинг йиғинди кучи диаметри 16 метр бўлган телескопникига тенг бўлади.

Бирлашган Европа обсерваториясининг қароргоҳи Германияда, Мюнхен шаҳрининг чеккасида жойлашган. 1996 йилнинг март ойида мен ўша ерга илмий анжуманда қатнашишга бордим. Йўл-йўлакай эски танишим, машҳур комета тадқиқотчиси, Ричард Вестни бир кўриб кетай деб, унинг кабинетига кирдим. Ричард ажойиб инсон, у 8 ёки 9 тилда бемалол гаплаша олади. Ҳеч ким унинг миллатини ҳам билмайди. Унинг котибаси тунда кузатиш олиб борганлиги сабабли бугун ишга келмаслигини айтди. Шу пайт мен кўпдан бери кўрмоқчи бўлган телескопни узоқ масофадан туриб бошқариш системаси бу ерда борлиги эсимга тушди. Ярим кечада марказга келдим. Кўрганларим эшитганларимдан юз фоиз ошиб тушди. Профессор Вест Германиядан туриб, кечаси соат иккида бир неча минг километр нарида — қуёш ботаётган Чилида ўрнатилган телескопнинг гумбазини очди ва телескопни Хигутаке кометаси томон қаратди. Компьютер экранида юлдузлар ўта бошлади, ниҳоят, комета кўринди ва кузатув бошланди. Чилидаги телескопдан олинган маълумотлар Германияга махсус йўлдош орқали узатилиб турарди. Бундай катта телескоп ёрдамида бир кечада бутун осмоннинг тасвирини компьютер хотирасига ёзиб олиш мумкин. Германияда туриб Чили осмонидаги бутун жараёнлар кузатиб турилди, ҳатто булутларнинг ҳаракатлари, қайси булут қанча вақтдан сўнг телескопнинг устига келиб, осмонни ёпиб қўйишигача! Эрталабга яқин ҳаво бутунлай очилиб кетди. Чили осмонида косадек катта юлдузлар ярқираб кўринарди. Комета ядросида рўй бераётган жараёнлар икир-чикиригача компьютер хотирасига ёзиб бориларди. Хонага соф тоғ ҳавоси кириб келгандай бўлди. Комета аста-секин ботиб кетди. Мен бинодан чиққанимда Германия осмонини қалин булутлар қоплаб олган эди. Ҳаммаёқ зимистон. Осмондан ёмғир аралаш қор ёғар эди...

XXI АСРГА САЁҲАТ

Астрономиянинг бошқа фанлардан фарқи шундаки, у жисмларнинг кимёвий хоссалари ҳақидаги маълумотларни фақат «пассив» кузатишлардан олади. Физик ёки биолог ўзи тадқиқ қилаётган жисм ёки ҳайвонни бевосита анализ қилиб кўриши, шарт-шароитларини ўзгартириши мумкин. Қанчадан-қанча астрономлар комета моддасини олиб лаборатория шароитида текшириб кўришни орзу қилмаган дейсиз? Ниҳоят, астрономлар бундай имкониятга ҳам эришиш арафасидалар. Оврупо космик агентлиги АҚШ космик агентлиги билан ҳамкорликда 2000 йилда Виртанен кометаси томон космик аппарат учириш лойиҳаси устида ишлаб келмоқда. Бу аппарат кометанинг ёнига 2011 йилда учиб бориб, унинг яқинидан олинган тасвирларни ерга узатади. Лекин одамни ҳайратда қолдирувчи бошқа нарса ҳам бор. 2012 йилда космик аппаратдан иккита махсус ускуна ажралиб чиқиб, кометанинг устига қўндирилади ва у ердан туриб комета моддасини бевосита анализ қилади! Бу лойиҳанинг номи «Розетта» деб аталган.

1799 йили Наполеон бошчилигидаги француз армияси Мисрни босиб олади. Турклар билан уруш бораётган эди. Француз лашкарлари Розетта қишлоғи ёнида мудофаа истеҳкоми қураётган пайтларида бир катта тош топиб оладилар. Узунлиги бир метр, эни етмиш беш сантиметр келадиган бу қора базалт плитада қадимий миср иероглифлари ва юнон ёзувидаги бир хил матн бор эди. «Розетта тоши» номи билан танилган шу плитадаги ёзувни француз олими Жан-Франсуа Шампольон 1822 йили ўқиш шарафига муяссар бўлди. Кўп йиллардан бери очилмай келган қадимий миср ёзувининг сири очилди. Яхши ният—ярим мол, деганларидек оврупалик олимлар кометага қўндириладиган ускунанинг биттасини «Шампольон» деб аташган. Балки «Шампольон» энди комета сирларини очиб берар...

31 март куни Хел—Бопп кометаси ўз орбитасининг перигелийидан (Қуёшга энг яқин бўлган нуқтасидан) ўтиб қарама-қарши томонга йўл олди. У янаги сафар тўртинчи минг йилликда қайтиб келади. Қизиқ, ерликлар уни қандай кутиб олишар экан?! Балки «Ўзбекистон ҳаво йўллари» кассаларида махсус космик аппаратда кометани кузатиш экскурсиясига чипталар сотилар ва фазодаги орбитадан туриб ўз таассуротларини телефон орқали ошна-оғайниларига айтиб туришар... Насиб этганлар кўришар. Ҳозирча Хейл—Бопп кометасини телескопда кўриб қолмоқчилар бўлса Ўзбекистон Фанлар Академияси Астрономия институтига марҳамат.

Шуҳрат ЭГАМБЕРДИЕВ,
Ўзбекистон Фанлар академияси Улуғбек номидаги Астрономия институти директори, физика-математика фанлари доктори

ЗУККО ТИЛШУНОС, МОҲИР УСТОЗ

Қутлаймиз!

Фан холис хизмат қилганларга ажойиб истиқболлар очади. Фанга қилинган холис хизмат эса олимнинг барча даврлар учун фойдали тадқиқотларида намоён бўлади.

Ўзбек тилшунослиги фани соҳасида «шўрочилик»ка оғмаган, қадимий ва бой она тилимиз хусусиятларини холисона илмий тадқиқ этган ва бу тадқиқот натижаларини жамоатчилик, халқ билан баҳам кўриб келган фидойи олимларимиздан бири Тошкент Давлат университети профессори, филология фанлари доктори Миразиз Миртожиевдир. Қирқинчи йилларнинг охирида ўрта мактабнинг тил ва адабиёт ўқитувчиси бўлиб иш бошлаган бўлажак олимнинг диққатини ўзбек тилидаги сўзларнинг маъно товланишларию услубий жилолари ўзига торта бошлади. Айниқса, уни сўзларнинг шаклдошлиги ва бу ҳодиса туфайли туғиладиган бадиий санъат сирлари кўпроқ қизиқтирди. М. Миртожиев Ўзбекистон Давлат нашриётида, «Ўзбекистон маданияти» газетасида адабий ходим бўлиб ишлаган 50-йилларда шаклдош сўзлар, ўзбек тилининг баъзи лисоний хусусиятлари ҳақидаги мақолаларини эълон қила бошлади. Ўзбекистон Фанлар академияси қошидаги Тил ва адабиёт институтида илмий ходим сифатида иш бошлаганда шаклдош сўзларнинг махсус тадқиқига киришди: 20 дан ортиқ салмоқли мақола чиқарди, номзодлик диссертациясини ҳимоя қилди. Олим сўз ва унинг маъноларига бағишланган янгича усулдаги тадқиқотини 80-йилларнинг охирида докторлик диссертацияси сифатида ҳимоя қилди. Бу йирик тадқиқот ўзбек сўзшунослигидаги аҳамиятли иш бўлиб, тилшунослик илмида янгича йўналишни бошлаб берди.

Устоз Миразиз Миртожиев каби фидойиларнинг заҳматли меҳнатлари туфайли ўзбек тилининг бир неча турдаги луғатлари юзага келди. 1982 йили Москвада нашр этилган икки жилдли «Ўзбек тилининг изоҳли луғати»нинг, ўн тўрт жилдли «Ўзбек совет энциклопедияси»нинг яратилишида унинг хизмати катта. Профессор М. Миртожиев илмда эришган ҳар бир ютуқнинг жамоатчиликка, халққа нафи тегишига аҳамият беради. Унинг ҳозиргача эълон қилган 100 дан ортиқ илмий-методик, илмий-оммабоп ва публицистик мақолалари, 10 дан ортиқ рисола, дарслик ва қўлланмалари фикримизнинг далилидир. Бу асарлар ўрта мактабларда ўзбек тилини ўқитишдаги, она тилимизнинг ижтимоий вазифасини кўрсатиб беришдаги, сўзлар нутқи маданиятини оширишдаги хизмати каттадир. Айниқса, алоҳида китоб ҳолида нашр этилган «Сўз маъносининг буёғи» (1980), «Товушдаги маънолар» (1982), «Ўзлашган сўз — пайванд куртаги» (1988), «Ўзбек тили ва тилшунослигининг тарихи» (1996) китоблари мазмунан теранлиги, оммабоплиги билан ажралиб туради ҳамда илмнинг тарғиботига хизмат қилиши билан муҳим аҳамият касб этади.

Олимнинг илмий фаолияти серқирра. У тилшуносликнинг адабиёт ва адабиётшуносликка боғлиқ бўлган масалаларини ҳам кўп кузатган ва салмоқли фикрлар айтган. «Ирония ва унга ёндош ҳодисалар» (1975), «Сўзнинг услубий буёққа эга бўлишида сифатта кўчиш ҳодисасининг ўрни» (1980), «Мумтоз адабиётда буғин ва ҳижо муносабати» (1987) каби мақолалари тилшунослик ва адабиётшунослик ўртасида кўприк вазифасини ўтайди. Ҳозирги кунда эса М. Миртожиев бир гуруҳ муаллифлар билан ҳамкорликда «Ўзбек тилининг этимологик луғати»ни тузмоқда. Тилшунослигимиз тарихида биринчи бор яратилаётган бундай мураккаб ишга даъват этилганининг ўзи олимнинг етуклигини англатади.

Шу ўринда олимнинг, бошқа амалий ишлари қатори, ўзбек тилининг ижтимоий мавқеини қайта тиклаш давридаги фидойилигини алоҳида таъкидлаш жоиз. У ўзбек тилига давлат тили мақоми берилиши ҳаракатининг фаолларидан бири бўлди, бир қанча таъсирчан илмий-оммабоп ва публицистик мақолалари жамоатчиликнинг фикрига тўғри йўналиш берди. Айниқса, олимнинг профессор Н. Маҳмудов билан ҳамкорликда «Ўзбекистон» нашриётида чоп этишган «Тил ва маданият» (1992) китобида тилимизнинг тарихий тақдири, ҳозирги ҳолати, сўз ва ифода бойлиги, грамматик ва услубий имкониятлари таҳлил этилиб, қонун мақомига тўла мос экани асослаб берилди.

Тинимсиз меҳнати ва заковати туфайли зукко тилшунос бўлиб камол топган профессор М. Миртожиев айни пайтда моҳир устоз ҳамдир. Унинг раҳбарлигида тўрт киши фан доктори ва 12 киши фан номзоди бўлди.

Халқимизда шундай ибратли мақол бор: «Ҳар ким чироқ ёқса, ёруғи ўзига тушар». Муборак 70 ёшини қаршилаётган муҳтарам олимимиз бугун севимли шогирдлари ардоғида, оиласи, ўғил-қизлари, невaралари қуршовида. Биз ҳурматли устозимизни 70 ёшлик тўйи муносабати билан қизғин табриклаб, ижодий режаларининг амалга ошувида муваффақият ва узоқ умр тилаб қоламиз.

Муҳаммаджон ҚОДИРОВ,
филология фанлари номзоди доцент

Саъдулла СИЁЕВ

СЎЗ ҚАДРИНИ БИЛМАГАН...

Яқинда қалам аҳлидан учтўрттамизнинг бошимиз қўшилиб қолди. Гапдан-гап чиқиб, оддийгина бир буюмнинг номини тополмай гаранг бўлдик. Деҳқон қишга қовун сақламоқчи бўлса, уни... бир нимага боғлаб, ертўлагами, болохонагами осиб қўяди. Ўша «бир нима»нинг оти нима? Биров қамиш деди, биров қари ланг, яна биров тўр деди. Охири топдик: қовун боғланадиган «ип»ни қўға (қўғай) дейишаркан. Ғ. Ғуломнинг «Сават тўқимоққа ярагай қўғай» деган сатри ҳам бор экан...

Шу воқеа туртки бўлдими, тилимизнинг бугунги қисматини ўйлаб қолдим. Яширишнинг ҳожати йўқ, биз она тилимизни масхаралаб, истаган кўйга солиб бўлдик. Уни ўйинчоққа айлантириб, ҳар мақомда йўрғалаётирмиз. Хоҳласак, кўндалангига, хоҳласак узунасига «ишлов» бераверив, тилни тилим-тилим қилиб ташладик. Баъзи қаламкашларнинг асарларини ўқиганда елкасини қисиб, қунишиб, мунғайиб, ўз маъносидан маҳрум бўлиб турган ғариб сўзларни кўриб, одамнинг эти увишади.

Дангал айтиш мумкинки, кейинги пайтда ёзувчи халқининг обрўсини тушираётган қусурлардан бири тил билмасликдир. Биз сўз маъносига етмаймиз, унинг товланишларини ҳис қилмаймиз, истаган атама ёки иборани билиб-билмай, пала-партиш қўллайверамиз. Акс ҳолда «чин муҳаббатни» «катта муҳаббат» деб, оқшомдаги шабадани «сабо» деб, шум хабарни «мужда» деб ёзмасдик. Бўкса билан ўмганнинг, ёл билан кокилнинг, валиш билан бағазнинг фарқига борардик. Бир ёзувчи дўстим «Байталнинг сутини ичиб шифо топди» деб ёзибди. Аввало, отнинг сути қимиз дейилади, қолаверса, байтал деб ҳали қулунламаган бияга айтилади, қимизни байтал эмас, бия беради.

Сўзнинг асли-наслини билмаслик, унинг фарқи-нархига бормаслик шу даражага етдики, энди биз оғзимизга келган гапни тап тортмай қоғозга туширяпмиз. Истаган шеър, ҳикоя, қисса ё рўмонда, албатта, «қадаҳ айтди» деган иборага дуч келасиз. Жон дўстлар, ахир қандоқ қилиб қадаҳни «айтиб» бўлади? Қадаҳ буюм-ку? Қадаҳни синдириш мумкин, кўтариш, уриштириш мумкин, лекин уни «айтиш»... Ўзбек тилида минг йилдан бери ишлатилиб келаётган «алёр» деган чиройли сўз бор. Бурунги замонларда бўзахўрлар гулкосани қўлга олиб, «Қани, ҳей, алёр бўлсин-ей, алёр!» дейишган. Фалон киши қадаҳ кўтариб алёр айтди, десак тўғри бўлади.

Шу ерда бир мулоҳаза туғилади. Тилимизнинг бойлиги, тозалиги учун курашадиган, тилдаги, айниқса бадиий тилдаги бундай курмакларни териб, сўзни ўз ўрнига қўядиган зукко муҳаррирлар-чи, уларнинг кўзи қаерда эди, дерсиз? Афсуски, «зукко» муҳаррирларнинг муборак кўзойнаклари ҳам пурмаъно ва нозик сўзларни фарқлашга келганда баъзан хира тортиб қолади. Масалан, ўзимдан қиёс. Бир сафар «бачкана махси» деб ёзган эдим, хунук махси деб «тузатиб» қўйишибди. (Асли бачкана — болаларники дегани). Акашак, ажива, ўймоқ, ўкча, эрин, бурноғи йил... десангиз, бу ўзбекча сўзлар эмас, дея тагига қизил қалам тортадилар. Ҳолбуки, мазкур сўзлар ўзбекча-русча луғатда 30-йиллардан бери борлигини бечора муҳаррир билмаса керак.

Ҳозир бадиий адабиётда ғалати, янги услуб, янги бир тил пайдо бўлди. Бу тилда ҳеч ким гапирмайди. Уни на ўқиб бўлади, на тинглаб. Туппа-тузук воқеа, қаҳрамон бўлса арзийдиган одамлар тўғрисида ёзувчи гапни чувалаштириб, чунон ёзиб кетаверадики, аввалига нима деяётганини тушунмайсиз. Жумланинг охирига етолмай нафасингиз қайтади.

Адабиётимизда палак отиб бораётган иллатлардан яна бири эзмаликдир. Бу ҳам бевосита тилга муносабат билан боғлиқ. Ҳикояда бемалол айтса бўладиган воқеани пуфлаб қисса қилаяпмиз, ширингина қиссага ярoқли мазмун топсак, кўзни чирт юмиб рўмонга айлантиряпмиз.

Шу ўринда битта савол туғилади. «Ҳожимурод» (Л. Толстой), «Даҳшат» (А. Қаҳҳор) ёки «Етти зоғора» (Т. Тўла)ни қулоғидан чўзиб рўмон қилиб

ТИЛГА ЭЛГА — ЭЪТИБОР

бўлмасмиди? Буларди. Асли, бу ёзувчилар инсоф қилишган. Отни — от, тойни — той деб ўз номи билан аташни маъқул кўрганлар.

Адабий эзмалик ҳам ўзига хос ўғрилик, ўқувчининг олтин вақтини ўғирлаш эмасми?

Гоҳо ёш эмас, ажабтовур тажриба орттирган ёзувчилар ҳам адабий тил билан бадиий тилнинг фарқига бормайди. Битта рўмондан парча келтираман: «Ҳа, наврўз байрами — баҳор байрами, ёшлик байрами, чунки ёшлик баҳордай гўзал ва шўх. Деҳқон ҳам, косиб ҳам, ёвонлик ҳам, шаҳарлик ҳам наврўз байрамига тайёрлик кўради, бу байрам... халқнинг энг севган байрамидир. Бу кунларда қанчадан-қанча тўйлар бўлади. Чунки наврўз байрамидан сўнг... дала ишлари авж олиб кетади...»

Бу нима, бугунги кунларимиз ҳақидаги лавҳа ёки мақоладан парчами, дерсиз? Афсуски, тарихий рўмондан бир «тасвир».

Бадиий тил деганда биз, аввало, тимсолни, мажозни тушунамиз. Таассуфки, гоҳо ўнлаб ҳикоя, қисса ўқийсизу, юракни жиз эткизадиган бир ташбиҳ, ялт этган бир лавҳа ёки истиора, ўрнида ишлатилган муқояса, умуман, бадиий кашфиёт тополмайсиз. Муаллиф билан асар қаҳрамонининг тили бир жуфт кўздек айнан ўхшаш. Аёл билан эркакнинг, кекса киши билан ёш йигитнинг лафзларида деярли фарқ йўқ. Халқнинг жонли, ширадор, лўнда тили ҳақида-ку, гапирмаса ҳам бўлади.

Бир мисол. Туппа-тузук, тажрибали бир ёзувчининг очеркини ўқиб, «Чорва етти хазинанинг бири, дея чўпон бобо бекор айтмади. Ҳа, чорванинг турган-биттани кони фойда» деган жумлага кўзим тушиб қолди. Аввало, ўша ёзувчи айтган оқсоқол чорвадор бўлмаса керак. Агар чорвадор бўлганида ҳалигидай сийқаси чиққан гапларни эмас, ҳақиқий қўйчивону чўпонларга хос, маънили, ўйноқи ва лўнда гапни айтарди. Асл чорва аҳли бундоқ дейди: «Молнинг эти томоғингга боп, териси оёғингга қоп (этик), мугузи пичоғингга соп, ичаги қўбузингга таноб».

Бундай ибораларни эшитиш учун оддий фуқаро ичида юриш керак.

Халқ учун ҳадеб янги ибора, янги мақол ё матал тўқиб бериш шарт эмас. Жилла қурса унинг ўз хазинасини пухта ўрганиб, қаҳрамон тили орқали тағин ўзига қайтариш ҳақида гапиряпман. Халқ даҳоси яратган латифалар, ҳазиллар, муқаллидлар, лофлар, топишмоқлар, чўпчаклар, айтишувлар, лапарлар, ўхшатишлар, мақоллар, ривоятлардан мен қандай фойдаландим, асарларимда уларнинг бир учқуни борми, деб бот-бот ўйлаб турайлик, демоқчиман.

Яқинда машҳур муаррих Низомиддин Шомийнинг «Зафарнома»сини ўқиб ўтириб, қизиқ бир ҳужжатга дуч келдим. Амир Темур вафотидан уч-тўрт йил бурун Шомийни ўз ҳузурига чорлатади. «Бизнинг қилган ишларимизни жамлаб бир тарих китоби битсангиз» дейди соҳибқирон. Тарихчи ҳайрон бўлади: «Ахир онҳазратнинг улуғ амаллари ҳусусида бисёр китоблар битилмиш. Бул банда тағин не дегайман?» Соҳибқирон Шомийнинг олдига масалани кўндаланг қўяди: «Шу услубда ёзилган, ташбеҳ ва муболағалар билан оро берилган китобларда кўзланган мақсадлар йўқолиб кетади, агар сўз қоида-қонунидан насибадор бўлганлардан биронтаси фаҳмлаб қолса — қолар, аммо қолган ўнтаси, балки юзтаси унинг мазмунини билишдан, мақсадга етишдан ожиз. Шу сабабли унинг фойдаси барчага баробар бўлмайди».

Шомий Амир Темурнинг мақсадини фаҳмлади ва деди: «Олимлар мақбул сўз ҳақида шундоқ демишлар: яхши ва равон сўз улдиркм, авом халқ унинг маъносини англагай, хос кишилар эса, унга айб қўймагай». Соҳибқирон тарихчини қувватлаб, «Мен ўшандоқ сўзни хоҳлайман!» деди.

Шундан кейин Шомий Амир Темурнинг зафарли юришларию савоб ишлари ҳақидаги жами китобларни тўплади, уларни қайта-қайта мутолаа қилди. Ўзи айтмоқчи, «ортиқча сўзлардан, такаллуфу безак бериш, лоф уриш зийнати»дан холи асар яратишга киришди. Баландпарвоз, тумтароқ сўзлардан бегона, содда, равон, қора халқ ҳам тушунадиган «Зафарнома» асари шу тариқа дунёга келди.

Бу ерда Амир Темурнинг наинки ижодга, ҳатто тилга ҳам муносабати яққол кўриниб турибди.

Камина ушбу ибратли воқеа баҳонасида нима демоқчиман? Биз ҳам ижодда халқона соддаликка (оддийлик, жўнликка эмас!) интилайлик. Сир эмас, баъзи бир ёш, истеъдодли ёзувчиларимиз бўлар-бўлмасга «ақл сўқади», илмларини пеш қилмоқчи бўладилар. Ҳатто кетмончини ҳам олимга ўхшатиб гапиртиришади. Тилни шунақа бураб ташлашадики, жумланинг охирига етгунча бир чой ичиб олгинг келади. Бадиий ижод — илми ҳол меваси, илми қол — бу ҳикмат, фалсафа, соф маърифий неъмат. Абдулла Қодирий, Ойбек домла, Мақсуд Шайхзода, аслан, буюк файласуфлар эди. Улар ҳам мураккаб ибораларни Шомий айтмоқчи, «зебу оройи» бериб ёзишлари мумкин эди. Унда «Ўтган кунлар», «Навоий», «Мирзо Улуғбек» эл ичра бу қадар шуҳрат қозонмасди.

Мен ақл билан юракни ўзаро қарши қўяётганим йўқ. Фақат юракдан айтилган ақлли гап ўз талабгорига етиб борадиган шаклда, услубда айтилса эди, демоқчиман холос. Мавлоно Огаҳий айтадилар: «Билмаган сўз қадрини не билгуси ўз қадрини». Ҳаққи рост.

Иқбол МИРЗО

БЕШИКЛАР ЎСМОҚДА ТЕВАРАГИМДА

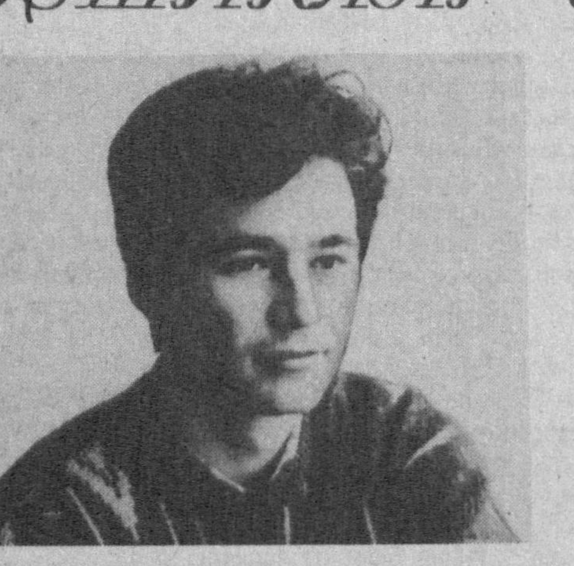

КЎКЛАМ

Салим Ашурга

Кўклам, мен кўнглимни очмасдан ҳали
Дафъатан ичимни илғаган, кўклам,
Мени деб чорбоққа тортиб бахмални,
Қўзиқорин билан михлаган кўклам,
Менинг шарафимга яшин яшнатиб,
Мушакдек портлаттан момақаймоқни,
Хатти шикастада мактублар битиб,
Шохларга боғланган ҳар бир япроқни,
Кўклам, сендек тоза ошно кўрмадим!
Тўққиз ой яшадим юрагим ютиб,
Тириклик ҳурмати, ўлим ҳурмати
Тўққиз ой ўтказдим маълудинг кутиб.
Кўклам, саболаринг ила сармастман,
Мени рўмоллардан айлагил халос.
Мен сендан дунёлар талаб қилмасман,
Мен сендан муҳаббат тилайман холос.
Ёмғирлар ёғилди, излар ювилди,
Аммо равшан тортди дилимдаги из.
У қизнинг қалбидан мангу қувилдим,
У менинг кўнглимдан кетмади ҳаргиз.
Кўклам, чегара йўқ саховатингга.
Сенинг амлокингдир толе ва иқбол.
Исмимни ғунчадек боғлаб ёдига,
Буткул қуримаган бўлса бу ниҳол.
Сенки, чақмоқ тутган буюк жаҳонгир,
Ўлим водийсидан юрагимгача
Руҳимдан тортиб то Саҳрои Кабир
Инқилоб улашдинг, улашдинг чечак.
Сен сабаб истаклар уйғонди такрор
Кўзларда акс этди юлдуз ёлқини,
Илиқ кечаларда янграр беозор,
Олис денгизларнинг сокин шовқини.
Сен билан кетолсам эди зора мен,
Майли, насим бўлиб ўтсайдим сарсон.
Мана, бедазорни кечиб бораман,
Чигирткалар сувдай сачрайди ҳар ён.
Келмоқ-кетмоқликнинг бордир муддати,
Вақти билан бино бўлгандир кўк ҳам.
Юрагим ҳурмати, севгим ҳурмати
Мени ўз вақтида йўқлагин, кўклам.
Йўлингта қарайман ҳадикка тўлиб,
Тўққиз ой қийнайди ширин висолинг
Яшайман, дилбанди ўлик туғилиб,
Янги фарзанд кутган ота мисоли.

* * *

Сочинг булоқ сувидек бармоғим аро тошди,
Вужудинг шамол каби қучоғим аро тошди.
Ҳилолни чилтор этиб, кипригинг чалди чолғу,
Юрагим селоб бўлиб, дудоғим аро тошди:
«Кўзимга ишонмайман, наҳотки ўзингсан шу?»

Биринчи бор кузатдим нур сирғалиб оқишин,
Биринчи бор чақмоққа тўлдирдим қиз оғушин.
Биринчи бор англамсиз қоришди руҳга ёғду,
Биринчи бор ўзимга ёқиб қолди товушим:
«Кўзимга ишонмайман, наҳотки ўзингсан шу?»

Тунги чорбоғда анор тисирлаб ёрилади,
Энг сара доналари тупроққа қорилади.
Дилгир ётурман тинглаб, кўзга инмайди уйқу,
Наҳот доим камолдан заволга борилади...
«Кўзимга ишонмайман, наҳотки ўзингсан шу?»

Гоҳи шундайки, ўша чоғни топмоқ мумкиндай,
Ўшандай қучмоқ яна шундай ўпмоқ мумкиндай,
Яна кўрмоқ мумкиндай лабингда тоза кулгу,
Жавоби шарт бўлмаган гўзал сўроқ мумкиндай:
«Кўзимга ишонмайман, наҳотки ўзингсан шу?»

* * *

Ҳорғин роҳат ичра ётибман тинглаб
(Не бахт бу — ҳозирча тупроқ тагимда)
Мендан қувват олиб, соғлом гуркираб
Бешиклар ўсмоқда теварагимда.
Капалакдек учар рангин хаёллар.
Асал бўлаётир гуллар ғубори.
Тепамда аридек турманг, саволлар,
(Не бахт бу — ётмоқлик ердан юқори).
Майли мен алдамчи ўйлар билан маст
Руҳимга таскинлар излаётирман,
Шу лаҳза теграмда бошқа нарсамас,
Бешиклар ўсишин истаётирман.

ШАВКАТ РАҲМОН

Учиб-қўниб, учиб-қўниб шом-саҳарлар
Нафис санъат саҳнасида пойга кетди.
Шавкат Раҳмон қайга кетди, биродарлар,
Капалаклар учмайдиган жойга кетди.

Ким қуёшга солди ердан топиб гавҳар,
Ким кўнглига шуъла истаб ойга кетди.
Шавкат Раҳмон қайга кетди, биродарлар,
Чироқ ёниб ўчмайдиган жойга кетди.

Чорбозорда сўз ахтарар харидорлар,
Биров катта кетса, биров майда кетди.
Шавкат Раҳмон қайга кетди, биродарлар,
Ёлғон қасам ичмайдиган жойга кетди.

Аёлларнинг банди бўлди, қайси мардлар,
Қай дарвешлар чоғир ила майга кетди
Шавкат Раҳмон қайга кетди, биродарлар,
Туҳмат тоши тушмайдиган жойга кетди.

Нағмаларни бас қилинглар, энди етар,
Қўлларингиз бекор дутор-найга кетди.
Шавкат Раҳмон қайга кетди, биродарлар,
Осойишта ухлайдиган жойга кетди.

Аравия

ҲИКОЯ

Жеймс ЖОЙС

«Аравия» — Жеймс Жойснинг «Дублинликлар» китобига кирган ҳикоялардан бири. «Дублинликлар»да Жойс ўз миллатининг маънавий тарихидан ҳикоя қилади. Ёзувчи асосий эътиборни қаҳрамонининг қалб тўлғанишларини кўрсатишга қаратади. Ҳақиқий байрамга, чин севинчга талпинган ўсмирларнинг покиза орзу-умидлари катталарнинг ёлғон-яшиққа қурилган совуқ ва самимиятдан холи дунёсида барбод бўлади. «Аравия» шу ҳақда.

Таржимон

Норт Ричмонд-Стрит боши берк кўча билан тугайди. Агар Насроний биродарлар*1 мактабида дарс тамом бўладиган соатни айтмаса, бу жим-жит, сокин кўча. Боши берк кўчанинг охирида, қўшни уйлардан четроқдаги тўртбурчак майсазор майдончада кимсасиз икки қаватли уй бор. Бу кўчада қад ростлаган бошқа уйлар, гўё ўзларида бойбадавлат амалдорлар яшашидан керилгандай, бир-бирига юзлашиб, қўр тўкиб туради.

Бизнинг уйимизнинг бурунги хўжайини, руҳоний, ғарибгина меҳмонхонада қазо қилди. Эшиклари йил-ўн икки ой тамбалаб ташланганидан хоналарнинг ҳавоси димиқиб кетган, ошхона биқинидаги омборчага эски-туски кераксиз қоғозлар уйиб ташланган. Мен улар орасидан бир нечта юпқа қоғоз муқовали китобларни: Валтер Скотнинг «Аббат»ини, «Тақводор» ва «Видок ёдномалари»ни*2 топиб олдим. Охиргиси ҳаммасидан кўра кўпроқ ёқди менга, чунки унинг варақлари сап-сариғ эди. Уйнинг орқасидаги қаровсиз боғчада бир туп олма дарахти ўсади, теварагини ўз ҳолича тарвақайлаб кетган буталар босган; мен буталарнинг тагидан марҳум хўжайиннинг велосипедга дам бергичини топиб олдим. Хўжайин қўли очиқлиги билан танилган эди, бор пулини ўлимидан сўнг хайрли ишларга сарфлашни васият қилди, уй-жойини жиҳозлари билан синглисига қолдирди.

Қишда, кун бир тутам пайтлар, тушлик қилиб бўлмасимиздан кеч кириб, қош қорая бошлайди. Кўчага чиққанимизда уйлар қорайиб қолган бўлади. Бошимиз устидаги бир парча осмон тобора қуюқлашаётган нофармон тусга киради, кўчадаги чироқлар хира алангаси осмонга талпиниб милтиллайди. Совуқ ҳаво этимизни чимчилайди, биз баданларимиз қизигунча чопқиллаб ўйнаймиз. Кўчанинг жим-житлигидан қийқириқларимиз акс-садо беради. Ўйин қизиғида уй ортидаги ифлос жойларга бориб қоламиз, у ерда биз хароб кулбаларда яшайдиган ярим ёввойи маҳаллий кишиларнинг ўқига рўпара келамиз; қоронғи, зах босиб кетган полизнинг орқа эшикчаларига чекинамиз, ахлат солинган челаклар сасиб ётади; отбоқар отларини қашлаб, ювиб тозалаган ёки эгар-жабдуқларга ҳашам учун таққан туғаларни жиринглатиб чалиб ўтирадиган лойқа, бадбўй оғилхонага кириб қоламиз. Қайтиб кўчага келганимизда, аллақачон ошхона деразаларидан таралаётган нур қоронғуликни ёриб, равшан порлаб турган бўлади. Агар муюлишдан тоғамнинг қораси кўрингудай бўлса, биз ўзимизни панага олиб, у ғойиб бўлгунча кутиб турамиз. Ёки агар Мэнганнинг синглиси эшикларининг соявонли зинапоясига чиқиб, уни чойга чақириб қолса, биз қоронғида туриб, унинг тўрт тарафга аланглаётганини кузатамиз. У уйга кириб кетармикан ё соявон тагида кутиб ўтираверармикан, деб пойлаб турамиз, агар у жойидан жилмаса биз ноилож бекинган жойимиздан чиқиб, соявон тарафга итоаткорона қадам ташлаймиз. У бизни соявон тагида кутиб туради, ярим очиқ эшикдан тушган тўғри бурчакли ёруғда унинг жуссаси қорайиб кўринади. Акаси унинг гапига киришдан бурун, албатта, жиғига тегади, мен эса зинапоя панжарасининг нарёғида туриб, унга термилиб қарайман. У ортига қайрилганида кўйлаги ҳилпирайди, майин ўрилган сочлари елкаларида силкиниб ўйнайди.

Ҳар куни эрталаб мен меҳмонхонанинг ўртасига узала тушиб ётиб олиб, унинг эшигини пойлардим. Тушириб қўйилган парда билан дераза тагигача икки-уч бўғинча очиқ жой бўлар, кўчадан қараган киши мени кўрмасди. Эшик очилиб, соявон тагида у пайдо бўлганда юрагим ҳаприқиб кетарди. Мен елдай учиб даҳлизга кирар, апил-тапил китобларимни олиб, унинг изидан жўнаб қолардим. Олдимда кетаётган жигарранг жуссани бир дақиқа кўздан қочирмайман, муюлишга етганда, йўлларимиз ажраладиган жойда мен илдам юриб, уни қувиб ўтаман. Ҳар кун шу аҳвол такрорланади. Агар бехосдан айтилган бир неча сўзни ҳисобга олмаса, мен бирор марта у билан гаплашганим йўқ, бироқ унинг исми илоҳий даъватдай қонимни қиздириб юборади.

Қаерда бўлмай, ҳатто кишига завқ бермайдиган жойларда ҳам, унинг хаёли мени тинч қўймасди. Шанба куни кечқурун холам дўконга йўл олди, одатда мен холамнинг сумкасини кўтариб ортидан бораман. Биз равшан ёритилган, савдогар хотинлар ваароқхўрлар бир-бирини туртиб-сурган, деҳқонлар сўкинган, дўкон олдидаги ичак-чавоқ тиқилган ёғоч челакларни қўриқлаётган болаларнинг қичқириқлари-ю О,Донован Росса*3 ёки жонажон мамлакатимиз қайғуси ҳақидаги қўшиқни эзиб айтиб ётган отарчиларнинг пинғиллаган хиргойилари босиб кетган кўча бўйлаб бораётгандик. Ҳаёт деганлари менга мана шу шовқин-суроннинг ўзи бўлиб туюларди; хаёлимда мен душман тўдаси орасидан ўз қадаҳимни*4 эҳтиётлаб олиб ўтаётгандай эдим. Ора-сира, ўзим ҳам тушунмаган аллақандай дуолару мадҳияларга қўшиб, унинг исмини бехосдан айтиб юборардим. Дам-бадам (сабабини билмайман) кўзларимга ёш қуйилиб келар ва гоҳида юрагимда бир тўлқин тошиб, кўксим тўлиб кетарди. Кейин нима бўларкан, деб ўйлардим мен. Бирор кун у билан гаплашиш менга насиб этармикан, ўзимнинг журъатсиз эҳтиромимни унга қандай қилиб айтаман, буни билмасдим. Бироқ менинг вужудим гўё чилтор, унинг сўзлари эса мисоли пардаларда югираётган бармоқлар эди.

Бир куни кечқурун мен чоғроққина, ўша, руҳоний қазо қилган меҳмонхонага кирдим. Кеч тушганига қарамай қоронғу, ёмғир ёғиб турар ва хайҳотдай уйда тиқ этган товуш эшитилмас эди. Деразанинг синган ойнасидан ерга тушаётган сон-саноқсиз сувбигизлари, ҳўл жўяклар бўйлаб сакраётган ёмғир томчиларининг товуши эшитилиб турарди. Пастда аллақаерда фонарми ё чироқми нур сочарди. Ғира-шира бўлса-да, кўраётганимдан хурсанд эдим. Мен гўё туман ичида қолгандай, шу дақиқада, афтидан, ҳушим мени тарк этаётгандай туюлди, қўлларимни жоним борича қаттиқ сиқиб, бир сўзни тинимсиз такрорладим: «Севгилим! Севгилим!»

Ниҳоят у мен билан гаплашди. У айтган дастлабки сўзлардан сўнг мен шу қадар довдираб қолдимки, нима деяримни билмадим. У менинг «Аравия»га*5 бориш ниятимни сўради. Унга нима деб жавоб қилдим, ҳа дедимми ё йўқ дедимми, эслолмайман. Ажойиб бозор бўлади, деди у; унинг жудаям бозорга боргиси келаётир.

— Нега бора қолмайсиз? — сўрадим мен.

Гапираётиб, у қўлидаги кумуш билакузугини тинимсиз айлантирарди. Боришнинг иложи йўқ, деди у, чунки бу ҳафта уларнинг диний мактабларида маросим бор экан. Бу пайт унинг акаси билан яна икки бола телпак талашиб, ёқалаша бошлашди, соявон ёнида мен ёлғиз ўзим турардим. У панжаранинг харисидан ушлаб, боши билан мен томонга энкайиб турарди. Бизнинг эшигимиздан тушган чироқ ёруғи қоронғулик ичидан унинг оппоқ эгик бўйнига тушиб турар, бўйнидаги сочларига ва ундан қуйироққа, панжара харисига тушиб, қўлларини ёритарди. Кўйлагининг бир томонига тушган нурдан, қимирламай турганда, ичкўйлагининг этагидаги, билинар-билинмас, оқ жияк кўриниб қоларди.

— Сиз бахтлимисиз, — деди у.

— Агар мен борсам сизга бирор нима олиб келаман, — дедим мен.

Бу учрашувдан сўнг бошимда не ўй-хаёллар, орзу-ҳаваслар чарх урмади! Мактабдаги машғулотларга тоқат қилолмайдиган бўлиб қолдим. На кечқурунлари хонамда, на кундуз кунлари мактабда китоб ўқий оламан, унинг қиёфаси кўз олдимдан кетмайди. Вужудимга ҳузур бағишлаган «Аравия» сўзи қулоғимга чалинаверади ва ўзининг шарқона сеҳру жодуси билан мафтун қилади. Мен шанба куни кечқурун муҳтожларга хайрия улашиладиган бозорга боришга уйдагилардан рухсат сўрадим. Холам жудаям ажабланди ва умидли оҳангда бу қандайдир франкмассонча*6 найранг бўлмаса керак, деб қўйди. Дарсда яхши жавоб беролмадим. Муаллимнинг юзидаги самимият йўқолиб, у талабчан қиёфага кирганини кўриб ташвишландим; дангасалик қилгинг келмаяптими, ишқилиб, деб сўради у, мен фикримни бир жойга йиғолмадим. Энди жиддий юмушларга тоқатим етмасди, улар менинг хоҳиш-истакларимга зид эди, қолаверса, менга болаларча эрмак, зерикарли, ҳар куни ўйналавериб жонга тегиб кетган ўйиндай туюларди.

Шанба куни эрталаб тоғамга бугун кечқурун хайрия бозорига бормоқчи эканимни эслатдим. У кийимилгични титкилаб, шляпасини тозалаш учун чўтка қидираётиб, қисқа жавоб қилди:

— Хабарим бор, йигитча.

Тоғам даҳлизда ўралашиб юргани учун меҳмонхонага кириб, одатдагидай дераза олдига узала тушиб ёта олмасдим. Авзойим бузилиб уйдан чиқдим ва аста-секин мактабга йўл олдим. Оғир, булутли кун эди ва юрагимдан аллақандай бахтсизлик рўй беражагини ҳис этдим.

Тушликка уйга келганимда тоғам йўқ эди. Бироқ ҳали эрта эди. Анча вақт ўтирдим, соатга қараб қўяман, унинг чиқиллаши ғашимга тега бошлади, хонадан чиқиб кетдим. Зинапоядан юриб, уйнинг юқори қаватига кўтарилдим. Баланд шифтли, совуқ, ҳувиллаб ётган хоналарда ўзимни бироз енгил ҳис этдим ва хиргойи қилганча у хонадан бу хонага юра бошладим. Деразадан кўчада ўйнаб юрган жўраларимни кўрдим. Уларнинг бақириқ-чақириқлари бўғиқ, ноаниқ эшитиларди ва мен манглайимни деразанинг совуқ ойнасига босиб, қарама-қарши тарафга, у яшайдиган қоронғу уйга термилдим. Шу зайл, хаёлимга келтирганим жигарранг кўйлакдаги жусса, майин нур ёғдусида ёришиб турган нозик эгик бўйин, панжарадаги қўллар ва ичкўйлакнинг этагидаги оқ жиякдан бошқа ҳеч нарсани кўрмай, бир соатча турдим.

Қайтиб пастга тушганимда олов ёниб турган камин ёнида Мерсер хоним ўтирарди. Сочи оппоқ оқарган бу сергап кампир судхўрнинг беваси эди. У қандайдир ниятда эски почта маркаларини йиғиб юрарди. Унинг сафсаталарини тоқат қилиб эшитишга тўғри келди. Овқат кечикиб кетди, тоғамдан эса дарак йўқ. Ниҳоят Мерсер хоним қўзғалди: эссизгина, ортиқ кутолмайди, соат тўққизга қараб кетаётир, қоронғуда кўчага чиқиш одати йўқ, оқшом ҳавосини хоним ёқтирмайди. У кетгандан сўнг мен ўрнимдан туриб хонада, муштларимни қаттиқ сиққанча, нари-бери юра бошладим. Холам:

— Бозорингни якшанба кунга қолдиришингга тўғри келади-ёв, — деди.

Соат тўққиз деганда эшикнинг қулфида калитнинг шиқирлагани эшитилди. Тоғамнинг ўзига ўзи гапираётгани ва палтосининг оғирлигидан кийимилгич нохуш ғичирлаб тебрангани қулоғимга чалинди. Бундай ҳолат нимадан далолат беришини мен яхши билардим. Тоғам овқатини яримлатганда мен ундан бозорга пул сўрадим. У ҳамма гапни унутган кўринарди.

— Яхши одамлар ҳозир мазза қилиб уйқуни уришаяпти, — деди у.

Мен тиржаймадим. Холам дадил туриб ёнимни олди:

— Берақол, майлига, борсин. Етар уни қийнаганинг.

Тоғам ёдидан чақириб қўйганига афсусланаётганини айтди. Устига устак эски мақолга амал қилишини таъкидлаб қўйди: яхши дам, меҳнатта ҳамдам. У мендан қаёққа бормоқчисан, деб сўради, иккинчи марта тушунтирганимдан сўнг, «Арабнинг оти билан видолашуви»ни *7 биласанми, деди. Мен ошхонадан чиқаётганимда у холамга шеърнинг биринчи мисраларини маънилатаётган эди.

Қўлимдаги пулни маҳкам сиқимлаб, Букингем-Стрит бўйлаб вокзалга югурдим. Харидорларга тўлиб-тошган, газ чироқлар билан ёритилган кўчалар менга қаёққа йўл олганимни эслатарди. Мен учинчи нав бўм-бўш вагонга кириб ўтирдим. Поезд тоқат қилиб бўлмайдиган даражада имиллаб бекатдан жилди. Ярим вайрона уйлар орасидан ўтиб, йилтираб ётган дарё устидан ўрмалаб юра бошлади. Уэстлент-Роу бекатида оломон вагонларни ўраб олди, бироқ вагон ходимлари, бу махсус поезд, фақат бозоргача боради, дея бақиришиб, ичкарига ҳеч кимни киритишмади. Бўм-бўш вагонда ёлғиз ўзим ўтирардим. Бир неча дақиқадан ўтиб, поезд қўл учида нари-бери қурилган бир бекатчага тўхтади. Мен тушдим; ёруғ соатнинг миллари ўн минути кам ўнни кўрсатиб турарди. Шундоқ қаршимда улкан иморат қад ростлаган, бинонинг олд тарафида ғаройиб ёзув нур таратиб ёниб турарди.

Мен ичкарига кириш учун олти пенс тополмадим ва бозор бекилиб қолишидан чўчиб, тўсиқ ёнидаги ҳорғин юзли кишига бир шиллинг чўздиму айланма чорчўпдан чопқиллаб ўтдим. Мен ҳайҳотдай зал ичига кириб қолдим, залнинг шифти жудаям баланд, ярмигача узун, айланма тор йўлакчалар билан ўралган. Атроф жим-жит, одатда маросим тугагандан сўнг черковни шундай совуқ сукут қоплайди. Мен ҳадиксираб бозорнинг марказига томон юрдим. Бир неча одам ҳали очиқ дўкончалар олдида тимирскиланиб юришарди. Тепасида рангли лампочкалар билан «Cafe chantat» сўзлари ёзилган парда олдида икки киши ўтириб олиб лагандаги пулни санашарди. Мен шу ерда тангалар қандай жаранглашини эшитдим.

Нима учун бу ерга келиб қолганимни қийинчилик билан эслаб, дўкончалардан бирига яқинлашдим ва гул солиб ишланган чинни идишлар, чойнак-пиёлаларни кўра бошладим. Дўкон эшиги олдида дўкондорнинг бойвуча қизи икки йигит билан валақлашиб турарди. Мен уларнинг лондонча талаффузда гаплашаётганини пайқадим ва бехосдан уларнинг гапларига қулоқ тутдим.

— Вой, мен бунақа деганим йўқ!
— Вой, сиз дегансиз!
— Вой, деганим йўқ.
— Айтди-я, тўғрими?
— Ҳа. Ўзим эшитдим.
— Вой — сиз... алдоқчилар!

Мени пайқаб қолиб дўкондорнинг қизи ёнимга келди ва бирор нима сотиб олмоқчимисан, деб сўради. Унинг товуш оҳангида илтифотдан асар ҳам йўқ эди, афтидан, у менга хизмат юзасидангина гапирганди. Мен хижолат тортиб, кўзимни олиб қочдим, дўконнинг қоронғилашиб бораётган кириш жойидаги, икки четига, худди шарқ соқчилардай, қўйиб қўйилган кўзаларга аланглаб туриб минғирладим:

— Йўқ, раҳмат.

Қиз қандайдир бир чинни идишнинг жойини ўзгартириб қўйди ва йигитларнинг олдига қайтди. Улар яна гапга тушиб кетишди. Бир-икки бор у менга ўгрилиб қараб қўйди.

Унинг молларига қизиқаётганим чинга ўхшаб кўринсин учун мен дўконда бироз сермаланиб турдим, бироқ бу қилиғим ўзимга эриш туюларди. Шундан сўнг орқага бурилдим ва бозорнинг марказига қараб секин-аста юрдим. Иккита чақа тангани чўнтагимнинг тубига тушириб юбордим, олти пенсли танга ҳам чўнтагимнинг тубида ётибди. Залдаги узун тор йўлакдан кимнигдир ҳозир чироқларни ўчираман, деб бақирган овозини эшитдим. Бинонинг гумбазли тепа қисми қоп-қоронғи эди.

Тепага қараб зулмат қўйнида мен ўзимни ,иззатпарастлик иштиёқига йўлиқиб шармисор бўлган махлуқни кўрдим, ранж-алам ва нафрат ёшлари кўзларимни куйдириб юборди.

ИЗОҲЛАР:

1. Насроний биродарлар — ўзларини фақир, аксарият ҳолларда ғайриқонуний туғилган болалар тарбиясига бағишлаган католиклар қавми.
2. «Тақводор» (1813 йили чоп этилган) — францискчи П. Бейкер (1695-1774) асари; «Видок ёдномалари» (1829) — Франсуа-Жюл Видок (1775-1857) асари.
3. О,Донован Росса Жеримая (Росса — «Сариқ» лақаби унинг исм-шарифига қўшиб айтилган; 1831-1915) — ирланд миллий-озодлик ҳаракати йўлбошчиси. Халқ учун мардлик ва жасорат тимсоли бўлган шахс.
4. Бу ўринда диний маросимда қўлланиладиган табаррук анжомлар назарда тутилган. Қадаҳ — руҳоний идеаллар ва умид-орзулар тимсоли.
5. «Аравия» — Дублинда ҳар йили 14-19 май кунлари шаҳар касалхоналарига ёрдам учун ўтказиладиган хайрия бозорининг номи.
6. Ирландияда католиклар массонларни протестантлар қаторида «ҳақиқий дин»нинг душманлари деб ҳисоблашган.
7. Инглиз шоираси ва романнависи, Р. Б. Шериданнинг қизи Кэролайн Нортоннинг (1808-1877) шеъри.

А. ОТАБОЙ таржимаси

Олимжон БЎРИ

ДАВРОНИМ МЕНИНГ

ЕТДИ

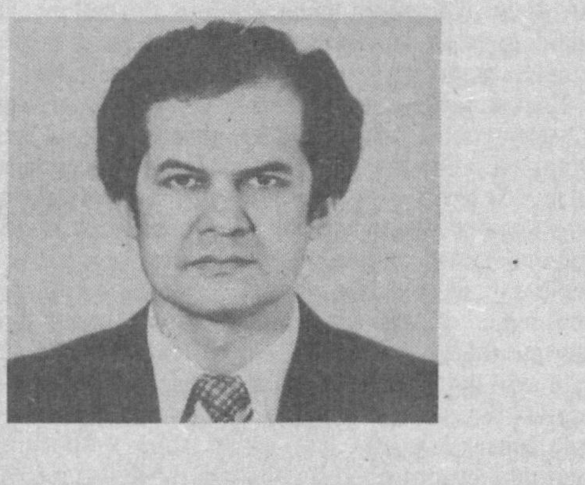

ЯРАТМИШДИР

Қара Оллоҳ сену бизни нечук барно
яратмишдир...
Чархий

Аё, Одам, сени деб ушбу хил дунё яратмишдир,
Заминда ризқ, самода шуълайи ифшо яратмишдир.
Малоиклар савобинг деб, туну кун чарх ургайлар,
Гуноҳларни лаъин шайтон — Азозил то яратмишдир.
Соқол қўймоқ эрур суннат, вале ҳар эчки талъатлиғ,
Илм бобида урёндан нечук мулло яратмишдир.
Чекиб носу тамоку дер: «Таҳоратта зиён қилмас»,
Мунофиқу чилимкашни нечук олло яратмишдир.
Муҳаммад Ер юзини поклабон шоҳи жаҳон бўлди,
Расули сони деб, Раббим «Каломулло» яратмишдир.
Анинг йўлига кирганлар бари мўмин мусулмондир,
Ким ўлса қарши они кофиру тарсо яратмишдир.
Умр оқиб ўтар дарё, ғанимат бил ани, Олим,
Ким ул дарё аро қалбингни ҳақ дарё яратмишдир.

ЎЗБЕКИСТОНИМ МЕНИНГ

Кўп эди ушбу жаҳонда орзу-армоним менинг,
Етди давримни сурай, дўстларки, давроним менинг.

Бўлди юртим мустақил, кўп миллату халқлар аҳл,
Истагим тинч бўлсин энди еру осмоним менинг .

Тан олиб аҳли жаҳон ўзбекка қўл чўзди бу он,
Юксалар Темур бобомдек шуҳрату шоним менинг.

Бир ҳилол, ўн икки юлдуз байроғингда ҳилпирар,
Қайга борсам бошим узра Ўзбекистоним менинг.

Мен Навоийнинг тилида меҳр изҳор айладим,
Ҳур ватаним севдирувчи дину иймоним менинг.

Минг шукур, етдик шу кунга, дилда бир армон яна,
Ҳаққа етмоғдан улуғ бахт йўқ, Олимжоним менинг.

ЎХШАЙДУР

Қаро тун зулмати ичра кўзинг чўлпонга ўхшайдур,
Ҳажрдан юзларинг сўлғин, дилинг вайронга ўхшайдур.
Қачон Лайли каби чодир тикиб саҳрода кутгайсан,
Севилмоқдан севиш минг бор, гулим, осонга ўхшайдур.
Висолингнинг умидида келиб-кетдим кўролмасдан,
На туйнукдан назар солдинг, сўзинг ёлғонга ўхшайдур.
Фироқинг оташи бирла чекиб оҳ, кўкни йиғлатдим,
Тўкиб кўзёш самовот сув тўла уммонга ўхшайдур.
Бу ўткинчи жаҳон ичра йиқилсам бир таянчим йўқ,
Ишонган тоғларимни ҳам замин ютқонга ўхшайдур.
На мулк топдим, на мен шуҳрат, на топдим бахт муҳаббатдан,
Кўзимга шоҳ гадо янглиғ, гадо султонга ўхшайдур.
Олим Бўри ғазал битганда жим боққай малойиклар,
Илоҳий қудрати бирла қалам тутқонга ўхшайдур.

***

Биродарлар, бу оламда менинг ҳам ўз ғамим бордир,
Тўлиб тошганга ўхшарман валекин минг камим бордир.
Муродимга етолмасдан, хазон бўлдим демасман, йўқ,
Шукур Оллоҳга минг аёру лек бир маҳрамим бордир.
Бигиз айлаб менга бармоқларин шайтонлар ўқталгай,
Забонимда аларни даф этишга «алҳамим» бордир.
Биров кўнгли учун гоҳо қилиб андеша енгилдим,
На шоҳона ғурур асли на кўзимда намим бордир.
Қоғоз узра қилиб нола қолар бу ғамли ашъорим,
Бу оламда ёқиб кетган менинг ўчмас шамим бордир.
Нафас ростлаб кетувчи бир бекатдир даҳри дунпарвар,
Кетарман навбатим келганда хотири жамим бордир.
Санолар доимо Оллоҳга бўлсин, эй лаганбардоф,
Кўр, ибрат ол мени Ҳақ наздида қадди хамим бордир.
Ўтиб қирқдан бу дунёси сариқ чақа экан билдим,
На кўнглимда хаёли зор, на оламда камим бордир.
Бу дунёда тирик зот борки ташвиши ғаниматдур,
Менинг олам ғамидан ўзга минг дарду ғамим бордир.
Аё эй, Зуллисонайни, дилингда борми армонинг?
Дея сўрсанг дегайманким: камим узра камим бордир.
Тирикман то бу камбудимни то бут этмаса Оллоҳ
Менинг армонлилар армони бирла хуш дамим бордир.

ШАҲАРЛАР ҚИЁФАСИ — МАЪНАВИЯТ ТИМСОЛИ

Ҳамиша, ҳамма замонларда шаҳарлар қиёфасини улардаги бинолар, безатилиш услуби белгилаб келган. Шубҳасиз, маданий-маъмурий, турар жой биноларининг қурилиш услуби, сақланиш муддати ўша ерда яшовчи одамлар салоҳияти, ақл-заковати, маънавияти кўзгусидир. Шу маънода келгуси авлодлар ҳам бугунги шаҳарларимиз қиёфасига қараб, бизга баҳо берадилар. Демак, биринчи навбатда меъморларимиз ўзларининг қатъий сўзларини айтишлари керак. Ўзбекистон Меъморлар уюшмаси раиси Феруз АШРАФИЙ билан суҳбатимиз ҳам шу мавзуда.

— Аввало, мамлакатимиз меъморчилигининг ўзига хос анъаналари ҳақида фикрлашсак.

— Маъқул. Марказий Осиё, хусусан Ўзбекистон меъморчилиги тарихи олисларга бориб тақалади. Бизнинг ҳудудларда меъморчилик дастлаб юнон услубида ривож топиб, сўнгра миллий меъморчиликка асос солинган. Хусусан, буюк бобомиз соҳибқирон Амир Темур қурдирган, Темурийлар шажарасидан мерос шарқона меъморий обидалар бугунги кунгача дунё аҳлини ҳайратга солиб келмоқда. «Қудратимизга шубҳа қилсанг, биз қурдирган иморатларга назар сол» — деб соҳибқирон бобомиз бежиз айтмаган. Қаердаки, юксалиш бор экан, биринчи навбатда қурилиш ривож топади.

Бизда меъморчиликнинг инқирози, хонликлар даврида то собиқ Иттифоқ тузумига қадар давом этган. У даврларда йирик тарихий бинолар қурилиши деярли учрамайди. Кичик-кичик масжид ва карвонсаройлар аҳоли тинч ва осойишта жойлардагина қурилган, холос.

Аждодларимиздан мерос қолган меъморий ва тарихий обидалар қандай қилиб ўта пишиқ ва сифатли қурилган, деган савол туғилиши табиий. Сабаби оддий: у пайтларда қурилишлар шошилинч амалга оширилмаган. Ҳар бир бино 30-40 йил давомида, босқичма-босқич, назорат остида қурилган. Бундан ташқари, қурилиш хомашёларини тайёрлаш технологияси ҳам пишиқ-тухта ўйланган.

Биз иложи борича ота-боболаримиз тажрибаларини жиддий ўзлаштиришимиз лозим ва бунга киришганмиз ҳам. Ҳозир республикамизнинг ҳамма ҳудудларида қадим анъаналар асосида йирик-йирик қурилишлар давом этмоқда.

— Бизда деярли бир-бирига ўхшаш ёки Европа шароити ва услубидаги турар-жойлар кўп. Шарқона услубдаги турар жойлар ва бинолар юртимиз кўрки бўладиган даврлар келди. Айниқса, пойтахтимиз Тошкент бу борада ўрнак бўлиши керак, деб ўйлайман.

Ўзингиз ҳам яхши биласиз, республикамиз ҳукумати, бу ишга бош-қош бўлмоқда. Хусусан, республика Вазирлар Маҳкамасида пойтахтда уй-жой қурилиш борасидаги мавжуд тажрибани кенг миқёсда оммалаштириш масаласига бағишланган йиғилиш ўтказилиши фикримиз далилидир. Хуллас, бугун республикамиз шаҳарларининг қиёфаси замонавий бўлиши, шу билан бирга миллийлик негизида тараққий этиши учун кенг йўл очилмоқда.

— Албатта, мустақиллик барча соҳада бўлгани каби шаҳарсозликда ҳам катта имкониятлар очилишини таъминлади. Бугун биз ҳар қанча муаммо бўлса, ўзимиз ҳал қиламиз.

Собиқ Иттифоқ даврида турар жойлар қуриш лойиҳаси асосан Москванинг ихтиёрида эди. Маҳаллий шарт-шароитларга мос келадиган лойиҳаларимиз тасдиқланмас эди. Шарқона услубда турар жой ва бинолар қуриш учун қурилиш материаллари йўқ эди. Шарқона қурилишлар учун шароит бўлмаган. Ҳатто Шарқнинг машъали номини олган Тошкентда ҳам шарқ руҳи сезилмас, Европа типидаги шаҳарга айланиб қолганди. Энди-чи, Тошкент ҳам, республикадаги бошқа шаҳарлар ҳам мутлақ таниб бўлмас даражада ўзгариб кетди. Шарқона услубдаги бозорлар, турар жойлар ҳамда кичик-кичик дўконлар, каналлар, кўприклар ҳамда маданий ва маиший муассасалар — ҳаммаммаси ўзимизга мос. Биз шаҳарлардаги турар жой массивларида шароитга мос тарзда унча баланд бўлмаган бинолар қуриш лойиҳалаштирмоқдамиз. Шуниси муҳимки: бу ишлар фақат Тошкентда эмас, мамлакатнинг барча ҳудудларида олиб борилмоқда.

Самарқандда Марказий Осиёда ягона Шарқона миллий услубдаги темир йўл шоҳ бекати, Алишер Навоий музейи, «Афросиёб» меҳмонхонаси қурилди. Айниқса, Амир Темур бобомизнинг 660 йиллик юбилей тантаналари арафасида Самарқанддаги барча меъморий обидалар таъмирланди. Андижонда эса улкан «УзДЭУ» қўшма корхонаси ва бир қатор турар жойлар бунёд этилди.

Режадаги ишларимиздан каттаси консерваториянинг янги биносидир. Лойиҳа бўйича у жаҳонда энг гўзал консерватория биноларидан бири бўлади.

— Албатта, бундай катта кўламдаги ишларда муаммолар учраши табиий...

— Тўғри. Эътибор берсангиз, республикамизнинг барча йирик ташкилот ва муассасаларига кириш пиллапоялари қора мармар ёки оқ мармар билан қопланган. Эҳтимол, кўриниши чиройлидир. Лекин ташқи безак одамлар эҳтиёжига мутаносиб бўлиши керак. Чунки ўша мармар пиллапоялар қиш кунларида барча учун ноқулайлик туғдиради. Усти қор билан қопланса, мармар силлиқ бўлиб, юриш қийинлашади. Кириб-чиқиш муаммо бўлади. Бундай ҳолларга чек қўйиш пайти етди.

Бозор иқтисодиёти шароити муаммолари бизни ҳам четлаб ўтмаяпти. Лекин ҳукуматимиз раҳбариятига раҳмат, шундай пайтларда бизга ҳар томонлама ёрдам кўрсатиляпти. Айниқса, бошқа мамлакатлар билан ҳамкорлик алоқалари жуда қўл келмоқда. Туркиянинг «Ай-Сел», Италиянинг «Моб итекс» ҳамда Югославиянинг «Торсвик» каби компания ва фирмалари ўз лойиҳалари билан қатнашмоқдалар. Уларнинг ишлаши учун барча шароитлар мавжуд.

Ҳикматуллоҳ ҚОДИРОВ
суҳбатлашди

Бухоронинг 2500 йиллигига

ТИЛЛА НОХУН СОЗАНДА

Шаҳарлар тарихини одамлар яратадилар ва уни авлоддан-авлодга сайқаллаб олиб ўтадилар. Чунки шаҳар қанча қадимий бўлса, унинг шуҳратига, асрлар оша яшаб келишига ҳисса қўшган зотларнинг ҳурмат-эъзози ҳам шу қадар чуқур бўлмоғи шак-шубҳасиздир. Шаҳарларни обод қилгувчи, уларни абадиятга дахлдор этгувчи — бу, инсоннинг ақл-закоси, меҳнаткаш қўлидир.

Бугун кўҳна Бухоро ўзининг 2500 йиллик тўйини нишонлаш арафасида. Бу қадим маскан довруғини оламга ёйишга ҳисса қўшган инсонларни ва уларнинг хизматини эслаб ўтмоқ биз учун ҳам фарз, ҳам қарз.

Тирноқда чалинадиган созларнинг ўта моҳир чолғучиларини тилла нохун созанда дея сийлаш анъанага айланган. Халқ созанда маҳоратини ана шундай эътироф этади. Бобо Жалол, Мирза Ғиёс, Мирза Назруллойи Танбурий, Левича Ҳофиз, Уста Шоди, Домла Ҳалим Ибодов сингари мақом устозларидан сабоқ олиб, ўзи ҳам устоз даражасига етишган, Бухоро мақом ижрочилик мактабини такомиллаштириш ва тарғиб қилишда муносиб ҳисса қўша олган Маъруфжон Тошпўлатов ана шундай тилла нохун танбурчилардан эди. Нафақат танбур, балки сато, ғижжак, доира ва бошқа чолғуларни ҳам юксак маҳорат билан чалар, шу билан бирга, ёшларга ҳам шу созларда ижрочиликнинг нозик сиру синоатини ўргата олувчи меҳрибон мураббий эди. Шу фазилатлари туфайли у Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ўқитувчи унвони билан шарафланган. М. Тошпўлатов Бухорода мақомдон устозларнинг сўнгги етук намояндаси бўлганлигидан мақом шўъбаларини шогирдларга бутун мураккаблиги билан ўргатиш ва шу асосда шашмақом умрини узайтириш ташвишида қўлидан не келса, ҳаммасини адо этди. Ва айтиш керакки, бу соҳада Юнус Ражабий билан ҳамкорлик қилиб, самарали натижаларга эришди.

Кечагидай ёдимда: 1958 йилнинг июли. Тошкент Давлат консерваториясига кириш имтиҳони топшираётган пайтларим имтиҳондан ўтиб, ётоқхонага келсам, ёстиғим остида буклоғлик қоғоз турибди. Очдим. Бухоро мусиқа билим юртида ўқитган устозим Маъруфжон Тошпўлатовдан. Дарҳол хатга кўз югуртирдим: «Файзуллажон: мен икки кундан бери Тошкентда — Юнус Ражабий уйидаман. Бугун сени қидириб келдим, тополмадим. Эртага имкон бўлса, қуйидаги адресга: Шелковичная кўча, 16-уй, Юнус Ражабий уйига келгин. Сени кутаман. Салом билан устозинг Маъруфжон Тошпўлатов».

Имтиҳондан ўтганим бир қувонч, бу хат яна бир қувонч. Эртасига Юнус Ражабийнинг уйига тортинибгина кириб бордим.

Уй эшигини устоз Ражабийнинг ўзлари очдилар ва ишлаётган хоналарига бошлаб кирдилар. Ўша манзара ҳамон кўз ўнгимда турибди: хона ўртасида хонтахта, дастурхон тўла нознеъматлар. Тўрда устоз Маъруфжон Тошпўлатов қўлларида танбур, у кишининг ўнг томонларида Ўзбекистон халқ артисти, ҳофиз Михоэл Толмасов, унинг қўлида доира. Чап томонда эса, устоз Юнус Ражабий, қўлларида дутор, хонтахтада қалам, чорпоя устида нота дафтари. Улар ҳамкорликда Бухоро шашмақоми мушкилотларини нотага тушираётган эдилар.

Ҳол-аҳвол сўрашганимиздан сўнг, менга чой узатдилар-да, ижодий ишга киришиб кетдилар. Домлам танбурда «Ироқ» мақомидан «Мухаммаси Ироқ»ни чала бошладилар. Юнус Ражабий эса унинг оҳангини нотага тушира кетдилар. Мазкур шўъбанинг икки сархона ва бозгўйини ёзиб олишга бир ярим соатча вақт сарфлашди. Домла Маъруфжон Тошпўлатов нотага кўчирилган оҳанг мукаммал ифодаланиши учун танбурни қайта-қайта чалар, шу аснода мухаммаснинг доира усулларини Михоэл Толмасовга ҳам кўрсатиб борар эдилар. Устоз мазкур «Мухаммаси Ироқ»ни уч хил ижрода чалиб кўрсатдилар. Бу уч вариант — аслида биринчи ҳолатда Тоҳиржон Давлатзода, иккинчи ҳолатда машҳур танбурчи Ҳожи Абдураҳмон Умаров ва учинчиси ўз устозлари уста Абдукарим Вобкандий йўли эди. Нотага учинчи ижро йўли танланди. Шундай машаққатли ижодий жараёнда Бухоро шашмақомининг «Наво», «Дугоҳ», «Сегоҳ» ва «Ироқ» мақомлари мушкилот-чолғу қисмларининг қарийб барча шўъбалари нотага ўтказилдики, булар «Ўзбек халқ мусиқаси (Бухоро мақомлари)»нинг бешинчи жилдини ташкил этди.

Бухоро шашмақомининг мана шундай хазинабони Маъруфжон Тошпўлатов 1897 йили шаҳарга яқин бўлган Чорбакир қишлоғида, ҳунарманд-косиб оиласида туғилган. Ёшлигидаёқ мусиқага иштиёқ уйғонади, етти-саккиз ёшарлигида баъзи халқ куйлари усулларини доирада чала бошлайди. Фарзандининг мусиқага майлини сезган отаси Маъруфжонни ўша даврнинг машҳур созандаси, вобкентлик Абдукарим Танбурийга шогирдликка беради.

М. Тошпўлатов бу даргоҳда тўққиз йил хизмат қилиб, ундан танбур, сато ва доира сингари бир қатор миллий чолғу асбобларида куй чалишни ўрганиб олади ва мумтоз мусиқамиз гултожи «Шашмақом»нинг сиру асрорларидан воқиф бўлади. Бу даврда у «Шашмақом»нинг чолғу шўъбаларини ўзи мустақил ижро этади ва устозига жўр бўлиб базм кечалари ҳамда гап-гаштакларда иштирок эта бошлайди. Ота Жалол, Ота Ғиёс, Қори Нажм, Қори Камол, Ҳожи Абдураҳмон, Тоҳиржон Давлатзода сингари забардаст мақом билимдонлари суҳбатини олган Маъруфжон Тошпўлатов шашмақомнинг мушкилот-чолғу қисмини мукаммал ўрганиб, номдор танбурчилар қаторидан ўрин олади.

1921 йили Бухорода Абдурауф Фитрат ташаббуси билан Ўрта Осиёда ягона Шарқ мусиқа мактаби очилди. Бу мактабнинг илк муаллимлари қаторида моҳир танбурчи Маъруфжон Тошпўлатов ҳам бор эди. У кишидан сабоқ олиб, таниқли санъаткор даражасига етишганлар сафида Мухтор Ашрафий, Ҳайри Изомов, Товур Жумаев, Иброҳим Ҳамроев, Мустафо Бафоев, Аюб Қодиров, Эргаш Шукуруллаев номларини фахр билан тилга олиш мумкин.

Миллий мусиқамиз тарғиботчиси сифатида фаолият бошлаган Шарқ мусиқа мактабининг ўқув дастури собиқ тоталитар тузум сиёсати натижаси аста-секин Овруполаштирилиб, Руҳафзо, Сантур, Руд, Дилрабо, Оҳанрабо, Жавс, Чағона, Валамиз, Ишратангез сингари Бухоронинг қадимий миллий чолғулари унутилишга маҳкум этилди, дутор, танбур каби мақом йўлларини ижро этиш учун мўлжалланган ва халқ дилидан чуқур жой олган созларда маршлар ва валсларни чалиш талаб этилди. Мақом ижрочилари бир қадар эътибордан қола бошлади. Ана шундай шароитда ҳам Маъруфжон Тошпўлатов ўзи севган касбига, умрбоқий шашмақомга ва сирдошу-қадрдон танбурига эътиқодини заррача сусайтирмади. Унинг «Бу даврлар ҳали ўтиб кетади. Халқ қалбидан чуқур жой олган мумтоз мусиқамиз-шашмақом ҳеч вақтда эл дилидан узоқлашиб кетмайди. Вақти келиб миллатимиз ўз қадриятларини, миллий мақомларини қайта тиклашга эришади, шу қадриятлари замирида ўз маънавиятини чуқурлаштиради, иймон-эътиқодини яна мустаҳкамлайди, шу орқали жаҳон миқёсида катта обрў-мавқеига эга бўлади», — деган сўзларини хотирлайди кекса созанда Самеҳжон Воҳидов.

Устоз умрининг охиригача (1982) Бухоро санъат билим юртида ҳалол хизмат қилди. У миллий чолғу созлари бўлимида фаолият кўрсатиб, мақом ансамбли синфини бошқарди.

Машҳур танбурчи, жонкуяр мураббий, Бухоро шашмақоми мушкилотлари асл нусхасининг билимдони Маъруфжон Тошпўлатовнинг хайрли ишларини истеъдодли шогирдлари Ари Бобохонов, Ўлмас Расулов, Ориф Атоев, Раҳматилло Иноятов, Эшпўлат Ортиқов, Шоди Шарипов каби санъаткорлар давом эттирмоқдалар. Лекин бутун истеъдоди, қобилияти ва онгли ҳаётини Бухоро шашмақомининг ривожи ва ташвиқотига бағишлаган устоз Маъруфжон Тошпўлатов хотирасини абадийлаштириш ҳамон армон бўлиб қолаётир.

Қани энди мутасадди ташкилотлар Бухоро шаҳридаги бирор мусиқа мактабигами ёки вилоят давлат филармонияси таркибида фаолият кўрсатаётган мақомчилар ансамблигами устоз номини бериб, 2500 йиллиги нишонланаётган қадимий она шаҳарнинг комил бир фарзанди хотирасини эъзозласалар...

Файзулла ТЎРАЕВ,
Бухоро давлат университети доценти

«ТАНБУРИМ ТОРИҒА ЖОН РИШТАСИДИН...»

Мен гапирмоқчи бўлганим самарқандлик истеъдодли ҳофиз Баҳодир Сирожиддинов. Баҳодир — Хумийнинг укаси. Хумий — менинг дўстим. Уларнинг ҳам сон-саноқсиз дўстлари бор. Жамол Сирожиддин, яъни шоири замон Хумий жигарининг пойига кифтини тутиб берадиган акалардан. Умуман, Жамол билан Баҳодирнинг бахти меҳр-оқибатли оилада туғилиб-ўсишганида, деб ўйлайман. Уларга ҳавас қиламан. Чунки бахт — тансиқ нарса, инсон чинакам бахтни оиладагина топиши мумкин. Қолгани анчайин умумий тушунчалар.

Баҳодир Ўзбекистонда танилиб қолди. Икки кун бурун яна уни телевизорда кўриб, домла Хумийни эсладим: Баҳодир ҳақида икки оғиз илиқ гап ёзмоқчиман, деганим ёдимга тушди. Бир варақ қоғозга ёзиб бериб кетган икки энлик «маълумотнома»ни излаб топдим: «Баҳодир Сирожиддинов. 1963 йил 15 апрелда Самарқанд вилоят, Тойлоқ тумани, Қозихона қишлоғида туғилган. Маданият институтини битирган. Вилоят Ёзувчилар уюшмаси Адабиёт тарғиботи маркази қошида «Шердор» ашула ва рақс дастаси тузиб, шунда хизмат қилади. «Сирожиддиновлар оилавий дастаси»нинг бадиий раҳбари. Икки ўғил, бир қизи бор...»

Баҳодир Сирожиддинов жумҳурият қўшиқ шинавандаларига 80-йилларнинг ўрталаридан бошлаб танилди. Гарчи тор, гитара ва бошқа чолғу асбобларини чалиб, қўшиқ ижро этишда ҳам юксак малака ҳосил қилган бўлса-да, у танбурни афзал билди. Эстрада, жаз, рок жанрларида ижод қилаётган замондошларини гўё огоҳлантиргандай, танбурга овоз кучайтиргич улаб тўй-ҳашамларда, байрам йиғинларида мухлислар орттирди. Аста-аста ёшлар орасида танбур чертиб қўшиқ айтиш унинг таъсирида урфга айлана борди.

Собиқ шўролар тузуми мафкураси тўйма-тўй юрадиган санъаткорларга тубан назар билан қарар, уларни ҳар қандай рағбатлантиришлардан мустасно қиларди. Аммо инсоф билан айтсак, қишлоқдан чиққан санъат ҳавасманд қаерга борсин, кимга қўшиқ айтсин?! Ўз санъатини қай тарзда халққа намойиш этсин?! Албатта, тўйда-да. Чунки тўйда халқ йиғилади. Тинглайди. Баҳолайди. Санъатимизнинг умри боқийлиги учун аввало халқимизнинг қутлуғ тадбири — тўй маросимидан миннатдор бўлишимиз лозим.

Тўй қилувчи бозорда тўй дастурхони учун энг яхши неъматларни танлаганидай, ўз тўйида энг хушовоз санъаткор хизмат қилишини истайди.

— Жазу рок-покингни қўй. Баҳодир танбурни айтамиз, вассалом. Истасанг, гитара билан ҳам, тор билан ҳам қўшиқ айтиб беради. Кексаю ёш ҳамма мазза қилади!...

Баҳодирни 12-13 ёшлигидан биламан. Ўша пайтлар журналистика факультетида сиртдан таълим олаётган Жамол акасига эргашиб, Тошкентга келувди. Талабалар ётоқхонасида рубоб билан шундай ажойиб қўшиқлар айтиб эдики, ҳанузга қадар собиқ курсдошлар учрашганда ва бу ака-ука ҳақида гап кетганда ҳузурланиб эслаймиз. Узиям роса икки соатча тинимсиз қўшиқ айтувди. Ва барчаси янги қўшиқлар. Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Омон Матжон, Рауф Парфи, Азим Суюн, Усмон Азим каби шоирларнинг ҳали у пайтлар оммалашмаган шеърларини қўшиқ қилиб айтганди ўшанда. Аваз Ўтарнинг «Халқ» номли ғазалини куйлаганда йиғловдик, бу ғазалда шунчалар катта дард борлигини билмай юрганимиздан ажаблангандик...

Йўқ жаҳон мулкида биздек
ожизу бечора халқ,
Зулм тиғи бирла тўлган бағри юз
минг пора халқ...

Мен шоир дўстим Жамолни ва унинг укаси Баҳодирнинг омадларини Истиқлолга боғлиқ, деб ўйлайман. Жамолнинг Хумий тахаллуси билан битилган ғазал, мухаммасларини бирор-бир газета-журнал чоп эта олмаган собиқ совет даврида Баҳодир жасорат билан уларни эл орасида қўшиқ қилиб айтиб юрди. Чўлпон, Фитрат, Абдулла Қодирий ижодининг жавоҳири бўлган миллий истиқлол — Ватан озодлиги туйғуси бу ғазалларда бaралла жаранглаб турарди:

Бу қандоқ кун эрур эвоҳ,
сағирлар ҳаққи ғоратдур,
Ким ул каззобу ё ғардур — уйи
қасру иморатдур
Ботур наҳсға жами мўмин, на
ғуслу на таҳоратдур
Хумийдек бандани кори алам
бирла ибодатдур,
Чал-эй сурингни Исрофил,
қиёмат бундан афзалроқ!

1994 йил май ойи ўрталарида Шаҳрисабзда ЮНЕСКО томонидан эълон қилинган «Оила йили» муносабати билан Оилавий дасталарнинг республика кўрик-танлови бўлиб ўтганди. Ана шу кўрикда етти ака-ука Сирожиддиновлар республика санъаткор оилалари орасида ғолиб бўлдилар. Уларнинг санъатларини ва айниқса, Баҳодир Сирожиддинов қўшиқларининг юксак мақоматини англаган ҳайъат бир овоздан уларни ғолиб деб топди ва биринчи даражали диплом, энг юқори ўринга ажратилган соврин билан тақдирлади.

Бу оила чинданда нодир ҳодиса. Ота— Камолиддин ака ва она — Муқаддас ая адабиёт ва санъатга бағоят ихлосманд инсонлар. Улар етти ўғил ва бир қизни шу руҳда тарбиялаганлар. Шарофиддин, Жамолиддин, Икромиддин, Соҳибахон, Баҳодир, Илҳом, Илёс, Бахтиёр ва уларнинг икки-учтадан фарзандлари барчаси «Алпомиш», «Гўрўғли» достонларини ёд билишади, ёддан айтиб бера олишади. Шоири шеър ёзса, бастакори куй басталайди. Машшоқлари куйини чалса, ҳофизлари қўшиқ тарзида инъом этади.

Яқинда бўлиб ўтган «Ўзбекистон Ватаним маним» кўрик-танловида ҳам Сирожиддиновлар ўз қўшиқлари билан фаол иштирок этишди. Кўрик талабларидан келиб чиқиб, Жамолиддин бир жуфт «Зикр қўшиғи» ёзди. Баҳодир куй басталаб, қўшиқ қилди. Ота — Камолиддин ака бошлиқ етти ўғил, 24 невара зикр тушиб, Ватанни куйладилар:

Бадан — Ватан, қон — Ватан.
Суву ҳаво, нон — Ватан.
Аллу инсофдон — Ватан.
Иймон — Ватан, жон —
Ватан...

Мен Баҳодир Танбури Самарқанд деб ном чиқарган санъаткор ҳақида сўз юритмоқчи эдим. Унинг беҳисоб мухлисларини бир қувонтирай деб қўлга қалам олгандим. Кўнгилдан ҳали қоғозга тушмаган ҳайрат ва тилаклар кўп. Баҳодирнинг қўлида сайраётган танбурига уйғун хуш овозига айтадиган таърифу тавсифлар кўнгилда бисёр...

Аҳмад ОТАБОЙ

САДОЛАР СЕҲРИ

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Василий Пўлатов етмиш олти баҳорни қаршилади. У ҳамон бутун ҳаётини бағишлаган севимли иши — созандалик билан машғул. Ёшларнинг севимли устози ва камтарин инсон сифатида мусиқа ихлосмандларининг меҳрини қозониб келмоқда.

Ўтган йили Саратовда ўтган Василий Брандт номидаги труба чолғучиларининг халқаро конкурсида у жаҳоннинг таниқли созандалари қатори ҳайъат аъзоси сифатида қатнашди. Бу ерда В. Пўлатов труба чалувчиларнинг халқаро гилдасига аъзо бўлди.

Василий Пўлатов кўпроқ сайр қилишни ва хотираларга берилишни хуш кўради. Бундай вақтларда доимо кўз олдида Жиззах вилоятининг Усмонсой қишлоғи, у ерда ўтган болалик йиллари намоён бўлади. В. Пўлатов тарбияланаётган болалар уйининг ёнида истироҳат боғи бор эди. У ерда тез-тез байрамлар, халқнинг севимли артистлари ижросида концертлар ўтказиб турилар, оркестр эса хилма-хил маршларни чаларди. Солистларнинг марш садолари остида қадам ташлашлари болакайларнинг ҳавасини келтирарди. Бу даргоҳда мусиқага қизиқувчилар кўп эди.

Бир куни улар Мари шаҳридаги кичик духовой оркестр ҳақида эшитиб қоладилар ва бу гаплар болаларни қизиқтириб қўяди. Улар тўрт киши бўлиб Маридаги ўша оркестрга қочиб борадилар. Оркестр раҳбари Леонид Мицеевич бир пайтлар подшо саройида созанда бўлганди. У Василийдаги мусиқага бўлган муҳаббат ва ҳавасни кўриб, уни тарбиясига олди...

1953 йили Тошкентда консерваторияни тугаллаган В. Пўлатов билимини ошириш ниятида Москвага йўл олди ва у ерда Г. А. Орвид раҳбарлигида аспирантурани муваффақиятли тугаллади. Сўнг Москва консерваториясида педагоглик қилди, Большой театрнинг кичик залидаги турли концертларда қатнашди.

Тошкентга қайтгач, консерваторияда педагогик фаолиятини бошлаб юборди. Айни кунда устознинг В. Горностаев, Л. Артамонов, В. Веригин, В. Кучеров, Ю. Парфенов, З. Эргашев, М. Муҳиддинов каби шогирдлари республикамизнинг турли мусиқа ўқув даргоҳларида ёш авлодга таълим бермоқдалар.

Василий Пўлатовнинг созандалик маҳорати ҳақида тўлиқ тасаввур ҳосил қилиш учун Ўзбекистон халқ артисти, бастакор Мутал Бурҳоновнинг қуйидаги сўзлари кифоя деб ўйлаймиз: «Пўлатовнинг Ўзбекистон радиоси симфоник оркестри билан биргаликда, сўнгра Навоий номидаги Катта театрда бўлиб ўтган турли концертларидаги якка чиқишлари мусиқанинг мазмун ва моҳиятини нақадар яхши тушунишидан далолатдир. Бу созанда ижро этаётган асарларнинг таъсирчанлиги ва жўшқинлиги мени ҳамиша мафтун этиб келган...»

Ажойиб созанда Василий Пўлатовда касбга садоқат инсоний меҳр-муҳаббат билан уйғунлашиб кетган. Шунинг учун ҳам ҳамкасблари ва мухлислари ҳамиша унинг ҳузурига ошиқадилар.

М. НАБИЕВА

ЁДГОРЛИКЛАР — ХАЛҚ МУЛКИ

Қашқадарё қадимдан тарихий меъморчилик обидаларига бой воҳа ҳисобланади. Вилоятда аждодларимизнинг меъморчилик санъати туфайли яралган 500 ёдгорлик, 990 археологик ва 208 меъморчилик ёдгорликлари мавжуд.

Вилоятда сақланиб қолган меъморчилик ёдгорликлари воҳа аҳолисининг, умуман, юртимизнинг қадимий ва бой маданияти, юксак дидли санъатидан гувоҳлик бериб турибди. Ўтмишнинг бу ажойиб санъат кошоналарида ўзбек халқининг улкан меъморчилик тажрибалари, моҳир халқ усталарининг ақл-заковати уйғунлашиб кетган.

Шаҳрисабздаги Оқсарой, Қаршидаги Кўкгумбаз, Касби туманидаги Султон Мирҳайдар мажмуаси, Қамашидаги Лангар ота ва бошқа тумандардаги яна кўплаб меъморчилик ёдгорликлари ана шулар жумласидандир. Бироқ шуни айтиш керакки, турғунлик йилларида воҳамиздаги тарихий ва маданий ёдгорликларни таъмирлаш, келажак авлодларга бус-бутун етказиш соҳасидаги ишлар анча сусайган эди. Кўплаб ўтмиш ёдгорликлари қўриқ ерларни ўзлаштириш, янги қурилиш ва йўллар ўтказиш баҳонасида бузиб ташланди. Мавжуд обидаларнинг кўпчилиги эса ҳозирги кунда таъмир талаб бўлиб қолган.

Очиғи, ёдгорликларни таъмирлашга бозор иқтисодиёти ўзининг салбий таъсирини кўрсатмоқда. Масалан, Касби туманидаги Қатағон қишлоғининг шимолида жойлашган Тўра масжид таъмирга муҳтож обидалар қаторига киради. Тўра масжид қиблага қаратиб қурилган, пештоқи гумбазли бўлиб, меъморчилик шаклларининг тўғрилиги, қурилишининг ўзига хослиги билан кишини ҳайратга солади. Иншоотда қадимий тўртбурчак юпқа ғишт ишлатилган. Арклар устида бир қаватли гумбаз, 7,2 мм. ли тўртбурчак хонақоҳни ёпиб туради.

Санъатшунос олима Л. Ю. Манковскаянинг ёзишича, масжид XVI асрда, Абдуллахон даврида қурилган экан. Носириддин Бурҳониддин Рабғузийнинг «Қиссаси Рабғузий» номли биринчи китобида Тўра-қўрғон қалъа, истеҳком дейилган. Бу меъморчилик обидаси воҳамиздаги энг ноёб ёдгорликлардан бири ҳисобланади.

Хўш, шу ноёб обиданинг ҳозирги пайтдаги аҳволи қандай? Бу ҳақда дастлаб туман газеталарида бир неча танқидий мақолалар чиққан эди. Туман раҳбарларининг танқидий мақолаларга жавоб хати ҳам газеталарда эълон қилинди. Аммо бор-йўғи бинонинг қибла томонига плита деворлар тикланди. Булар эса обиданинг асл қиёфасига путур етказди. Қаровсиз қолган обида тақдири билан қизиқиб, Қатағон қишлоғида яшовчи фуқаролар билан суҳбатлашганимизда улар бу ҳақда куюнчаклик билан гапирдилар.

— Ҳақиқатан ҳам Тўра масжид бир вақтлар жуда обод эди, — дейди етмиш ёшли Ҳасан бобо Ҳойқулов. — 30-йиллардаги сталинча зўравонлик ва ур-йиқит даврида масжид эшиклари ва ғиштларини кўчириб олиб кетишди. Обида атрофидаги ерларга кўплаб ноёб китоблар кўмилди. Халққа қурилиш учун асқотадиган хумдон ҳам бузиб ташланди. Атрофидаги дарахтлар кесилди. Кейинчалик эса обиданинг ғарбидан ариқ ва шимолидан зовур ўтказилди. Ҳаттоки ичига минерал ўғитлар ҳам солинди. Ҳозир обиданинг теварак-атрофи шўрланган, пойдевори тобора йиғилиб бормоқда. Агарда биз кексаларга шарт-шароит яратиб берилса, ҳашар йўли билан масжидни таъмир қилдирар эдик. Халқимиз савоб ишдан ҳеч қачон четда турган эмас.

— Бу обида анчадан буён эътиборимни тортиб келади, — дейди Баҳодир Эргашев. — Келажак авлодларга тарихий ёдгорлик сифатида етказиш инсоний бурчимиз. Гапдан амалий ишга тезроқ ўтиш пайти келди. Обидани тиклашга бош-қош бўладиган савобталаб бирон саховатпеша топилармикан?

Дарҳақиқат, 70-80-йилларда Касби туманида ҳам (бутун вилоятдаги каби) халқ маблағлари ҳисобидан кўп ҳашаматли идоралар, дала ҳовлилари, ресторанлар, европача иморатлар қурилди. Лекин Тўра масжидга эътибор берилмади. Эҳтимол, кексаларимиз айтганидек, халқимиз удумига кўра ҳашар йўли билан бу ишни амалга ошириш керакдир.

Агар Касби тумани ҳокимлиги, Қатағон қишлоқ фуқаролар йиғини, С. Насафий номидаги жамоа ширкат хўжалиги раҳбарлари, ноиблар ва барча фаоллар воҳамиздаги ноёб ёдгорликлардан бири — Тўра масжидни қайта таъмирлаб, тиклаш учун амалий чоралар кўрсалар савоб бўлarди. Вилоятда бундай таъмир талаб обидалар анчагина. Мазкур тарихий ёдгорликлар — халқ мулки. Аждодларимизнинг қалб қўри, ақл заковати билан яратилган осори-атиқаларни кўз қорачиғидек авайлаб-асраш, обидаларнинг умрини узайтириш ҳаммамизнинг бурчимиздир.

Очил БЎРИЕВ,
Қарши давлат университети доценти

— Домла, — дейди Ботир полвон, — Попда, музейда от тасвири туширилган минг йилнинг нарисидаги хум бормиш, шу тўғрими?

— Тўғри, — дейман.

— Қаранг-а! — Полвоннинг кўзлари чақнаб кетади. Кейин ўйга толади. Мен эса полвон ҳақида, унинг қулфи - дилини очиш ҳақида ўйлайман.

Ботир полвон деганимиз новча бўйли, қотмадан келган, қўллари узун-узун, кўзлари ўткир одам. Фамилияси Ҳайдаров. Тоғ қишлоғи марказида мева-сабзавот дўкони очган. Кун бўйи ўзи эккан ўрик, чинор, арча дарахтлари соясида ўтириб олиб, шу ердаги сиҳатгоҳда дам олувчиларга гўшт-ёғ, мева-чева, яна сабзипиёз сотади. Таъбир жоиз бўлса, у ўзини шу билан овутиб, шу билан совутиб ўтиради. Ҳолбуки, бир вақтлар у довруғ қозонган чавандоз бўлган.

Эшитганим бор: анча йиллар олдин Ўш томонда Ғани чавандоз катта тўй-томоша беради-ю, кўпкарига Ботир полвонни ҳам айттиради. Ботир полвон қадрдон тўриғини совутиб, ўзини катта томошага шайлаб, айтилган кунда етиб боради. Ғани чавандоз кенг яйловга ўттиз-қирқ чоғли ўтов тикиб, ўртага гулхан ёқиб, водийнинг ҳар томонидан келган улоқчи полвонлар йўлига бахмалу адраслар тўшаб, ҳар бирининг номига, довруғига яраша иззат-икром билан кутиб олади.

Бизнинг полвонга ҳам баланд ўтовларнинг биридан жой тегади. Кабобхўрлигу қимизхўрликдан сўнг ўртага улоқ ташланади. Тўрт минг от, тўрт минг чавандоз майдон сари ёпирилади. Тўйбоши дастлабки совринни эълон қилади: ким улоқни ёппа қилиб чиқса, учга тўртлик қирмизи гилам!

Яйловни чавандозларнинг «Урҳо-ур»и, отларнинг кишнаши тутиб кетади. Ботир полвон ҳам бошини шоҳи белбоғ билан танғиб, тўриғини қичаб, «Ё, пирим!», дея ўзини ўртага уради. Тўриғи соҳиби дилини англаб, отларни кўкраги билан суриб, даврани ёриб, танача тепасига келади-ю, бир муддатга тиз чўкади. Ботир полвон узун панжаларини танача биқинига ботирган заҳоти сапчиб туриб, пишқириб, оғзидан кўпик сочиб, даврага қандай кирган бўлса, шундай ёриб чиқади!

Тўйбошининг «Улоқ Ботир полвон отлиқ ўзбек паҳлавонида!», деган овози янграйди. Ботир полвон улоқни паккага келтириб ташлайди. Тўйбоши: «Оши ҳалолинг бўлсин!» дея унга гиламни топширади. Томошабинлар олқиши борлиқни тутади...

Кўпкарининг сўнгги, ҳал қилувчи босқичида юз ўн килоли танача ўрнига майдонга юз йигирма килолигини ташлашади. Солим ҳам шунга яраша: Ғани чавандоз ўзининг яхши кўрган учқур отларидан бирини қўяди.

Ботир полвон хийла чарчаган отини қичаб, яна майдонга тушади. Даврани ёриб ўтиб, ўртада талаш бўлиб ётган, аммо ҳеч бир полвоннинг кучи етмаётган улоқни чангаллаб, эгар қошига олмоқчи бўлганида, пешонасини қизил қийиқча билан танғиган бир қирғиз чавандоз таначани зарб билан унинг қўлидан юлқиб олади. «Ёпирай!» деб юборади полвон. Ахир, унинг довруғи бутун водийга кетган, шу пайтгача қўлига тушган улоқни ҳеч бир чавандоз узиб ололган эмасдида.

Ботир полвон тўриғи сағрисига қамчи босади. Тўриқ ҳадемай қирғиз улоқчига етиб олади. Ботир полвон икки от тенглашганда улоққа чанг солади. Аммо қирғиз чавандози миқ этмай от устида елиб бораверади. Шу пайт кутилмаган ҳодиса рўй беради. Тўриқ таначанинг бир томонидан тишлаган кўйи ўзини орқага ташлайди. Икки ўртада осилиб қолган улоқни Ботир полвон бир силташда эгар устига ўнгариб олади. Шу ўнгарганича даврани айланиб, маррага келтириб ташлайди. «Қойил!» Яна томошабинларнинг олқиши эшитилади. Ғани чавандоз Ботир полвонни қучиб қутлайди. Сағриси ялтиллаб турган ёлдор саман жиловини унинг қўлига тутқазади...

— Ўша тўриғингиз ҳалиям борми? — сўрайман Ботир акадан.

Полвоннинг қош-қовоғи уюлади. Бошини қўйи солиб, «Эҳ», дея тебраниб қўяди. Мен ўзим билмаган ҳолда унинг ярасини янгилаб қўйганимни сезиб, тилимни тишлайман. Анчадан кейин полвоннинг бўғиқ овози эшитилади:

— Саримсоққа берворгандим... Хабарингиз борми-йўқ, Хрушчев даврида киши бошига гўшт етиштириш бўйича Америкага етиб оламиз, деб отларни ялписига гўштга топшириш бошланди... Оти борларни қисти-қафасга олишди... Саримсоқнинг уйи ҳов тоғнинг ичкарисидайди. Тўриғим арқонлаб қўйилган жойида ўлиб қолибди. Жониворни Кўктеракдан олгандим. Кўп эсли от эди. Ўн икки йиллик қадрдоним эди. Улоқни тишлаб тортишда ўнта одамдан кучлилик қиларди.

Орага совуқ сукунат чўкади. Яна қовун тушириб, полвон таъбини хира қилиб қўймай деган ўйда гап қистирмайман.

— Ўша йиллари кўп яхши отлар нобуд бўлиб кетди, — деб сўзида давом этади полвон оғир сўлиш олгач. — «Машъал»нинг Жайрон қашқаси, Тўданинг самани, «Сирдарё»нинг чақир кўзи... Ҳаммасидаям чопганман. Калхўз катталари: «Бизнинг отимизни минг, полвон!», «Мана шу от билан бир даврага тушинг, полвон ака», — деб атрофимда айланиб юришарди. «Сирдарё»нинг чақир кўзи билан катта каналдан сакраб ўтганман. Ишонасизми, йигирма метрга сакрай оларди... Халқ биларди у отларни...

Тошкентда ер қимирлаган йили «Янги чорва» калхўзининг Бойжон деган оти билан майдонга тушдим. Ипподромда. Республикада мусобақаси бўлаётганди. Улоққа қўйишмади. От устида туриб қирғизча ағдаришга қўйишди. Бу энди жуда нозик ўйин. От устида туриб рақибингизни эгардан узиб ташлашингиз керак. Қорнидан ушлаш мумкин эмас. Фақат билакдан тутилади. От ҳам, чавандоз ҳам кучли бўлиши керак. Ўзимга ишонаман, аммо от синашта эмас. Йўқ. Бир ҳаракат билан рақибимни эгардан узиб олдим. Худога шукур!

— Демак, ўша пайтлари йилқичиликка эътибор кучли бўлган экан-да?...

Ботир полвон «Нимасини айтасиз?», дегандек бир тебраниб олади:

— «Янги чорва»да Бойжон, Пурден, Патек, Улкар деган чавандоз отлар бўларди. Уларни уюр қилиб, битта айғир олдига йигирмата бия қўйиб беришарди. Зотдор, улоқчи отлар шу йўл билан кўпайтириларди. Яхши отлар ҳозир ҳам бор. Аммо ҳаммаси қулда. Уларни бияга қўйиб той олинса, яхши отлар етишади...

— Ҳалиям от сақлайсизми? Издошлардан борми?

— Ҳа! Тагимизда битта от бўлмаса бўлмайди. Отда хислат кўп. Ташқаридан бирор хавф бўлса, сездиради. Одам ўлса, майит ётган уйнинг орқасидаги от, кўрмаса ҳам, сезиб йиғлайди. Кўзларидан оқаётган ёш бурнининг икки чеккасидан оқиб туради... Отга қараган одам касал бўлмайди. Ўзиям, мен сизга айтсам, ука, инсонга отнинг меҳри ниҳоятда кучли бўлади. Китоблар даям бор. Агар у Худодан қирқта ризқ сўраса, шундан атиги биттасинигина ўзига сўрайди... Издошларга келсак, жияним Эргаш Ҳайдаров яхши чопади. Ўғлим Омонжон... Бақувват-у, аммо кўнгилчан. Шунча чопгани билан бизга ўхшаб ном ололмаяпти. Сабаби кўнгилчанлиги... Курашда отангни ҳам аяма, деган гап бор. Чавандоз ёвқур бўлиши керак.

— Ўзи сиз улоқ чопишни қачон бошлагансиз? — дейман полвоннинг қулфи-дили очилиб бораётганидан қувониб.

— Илгари калхўзда мол боқиб юрардим. Қирғиз биродарларимизнинг тўйларига бориб, улоқ чопганларини кўриб, киришиб кетдик-дае...

Сўнгги йилларда Ботир полвоннинг бошига кўп кулфатлар тушди. Уч ўғлидан бири ҳовузга тушиб нобуд бўлди. Бирини кўз олдида ток урди. Бу фожиалар полвонни эзиб қўйди. Ўн-ўн икки ой бир томони ишламай, тўшакка михланиб қолди. Кейин ҳаётга бўлган ишонч, фарзандлари, ёру биродарлари, мухлислари меҳри туфайли оёққа турди. Эндиликда у ўзи бир пайтлар фанердан тиклаган омонат дўкончасини қайта очиб, кўпчиликка хизмат қилиб ўтирибди. Дўкон олдидан ўтган-кетганлар: «Ҳорманг, полвон!» — деб қўйишади. Ёшлар «Ассалому алайкум, полвон ота!» дейишади. Келинчаклар янги «меҳмон»ига от қўйиб беришни сўраб келишади. Сиҳатгоҳда дам олувчилар ҳам бир-икки мулоқотда бўлибоқ бу содда, самимий, суҳбати ширин одамни ёқтириб қолишади. Ботир полвон суҳбатдошларига чой узатиб, гап бериб, гап олиб ўтиради. Ўша ток уришидан нобуд бўлган ўғлидан қолган ёдгори — Собиралининг олти ёшга тўлганидан, тилининг кўп бурролигидан, келаси йили мактабга боришидан сўз очади. Кейин яна хаёлларга берилади. Қуққисдан кўзлари чақнаган ҳолда сўраб қолади:

— Демак, музейда шундай ёдгорлик бор денг, домла?

— Бор, — дейман. Сўнг полвоннинг туман марказига йўли тушса, ўша чавандоз тасвири туширилган топилмани кўрсатишни дилимга тугаман.

Полвон устига сочиқ ташланган чойнакдан иссиқ чой қуйиб узатади. Суҳбатимиз қайтадан қўр олади...

Ортиқали НОМОЗОВ

Дунёнинг ишлари

ЧАВАНДОЗ АРМОНИ

ШАРМ-ҲАЁ — ЗИЙНАТ

Одоб, одоб ва одам

Юрган дарё, ўтирган бўйра деб бежиз айтишмаган экан...

Мен шундоққина Тошкентнинг биқинида — Хонобод қишлоғида яшайман. Бироқ анчадан буён шаҳарга тушмагандим. Яқинда, Наврўз байрами баҳонасида болаларимни бир айлантириб келай, деган мақсадда йўлга чиқдим. Очиғи, бугунги Тошкентни кўриб, кўзларимга ишонмай қолдим. Ў ниҳоят даражада ўзгариб, гўзаллашиб кетибди. Янги турар-жой биноларини, давлат ва жамоат идораларини, тижорат ва савдо-сотиқ дўконларини, сўлим ва кўркам хиёбонлару сайилгоҳларни кўриб, кўзим қувонди. Янги русумдаги турли-туман замонавий автобус, трамвай, троллейбуслар хизматидан пойтахт аҳли мамнунлигини дилдан ҳис этдим. Лекин ҳар тўкисда бир айб, деганларидек, бир нарсадан кўнглим андак ранжиди:

Автобусда кета туриб, ҳайдовчининг орқа томонидаги ойнага осилган катта рангли суратга нигоҳим тушди. У ярим яланғоч аёлнинг сурати эди. Олдимдаги барзангидай икки йигит суратдан кўзларини узолмасди. Мен болаларим олдида уятдан ўзимни қаерга қўйишимни билмай қолдим. Ахир, бу қандай гап? Аслида, оналар, аёллар устидан ҳақорат эмасми? Ҳадиси шарифларда оналар қанчалик улуғланганини яхши биламизку. Наҳотки, бундай бачкана суратларга бепарво бўлсак? Балки ҳайдовчи бу ишидан завқланар, аммо бошқалар нега лоқайд? Ахир автобус жамоат транспорти-ку. Унга кун бўйи қанча одам чиқса, ҳаммасининг эътибори ўша суратга тушади-ку. Нега улар орасидан бирор мард инсон топилиб, ҳайдовчига бу қилиқ шарқона одоб-ахлоқимизга зидлигини тушунтирмайди, танбеҳ бермайди.

Мен бундай фаҳшона суратларни фақат автобусда эмас, катта-кичик тижорат дўконлари ойна-деворларида ҳам кўрдим. Бу ҳам етмагандай, турли кўринишдаги елим халталарга ярим яланғоч аёлларнинг акси туширилиш модага айланган чоғи, кўпчилик ёш йигит-қизлар уларни уялмай-нетмай жамоатчилик орасида бемалол кўтариб юришибди.

Хўш, бизда бу каби ҳолатларга холис баҳо берадиганлар борми? Ёки бозор иқтисоди баҳонасида ниманинг бозори чаққон бўлса, ўшани пуллаб, бойлик, фойда орттириш учун ор-номус, ҳаё каби муқаддас туйғуларимизни оёқости қилишимиз керакми? Бу ҳолда келажак авлодга, ёшларга нима билан ўрнак бўламиз, улар биздан қайси фазилатларни ўзларига мерос қилиб олишади?

Биз имон-эътиқодни, шарму ҳаёни ҳар нарсадан устун қўювчи халқ фарзандларимиз. Беҳаёликлар акс эттирилган сурат-расмларнинг кўпайиши турмуш тарзимизга ҳам, руҳиятимизга ҳам мутлақо зиддир. Биз буни унутмаган ҳолда иш тутсак, айни муддао бўларди.

Зоҳида МИРРАҲИМОВА

ИНСОННИ ТИРИКЛИГИДА УЛУҒЛАЙЛИК

ТАКЛИФ ҚИЛАМАН

Маҳалламизда бир йигит бор. Ёши ўттизларда. Касби автомобилчи-муҳандис. 2500 сўмлик маош билан рўзғор тебратади. Одобли, ақлли. Уни маҳалла аҳли ҳам, ишхонасидагилар ҳам беҳад ҳурмат қилишади.

Шу укамиз тўрт йил давомида ҳам отасидан, ҳам онасидан айрилди. Уларнинг ҳамма маъракаларини бекаму кўст ўтказди. Ота-онаси «ўлимлигимга» деб йиғиб қўйган жамғармасини ҳам қўшиб ишлатди. Маърака-маросимлардан сўнг ўзини бироз тиклаб, рўзғорини бутлай бошлаганида кутилмаганда бошига яна мусибат тушди. Балоғат ёшидаги синглиси юрак хуружи туфайли вафот этди. Йигит юрт таомилини қиламан деб «йигирма» ва бошқа расм-русмларни ўтказди. Оқибатда иқтисодий жиҳатдан оғир аҳволга тушиб, гангиб қолди. Шундай оғир дамларда бирон инсон унга: «Ҳой, укажон, ортиқча маъракаларни ўтказишинг шарт эмас. Бу халқимиз орасидаги бидъат, сарқит», деб маслаҳат бермади.

Юртбошимиз Конституциямизнинг тўрт йиллиги тантаналарида қилган маърузасида «Яхши яшашни истар эканмиз, биз тезроқ эскилик сарқитларидан, иллатларидан қутулишимиз лозим», деб таъкидлаб, айнан кўнглимиздаги гапни айтдилар. Бу бежиз эмас. Негаки, турмушимизда ҳали ҳам юқоридагига ўхшаш иллатлар учраб туради. Масалан, Тошкентда марҳумларнинг «йигмрмаси»ни ўтказиш, йил оши беришдек ноўрин маросим одат тусига кириб қолган. Ваҳоланки, йирик жомеъ мачитларимиз имом хатиблари жума намозларида: «Бу фоний дунёдан ўтганларнинг «йигирма»сини қилиш, йил оши бериш шарт эмас. Бу динимизда қораланган. Бидъат маросим-маъракалар халқимизни оғир аҳволга солиб қўяди, яхши яшашларига тўғаноқ бўлади», деб такрор-такрор эслатадилар.

Ана шундай бир вазиятда баъзи кишиларнинг бу маъракаларни катта харажатлар билан, гўё тўйдек қилиб ўтказишлари кишини тааажжубга солади. Уларнинг баҳоналари ҳам кўп. Мисол учун, ёшроқ инсон оламдан ўтса, «Кўзи очиқ кетди, ҳеч нарса кўрмади-ку!», дейдилар. Ёки аксинча, кекса киши бу фоний дунё билан хайрлашса, «Фалон йил яшадилар. Бу ёшга етиш ҳам тўйдек гап», деган баҳоналарни рўкач қилиб, катта қозонларда бир неча пудлаб гуруч дамлашади.

Ҳолбуки, мен шу вақтгача биронта марҳумнинг ҳаётлик чоғида фарзандларига «Ўлганимдан сўнг фалон пуд гуруч дамлаб, элга ош бер», деб васият қилганини эшитмаганман. Лекин «Вафотимдан сўнг бир калима Қуръон ўқиб, мени ёдлаб туринглар», деганларига кўп бор гувоҳ бўлганман. Хўш, шундай экан, нега энди биз бидъат одатларга ёпишиб олганмиз? «Эшонгузар»лик Аҳмаджон ҳожи ота 94 ёш кўрдилар. Ўлими олдидан фарзандларига: «Болаларим, бу оламдан ўтсам, йигирма, йил оши каби маъракаларни ўтказманглар», деб васият қилган эдилар. Ўғиллар ота васиятини бажардилар. Ҳеч ким ҳеч нарса дегани йўқ.

Таклифим, бидъат иллатларни камайтириш тўғрисида республика «Маҳалла» хайрия жамғармаси ҳамда диний ишлар бошқармалари жиддий ўйлаб кўришлари лозим. Аза, маъракаларни майит чиқарилган жойда эмас, кафе, ошхона, ресторанларда ўтказишнинг олдини олиш керак.

Зеро, халқимиз маърифатли, онгли халқ. Ҳамюртларимиз менинг куюнишларимни тўғри тушунадилар, деган умиддаман.

Омонилло САЙИДАМИН
қори ўғли,
кекса муаллим

ОЗОДАЛИК ҲАМ МАДАНИЯТ БЕЛГИСИ!

Бундан беш йилча муқаддам менга хизмат юзасидан Голландияга бориб, тажриба алмашиб қайтиш насиб этди. Касбим қишлоқ хўжалиги соҳасига боғлиқ бўлгани туфайли тўрт ой мобайнида асосан иссиқхоналар фаолияти билан батафсил танишдим. Айни чоғда, чорвачиликдан, тиббиётдан ва бошқа соҳалардан ҳам оз-оздан бўлса-да, маълум тушунчага эга бўлдим.

Голландияда мен бир нарсадан ҳайратга тушдим. Бу юртнинг одамлари ҳам бир-бирларига ўзаро ҳурмат-эътиборда, ахлоқ-одобда бизнинг халқимизга ўхшаб кетарканлар. Улар, айниқса, кўча-хиёбонларни, жамоат жойларини тоза-озода тутишга катта аҳамият беришар экан. Бизда-чи?

Эътироф этиш лозим, кейинги йилларда жумҳуриятимизда мисли кўрилмаган ўзгаришлар бўлаяпти. Кўплаб бир-биридан кўркам-чиройли бозорлар, энг замонавий иморатлар барпо қилинаяпти. Булар яхши. Лекин биз ҳали тозалик ва озодалик бўйича унчалик мақтана олмаймиз. Негаки, кўпчилик шаҳарларимизда бу борадаги ишлар кўнгилдагидек эмас. Узоққа бормай, Тошкентни олайлик. Аксарият кўп қаватли уйлар олдидаги ахлатхоналар қачон қараманг, сасиб-бижғиб ётади. Ёки жамоат транспортлари бекатларини бир кузатинг. Бу ерларда писта пўчоқлари, сигарета қолдиқлари, турли хил резина сақичлар, музқаймоқлар ва конфет қоғозлари, йиртилган патталар сочилиб ётганини кўрасиз. Йиғиштириб, солиб қўяй десангиз, баъзан ахлат идишларини тополмайсиз. Боз устига, ҳозир кўпчилик писта чақишга ўрганиб қолган. Улар писта пўчоқларини дуч келган жойга сочиб кетаверадилар. Ҳатто автобус, трамвай ёки троллейбус ичини ҳам ифлослантиришдан тоймайдилар. Охир-оқибат, қарабсизки, эрта тонгда фаррош аёллар супириб-сидириб, ойнадай ярқиратиб қўйган бекатлар ҳаял ўтмай гашга тегадиган аҳволга тушиб қолади.

Эҳтимол, менинг бу гапларим кимгадир арзимас майда-чуйдадек туюлар. Лекин муаммонинг каттакичиги бўлмайди. Шаҳар тозалиги ва атроф-муҳит мусаффолиги учун курашиш ҳаммамизнинг вазифамиз бўлиши лозим. Ана шундагина шаҳарларимиз чиройига яна чирой қўшилади. Гўзаллик эса одоб-ахлоқдан, саранжом-саришталикдан бошланади. Биз бу ақидага қатъий риоя қилсак, биринчидан, ўзимизнинг баҳри-дилимиз очилади, иккинчидан, юртимизга ташриф буюраётган меҳмонлар олдида хижолатга тушиб қолмаймиз.

Аброр СУЛАЙМОНОВ

МУҲАРРИРГА мактублар

САВОДХОНЛИККА ПУТУР ЕТМАСИН

Бугунги кунда жумҳуриятимизда лотин ёзувига асосланган алифбога ўтиш юзасидан катта ишлар амалга оширилаяпти. Бироқ ойнаи жаҳонда баъзи сўз-жумлаларни, шаҳар-қишлоқларда турли масканлар, жойлар номини лотин ҳарфида ёзишда жиддий хатоликларга йўл қўйилаяпти. Масалан, Ўзбекистон телевиденияси орқали шу йил 22 март куни берилган бир кўрсатувда Муқимийнинг асари «OL habar» тарзида, «Navrőz» сўзи «Navruz» кўринишида бузиб ёзилди. Бундай чалкашликлар жуда кўп, санасангиз, саноғига етолмайсиз. Ҳолбуки, ойнаи жаҳонни ҳамма кўради. Ундаги хато ёзувлардан лотин алифбосини энди ўрганаётган томошабинлар андоза олишлари мумкин.

Шаҳримиз кўчаларидаги хато ёзувлар ҳам энсани қотиради. Чунончи, Чилонзор «Оқтепа»сидаги 34-автобус айланадиган жойда «Нурафшон» «Nurafshon» кўринишида нотўғри ёзилган. Бобур кўчасидаги «Baxt uyi», «Вахт уйи», Бешёғочда ва Муқимий кўчасида «Тоиржон» сўзи, «Toirshon», Навоий кўчасидаги 59-мактаб киришида «Шуҳрат» «S,ukrat» деб битилган.

Абай ва Навоий кўчаси чорраҳасидаги «Santexnika» «Santehnika» бўлиб қолган.

Ёки бўлмаса, бошқа мисол: 13-трамвайнинг «Тошкент» марказий дўкони» бекати олдидаги дорихона тепасида «Dorihana» деган хато ёзувни кўриш мумкин. «Ғунча» кинотеатри олдида Иброҳим фирмаси номи «Ibraxim», Собир Раҳимов тумани халқ таълими бўлимининг штампи эса «Halq ma,limu» эканлигидан афсусланасиз.

Булар биргина менинг йўл-йўлакай кузатганларим. Тошкент эса катта шаҳар. Унда ўн битта туман, юзлаб ташкилот ва кўча бор. Лотин ёзувидаги сўз-жумлаларнинг тўғри ёзилишини ким назорат қилади? Бундай чалкашликлар гўзал шаҳримизга, саводхонликка путур етказмайдими?

Мухсим МАҲМУДОВ

КЕЧИКТИРИЛГАН МУОЛАЖА

Нормаматнинг ўғли кутилмаганда касал бўлиб қолди. Аввалига ўзи муолажа қилмоқ учун оғриқ босадиган оддий дорилардан берди. Лекин фойдаси бўлмади. Бола биқинини ушлаганча оғриққа чидай олмай додларди. Нормамат «Тез ёрдам» чақирди. Хайрият, ҳамшира тезда келди-ю, болани касалхонага олиб кетди. Унинг тахминича боланинг кўричаги безовта қилаётган эди. Касалхонада навбатчи врач беморни синчиклаб текширди-да, ҳамширанинг ташхисини тасдиқлади. Эндиги вазифа болани операцияга тайёрлаш ва якшанба бўлгани учун дам олаётган хирургни тезда уйидан чақириш эди. Бу юмушни Нормамат ўз бўйнига олди. Чунки хирург шаҳарнинг четида турар, аксига олиб уйида телефони ҳам йўқ экан. Нормамат такси ушлаб хирургникига жўнади. Хирург Собит Алимович уни совуққина кутиб олди. Нима юмуш билан келганини билгач, муомаласи янаям тундлашди.

— Бугун дам оладиган куним. Ўзимга яраша тирикчилигим бор. Мендан бошқаси қуриб кетдими? — деди жаҳл билан.

Нормамат бунчалик бепарво врачни биринчи бор кўриб туриши эди. Ўғлини тезлик билан операция қилиш лозим бўлмаганда, хирургнинг осилиб турган бақбақасига бир мушт туширарди-ю, индамай кетаверган бўларди. Аммо ҳозир иложсиз эди. Ялинишга, керак бўлса, хушомад қилишга мажбур эди. Хирург ҳам шуни сезиб турар ва баланддан келарди:

— Навбатчи врач ўзи операция қилаверса бўлмасмикан, кўричакни операция қила олмаса, етти йил нега ўқиган?

Нормамат шошаётганди. Ўтаётган ҳар бир дақиқа ўғли учун оғир оқибат олиб келишини ўйлаб ялинишга тушди.

— Акажон, сизга ишониб келдим. Машинага чиқинг, бир яхшилик қилинг. Яхшилигингиз бизда ҳам қолиб кетмас, рози қиламан.

— Менинг операциям қиммат туради, — деди Собит Алимович безбетларча. — Ҳозир мушук бекорга офтобга чиқмайди. Бозор иқтисодини ўзингиз ҳам яхши биласиз. Пули бор одам даволанади. Мени касалхонага олиб борасиз-да, беш минг сўм топиб келасиз. Пулни келтириб берганингиздан сўнг операцияни бошлайман.

Нормаматнинг уйида бунча пули йўқ эди. Аммо ҳозир тушунтириб ўтирадиган вақт эмасди. Бундан ташқари, ўғли учун беш минг эмас, бор бойлигини, керак бўлса, жонини ҳам тикишга тайёр эди.

У таксида хирургни касалхонага ташлади-ю, уйига кетди. Хотини иккови бор пулларини санаб кўрди. Икки минг икки юз сўм экан. Икки қўшнисиникига қарз сўраб чиқиб икки минг сўм пул топиб келди. Вақт ўтиб борарди. У операциядан хавотирда эди. Хирург ростдан ҳам пулни олиб келишини кутиб операция қилмай ўтирса-я.

Нормаматнинг хаёлидан шу фикр ўтди-ю, ичи музлаб кетди. Наҳотки, шунчаликка бориб етса. Ахир, пулни олиб келиб бераман дедим-ку. Қочиб кетаётганим йўқ-ку. Унинг кўнгли безовта бўла бошлади. Етти минг сўмни олиб эр-хотин касалхонага чопишди. Касалхона эшигидан кирар экан, ҳамшира уларни хавотирланиб кутиб олди.

— Келдиларингизми, ўғлингизнинг аҳволи оғирлашиб қолди.

— Вой ўлай, нега? — йиғлаб юборди Нормаматнинг хотини.

Нормамат ҳам ҳеч нарсага тушунмай туриб қолди. Кейин ўзини тутиб олиб ҳамширага юзланди.

— Операция қилишдими?

— Ҳа, ҳозир олиб киришди.

«Тез ёрдам» болани олиб келгач, биз уни операцияга тайёрладик. Бир соатлардан кейин хирург Собит Алимович етиб келди. Лекин операцияни бошламади. Орадан бир ярим соатлар вақт ўтгач, беморнинг аҳволи жуда оғирлашиб ўзини билмай қолди. Шундан сўнггина операция бошланди. Собит Алимович нега операцияни эртароқ бошламагани менга қоронғу».

(Ҳамшира Гулнора Раҳмонованинг тушунтириш хатидан).

Эр-хотин операция хонаси томон чопишди. Аммо уларни ичкарига қўйишмади. Орадан икки соат ўтгач, хирург, бир врач ва ҳамшира ичкаридан чиқди. Учаласи ҳам терлаб кетган, кайфиятсиз эди.

Нормамат уларнинг олдига чопиб борган бўлса-да, ҳеч нарса деёлмади. Назарида, ҳозир сўраса совуқ хабар эшитадигандек қўрқар, хавотирда эди. Навбатчи врач унинг елкасига қўлини қўйиб секингина бошини иргади. Кейин, «кўричаги ёрилиб кетган экан, кечикибмиз», деди.

— Нима? — Нормамат важоҳат билан бақириб юборди. Сўнг бирдан Собит Алимовичга ёпишди. Қўлини чўнтагига тиқди-да, уйидан олиб келган тулларни унинг юзига улоқтирди.

— Ифлос, шуни кутмасдан операция қилганингда болам ўлмасди. Сендақа врачнинг онасини... Менинг ўғлимни сен ўлдирдинг, энди сен ҳам соғ қолмайсан. — У шундай деди-ю, қинидан пичоғини олиб хирургга ташланди. Хирург қўрқиб орқага қочди. Лекин пичоқ елкасига тегди. Икки врач келиб уни ушлаб қолишди.

* * *

Бу воқеанинг содир этилганига анча бўлди. Суд аллақачон Собит Алимовичга ҳам, Нормаматга ҳам тегишли жазони тайинлаган. Аммо мени бир нарса ўйлантиради. Бизга нима бўляпти ўзи? Нега шарқона мардлик, тантилик, энг асосийси, инсоф, диёнатни унутиб қўяяпмиз? Наҳотки вақтинчалик иқтисодий қийинчиликлар айримларимизни шунчалик пасткашлик қилишгача ундаётган бўлса?

ИНСОН, АХЛОҚ ВА ҚОНУН

Мен врач эмасман. Шунинг учун мени бир савол қийнаяпти. Хирург пулни кутмай операцияни эртароқ бошлаганда болани сақлаб қолиши мумкинмиди. Балки? Ҳеч бўлмаганда иккинчи жиноят содир этилмасди, ўғлидан айрилган бир бечора ота жазоланмаган бўларди.

Қандай шароитда содир этилсада, жиноят барибир жиноят. Жиноят қилган одам жазосиз қолмайди. Лекин Республикамиз жиноят мажмуасида унинг қандай ҳолатда содир этилганига қараб енгиллик берувчи омиллар ҳам кўзда тутилган. Нормаматга жазо беришда бу омиллар ҳисобга олинди. Аммо бу билан дарди енгиллашиб қоладими? Медицина энг оғир касалликларни ҳам даволаётган бир пайтда гулдай ўғли кўричакдан нобуд бўлган отанинг нима деб юпатиб бўлади?

Собит Алимовичнинг қилмишини инсонийлик нуқтаи назаридан қандай баҳолаш керак? Ҳатто очарчилик ҳукм сурган оғир йилларда ҳам ота-боболаримиз бир-бирига ёрдам берганини, ўзи емай бировга едирганини кўп эшитганман. Уруш йилларида халқимиз минглаб етимларни, чолу кампирларни ўз бағрига олган, боққан. Лекин бирор марта миннат қилмаган-ку. Нега халқ тўлаган солиқ ҳисобига ўқиган Собит Алимович бугун хизматини миннат қилаяпти? Нега у шифокорнинг қасамёдини унутиб қўйди? Нима учун қилиши керак бўлган иши, вазифаси учун ҳам пора сўраяпти? Бунга ўзимиз ҳам айбдор эмасмизми?

Баъзан одамлардан айрим врачларнинг беморлардан пул олиши ҳақида эшитиб қоламиз, лекин бу табиий ҳолдек, ўзи шундай бўлиши керакдек индамай кетаверамиз. Кўпинча эса, беморимизга яхшироқ қарасин деб врачларга совға-саломни ўзимиз олиб борамиз. Ва бу билан бир ҳалол одамни порага, таъмагирликка ўргатамиз. Оқибати юқоридаги каби кўнгилсизликларга олиб борганда «Бундай одамлар қандай пайдо бўлаяпти?» деб бошимизни чангаллаб қоламиз.

Мен бу воқеани ёзишдан олдин ўйладим. Бир виждонсиз одамни отини ўзгартириб танқид қилиш, ҳалолликка ундаш билан бирор нарсага эришиш мумкинми? Бундай одамлар аллақачон юзларини йўқотиб пул бандаларига айланиб бўлишган. Улар танқиддан қўрқмайди, насиҳатни отангта айт дейишади. Шундай экан, уни газетага ёзиб шарманда қилгандан нима фойда? Аммо, яхшироқ ўйлаб қарасангиз, масаланинг бошқа томони ҳам бор. Бу воқеа ҳеч бўлмаса бошқаларга сабоқ бўлади-ку, бошқаларнинг кўзини очади-ку. Биз учун энг муҳими шу.

Беккўл ЭГАМҚУЛОВ

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси шоир Қадам Саидмуродовга отаси
Абдурасул
САИДМУРОДОВ
вафоти муносабати билан чуқур ҳамдардлик изҳор қилади.

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги Маданий-маърифий ишлар ва халқ ижодиёти бошқармасининг репертуар-таҳрир бўлими бошлиғи Сайфиддин Одиловга онаси
Нодирахон ая
ОДИЛОВАнинг
вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор этади.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва Адабиёт жамғармаси уюшма аъзоси Ботир Норбоевга онаси
Назира
ЖУМАНИЁЗОВА
вафоти муносабати билан чуқур ҳамдардлик изҳор қилади.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ
1997 йил

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона телефони— 33-52-91
* * *
«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Навбатчи муҳаррир —Аҳмад ОТАБОЕВ

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 0270. Ҳажми — 3 босма табоқ Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди. Индекс 64593. 1 2 3 4 5 6